

VEREENIGING
TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP
1901—1902.

*Vergadering van Donderdag 16 Januari 1902,
's avonds te 7½ ure.*

Voorzitter : Kolonel DE VLAMING.

De VOORZITTER, de vergadering openende, zegt :

Mijne Heeren!

Het Bestuur heeft de eer aan de vergadering mede te deelen, dat in de jongste bestuursvergadering opvolgend werden gekozen tot onder-voorzitter de gep. kolonels NIEUWENHUIJZEN en SEGBOER van het Ned.-Ind. leger, die evenwel meenden de betrekking niet te kunnen aanvaarden.

Hierop viel de keuze op den heer HOETINK, die verklaarde de betrekking aan te nemen, zoodat het bestuur thans weder compleet is. (*Toejuichingen.*)

Aan de orde is de ballotage van kandidaten.

De VOORZITTER verzoekt de heeren Thomson en Welsch met hem het bureau van stemopneming te willen uitmaken.

De uitslag der stemming is, dat tot leden worden toegelaten de heeren : P. van Gouderen Stort, 1^e Luitenant der Infanterie
1901/1902.

N.-I. Leger te 's-Gravenhage; — P. ten Bruggen Cate, 1e Luitenant der Infanterie en L. G. A. Graaf van Limburg Stirum, Majoor-Commandant der dd. Schutterij, beiden te Arnhem; — O. P. Bennowitz, J. C. H. P. Boertje en J. M. van der Heyde, 2e Luitenants der Infanterie; S. Schilderman, W. F. Sillevis, en Th. J. H. Steur, 2e Luitenants der Artillerie, J. van Vuuren, Kapitein der Artillerie, allen te Naarden; — A. Diemont, 2e Luitenant der Cavalerie, L. H. Ebersson, 1e Luitenant-Adjutant der Cavalerie, H. A. C. Fabius, 2e Luitenant der Cavalerie, J. S. C. Pichal, Officier van Gezondheid 1e klasse en H. J. van Rijssen, 2e Luitenant der Cavalerie, allen te Venloo.

De VOORZITTER dankt de heeren van het stembureau voor de door hen volbrachte taak.

Aan de orde is thans de voordracht van den heer J. H. A. MIJSBERG, Kapitein der Genie, over:

Hoe kan door een Nederlandsche divisie in een Nederlandsch terrein, bij een beschikbaren werktijd van vijf uren, een vluchtig versterkte stelling worden ingericht?

De heer MIJSBERG:

Mijne Heeren!

Zooals u uit den oproepingsbrief voor deze vergadering is kunnen blijken, stel ik mij voor, heden avond met U de VLUCHTIGE VELDVERSTERKINGSKUNST te bespreken, een onderwerp, dat blijkens de inhoudsopgave der vroegere verslagen, nimmer alhier werd behandeld.

Deed deze ontdekking mij eenerzijds genoeg, omdat ik dientengevolge niet behoefde te vreezen in herhalingen te vervallen, aan den anderen kant bevroop mij daardoor enigszins de angst of het onderwerp wel geschikt was voor een bespreking in een vergadering als deze. Ik bedoel daarmede of het

niet te eenvoudig, te laag bij den grond is, om hier op eenige belangstelling aanspraak te kunnen maken.

Nu bevat zeer zeker de veldversterkingskunst tal van onderwerpen, die, hoezeer voor den deskundige geenszins van belang ontbloot en tot verschil van meening ruimschoots aanleiding kunnende geven, ik hier toch liever niet ter sprake zou brengen, om de eenvoudige reden dat ik dan zeker was *te veel* van uwe aandacht te vragen, daar een doordringen in zuiver technische details u daarbij moeilijk zou kunnen worden bespaard.

Het is daarom dan ook minder de *inrichting* en de *samenstelling* van de veldversterkingen, die ik dezen avond met u wensch natogaan, dan wel meer bepaaldelijk het *gebruik*, dat men daarvan in verschillende omstandigheden zal kunnen maken. Toch kan ik u niet zeker beloven, dat ik niet hier of daar met een enkel woord ook de inrichting dier versterkingen zal aanroeren, doch slechts dan, wanneer, naar mijne meening, de omstandigheden mij daartoe dwingen.

Bij dat *gebruik* wensch ik echter ook te bespreken de *wijze van uitvoering*; minder echter de werkzaamheden van den enkelen man of van de kleinere werkploegen, dan wel en hoofdzakelijk de bevelen, die gegeven moeten worden om tot de uitvoering te geraken en tevens de grondslagen, waarop die bevelen zouden dienen te berusten.

Om mijne denkbeelden aangaande deze aangelegenheden zoo duidelijk mogelijk uiteen te zetten, heb ik gemeend mij niet tot zuiver theoretische beschouwingen te moeten bepalen, maar ze in een uitgewerkt voorbeeld te moeten belichamen.

Deze applicatorische methode heeft echter ook hare schaduwzijde, en wel in hoofdzaak daarin bestaande, dat men in de practijk dikwerf gedwongen is, de in theorie vastgestelde beginselen eenigermate gewijzigd toe te passen. Om dezen klip der misvatting te omzeilen zal het alzoo gewenscht zijn — evenwel slechts daar waar er aanleiding toe bestaat — om naast de toepassing ook de denkbeelden, die daarbij *in 't algemeen* geacht kunnen worden geldend te zijn, eenigermate te ontvouwen.

Er valt alzoo in deze voordracht te onderscheiden een min of meer theoretisch en een toegepast gedeelte, die in deze volgorde — na elkaar dus — behandeld zouden kunnen worden. Ik heb er echter de voorkeur aan gegeven, deze beide zoo min mogelijk van elkaar te scheiden en stel mij alzoo voor, niet eerst de algemeene beginselen voor het gebruik van vluchtige veldversterkingen te bespreken, om deze daarna in het gekozen voorbeeld toe te passen, doch terstond het voorbeeld nit te werken en bij de verschillende onderdeelen, zooveel mogelijk in den vorm van overwegingen van de betrokken commandanten, de theoretische gronden, die tot de besluiten hebben geleid, te ontwikkelen. Daardoor verkrijg ik toch het voordeel van de algemeene beschouwingen betreffende het gebruik te kunnen beperken tot de onderwerpelijke onderstelling, terwijl daaraan anders, om volledig te kunnen zijn, een groote nitgebreidheid zou moeten worden gegeven, waartegen de voor deze voordracht beschikbare tijd, zoomede de vrees om te veel van uwe aandacht te vragen, zich evenwel verzetten; of wel, ik zou mij in de uitwerking van het voorbeeld, meer dan thans moeten beperken, wat ik liever niet wensch, omdat het juist mijn doel is te doen zien, hoe men, met een doeltreffende indeeling van de werkkrachten en door te woekeren met den beschikbaren tijd, in staat is een krachtige verdedigingsstelling in te richten, *met beperkte middelen en in een kort tijdsbestek*.

Ik vestig op dit laatste in het bijzonder uwe aandacht.

Want wel meen ik te mogen beweren, dat er in den tegenwoordigen tijd slechts *zeer enkelen* zijn, die aan het nut van veldversterkingen twijfelen, maar er zijn er, geloof ik, nog verscheidene, die niet aan een *ruime toepassing* daarvan gelooven, omdat naar hanne meening de inrichting van een stelling veel voorbereiding eischt en er dientengevolge in den regel te weinig tijd voor de nitvoering van de werkzaamheden zal overblijven.

Hoe vaak hoort men niet : aan verbetering van het schootsveld hier of daar valt haast niet te denken ; of de opruiming

van dit of dat terreinvoorwerp is in dien korten tijd met de voorhanden middelen niet tot stand te brengen, en toch wanneer men een dergelijk geval eens van nabij beschouwt en die opruiming op een oordeelkundige wijze tracht te regelen en vooral de krachten steeds besteedt aan die gedeelten, welke het meest hinderlijk zijn, dan blijkt het — althans zoo is het mij menigmaal gegaan — dat aan de gewenschte opruiming ter verbetering van het schootsveld wel degelijk te denken viel.

Natuurlijk kunnen er zich gevallen voordoen, dat het schootsveld benadeeld wordt door een of meer terreinvoorwerpen van zoodanigen aard en zoodanige samenstelling, dat aan opruiming hetzij geheel of gedeeltelijk, niet gedacht kan worden; in een dergelijke omstandigheid moet men zich de vraag stellen of de plaats van de stelling wellicht niet beter elders had gekozen kunnen worden, en wanneer ook daartoe de mogelijkheid is buitengesloten, welnu dan zal men zich met dat minder goede schootsveld moeten behelpen. Maar daarom behoeft men toch niet geheel van versterking van de ingenomen stelling af te zien!

Want gunde hijv. de vijand aan den verdediger volstrekt geen tijd van voorbereiding, dan zou deze ter plaatse toch de verdediging moeten voeren, zonder het terrein eenigszins te zijnen voordeele gewijzigd te hebben en moest hij zich ook *dan* met datzelfde gebrekkige schootsveld tevreden stellen. Is er nu echter wel eenige tijd beschikbaar, maar onvoldoende voor een zoodanige verbetering van het terrein, als verlangd zou kunnen worden, dan verricht men *het meest noodige*, en verkeert alsdan in elk geval in betere omstandigheden, dan wanneer men, de technische werkzaamheden te zwaar tellende, niets tot stand had gebracht.

Niet alleen ten opzichte van het vrijmaken van het schootsveld, doch ook wat betreft het maken van dekkingen en verdere werkzaamheden ter verbetering van de positie, gelden dergelijke beschouwingen.

Zou men bijv. voor alle afdeelingen loopgraven voor staande schutters willen doen maken en daarbij onze vrij zware pro-

fielen willen doen toepassen, dan zal zeer zeker een geruime tijd daaraan besteed moeten worden. Betracht men ook hierbij echter de noodige zuinigheid en kiest men de stelling zooveel mogelijk daar, waar het terrein reeds dekking biedt en dus slechts eenige wijziging behoeft om een geschikte gevechtopstelling op te leveren, volstaat men verder met de zwaardere profielen alleen toe te passen op die gedeelten, welke van den aanvang af bezet moeten zijn, richt men overigens slechts loopgraven in voor knielende schutters, en neemt men eindelijk voor de gedekte verbindingen achterwaarts, uitsluitend met gezichtsdekking genoeg, dan lijdt het geen twijfel of men kan in een zeer beperkte tijdsruimte een krachtige stelling van belangrijke uitgebreidheid tot stand brengen. Maar, zooals ik daareven reeds zei, en het zij hier herhaald: *alle NIET STRIKT noodige arbeid MOET achterwege worden gelaten en in elk opzicht dient met den beschikbaren tijd gewoekerd te worden*; alleen dan kan men, naar mijne meening, van de vluchtige veldversterking ter verbetering van een ingenomen positie, met vrucht gebruik maken.

Hieruit volgt dus, dat ik de straks vermelde denkwijze van hen, die vreezen dat de beschikbare tijd, — tengevolge van de belangrijke voorbereiding en van de uitgebreidheid van den te verrichten arbeid — in den regel niet zal toelaten de stelling in staat van verdediging te brengen, geenszins deel. Daarbij wordt dan bovendien door hen nog wel eens als reden aangevoerd, dat de werkzaamheden, als deze al ten einde toe kunnen worden voortgezet, de manschappen zoodanig zullen hebben vermoeid, dat hunne krachten zullen zijn uitgeput op het oogenblik, dat zij den strijd moeten aanvaarden, een tijdstip, waarop zij juist de beschikking over al hun krachten, fysieke en moreele, zoozeer behoeven.

Was zulks werkelijk het geval, werd van hen een zoo langdurige technische arbeid gevorderd, en werd deze tot het laatste oogenblik toe voortgezet, zoodat de troepen vermoeid en uitgeput zouden zijn op het tijdstip dat zij den vijand

moeten weerstaan, dan zou de versterking van de stelling haar doel zijn voorbijgestreefd en zouden daardoor voor de verdedigende troepenmacht eer na- dan voordeelen zijn ontstaan.

Tegen een dergelijke uitputting dient gewaakt.

Hoewel het niet altijd te vermijden is, dat de soldaat in vermoeden toestand den strijd begint, zoo dient er in het algemeen naar gestreefd te worden hem frisch en verkwikt naar lichaam en geest in het gevecht te brengen.

Wordt echter het werk oordeelkundig ingedeeld, zoodat de werktijd met voldoende rusten wordt afgewisseld, en wordt den man eindelijk nog de noodige rust gegund voor hij zijn stelling zal moeten verdedigen, dan behoeft van oververmoeidheid of uitgeputten toestand geen sprake te zijn. Men moet de zaak vooral niet overdrijven. Het zal toch wel bijna uitzondering zijn dat de man, zonder dat nog eenige krachtsinspanning van hem werd geveerd, het gevecht begint. Regel zal het wel zijn, dat meer of minder vermoeiende marschen door hem te voren zijn gemaakt. Ook de aanvaller zal meestal, voor hij het gevechtveld betreedt, belangrijke afstanden hebben afgelegd, waar tegenover van den verdediger wel eenige handenarbeid mag worden gevorderd.

Men zij echter voorzichtig met nachtelijken arbeid. Deze is bijzonder afmattend. Is hij niet te vermijden, dan dient het werk zoodanig te worden ingedeeld, dat de afdeelingen, die den eersten stoot des aanvallers moeten verduren, nadat zij hun werk hebben verricht, nog een behoorlijke nachtrust kunnen genieten, alvorens tot den strijd te worden geroepen, terwijl zij, die in den nacht aan de stelling werkten, aanvankelijk buiten het strijdgewoel moeten worden gehouden en alleen in latere perioden aan het gevecht mogen deelnemen.

Een laatste categorie van militairen, die zich aan de vluchtige veldversterking weinig laten gelegen liggen, wordt gevormd door hen, die in den aanval de eenige wijze van strijden zien. 't Is dus minder twijfel aan het nut van slagveldversterkingen, dan wel dat de toepassing daarvan niet in hun methode van vechten past. Nu wordt door sommigen wel beweerd, dat ook

bij den aanval de versterkingskunst tot haar recht kan komen, en deze zienswijze zelfs door voorbeelden uit de krijgsgeschiedenis gestaafd; het komt mij evenwel voor, dat in een dergelijk geval de aanvaller tijdelijk de rol van verdediger opneemt, of ten minste meent in omstandigheden te kunnen geraken, dat verdedigen voor hem plicht is. Komen die versterkingen toch werkelijk in gebruik, dan is, op dat oogenblik althans en daar ter plaatse, de aanvallende rol in een verdedigende overgegaan.

Dat kan ook niet anders.

De aard van de veldversterking is zuiver defensief; dat wil volstrekt niet zeggen, dat het gebruik daarvan niet met het offensief kan samengaan of daardoor kan worden gevolgd, doch dat hij, die van de versterkingen gebruik maakt, ter plaatse verdediger is.

Al is het dus niet goed te keuren, dat de voorstanders van den aanval de veldversterking en hare toepassingen verwaarloozen, omdat ook zij tijdelijk in een toestand kunnen komen van plaatselijke verdediging; zoo acht ik het toch zeer begrijpelijk, dat bij hen de versterkingskunst een veel meer ondergeschikte plaats inneemt, dan bij diegenen, die door verschillende omstandigheden gedwongen, meenen zich meer op de taak van verdediger te moeten voorbereiden.

Er zijn alzoo verschillende redenen, waarom het gebruik van vluchtige veldversterkingen niet algemeen instemming ondervindt. Met nitzondering van den aanval, waarin ook naar mijne meening, de toepassing ervan tot de zeldzaamheden zal behooren, geloof ik echter niet dat die bezwaren voldoende gegrond zijn en ik ben dan ook van oordeel, dat daar waar aan de partij, die meent zich aanvankelijk tot de verdediging te moeten beperken, de tijd en de gelegenheid geschonken wordt het terrein te haren voordeele te verbeteren — alzoo te versterken — zij *verplicht* is van de middelen, die de vluchtige veldversterkingskunst haar aanbiedt, een zoo ruim mogelijk gebruik te maken.

Zoals ik voor weinige oogenblikken te kennen gaf, stel ik mij voor door het uitwerken van een voorbeeld te doen zien op welke wijze van de vluchtige veldversterkingskunst, ter verbetering van de positie van een troepenafdeeling, kan worden gebruik gemaakt.

Voor die troepenafdeeling heb ik gekozen een divisie van het Nederlandsche veldleger, volgens de tegenwoordige samenstelling en met de op dit oogenblik in haar bezit zijnde uitrusting, en mij dus onthouden van mogelijk in de naaste toekomst liggende wijziging in de bewapening, enz.

Als tegenpartij heb ik mij echter gedacht een legermacht, voorzien van de meest moderne bewapening en verdere nieuwere hulpmiddelen.

Zonder in nadere bijzonderheden hieromtrent te treden, wil ik voor deze gedane keuzen enkel als reden noemen dat een verhouding, als ik daareven schetste, zich in de werkelijkheid zal kunnen voordoen, terwijl het te hulp roepen van de versterkingskunst *dan* juist de gelegenheid biedt, om de in uitrusting ten achter staande troepenmacht met kans op goeden uitslag zijn beter bewapenden en uitgerusten tegenstander het hoofd te kunnen bieden.

Wat het *terrein* voor de onderwerpelijke stelling betreft, daarvoor was de keuze veel moeilijker. In de eerste plaats moest het natuurlijk een Nederlandsch terrein zijn. Daarvoor een zuiver polderterrein te kiezen, zou uiterst eenvoudig zijn geweest, maar daartegenover stond echter het bezwaar, dat de verdediger dan bijna alle voordeelen aan zijne zijde had, terwijl het aanvalsterrein allerongunstigst zou zijn. De zuiver verdedigende taak zou dus hier een gemakkelijke zijn, en de stelling zou dientengevolge, zelfs zonder versterkingen, een zeer groote uitgebreidheid kunnen bezitten. Dit zou voor het door mij beoogde doel niet eigenaardig zijn.

Een of ander gedeelte van de Veluwe of een andere hooge heide daarvoor te kiezen, zou door de gunstiger omstandigheden waarin aldaar de aanvaller, tengevolge van algemeene begaanbaarheid van het terrein, verkeert, door het min of meer

golvende van den bodem, waardoor het specifiek Nederlandsche — n.l. vlakke en lage — minder tot zijn recht komt, door het gemis aan terreinafscheidingen en eindelijk door de afwezigheid van tal van terreinvoorwerpen, die bij de versterking van een terrein een eigenaardige plaats innemen, minder aan mijne bedoeling met betrekking tot deze voordracht, beantwoord hebben.

Een terrein dat een combinatie van beide genoemde uitersten vormde, of wel een terrein dat in aard daar midden tusschen in lag, was dus hetgeen ik behoefde. Een dergelijke combinatie heb ik niet kunnen vinden, altijd op een zoodanige plaats gelegen, dat een behoórlijke onderstelling in verband daarmee kon worden ontworpen.

Vandaar dat ik mij ten slotte tot een terrein bepaald heb, dat noch de voordeelen van het polderland geheel miste, noch van de nadeelen van hoog algemeen begaanbaar terrein geheel vrij was.

Ik heb ook nog een oogenblik het kiezen van een gefingeerd terrein overwogen, waarop ik dan natuurlijk naar believen allerlei verschillende gevallen, bij de terreinversterking te pas komende, zou hebben kunnen uitwerken; doch dan stond ik bloot aan het verwijt van alle moeielijke oplossingen of noodzakelijke afwijkingen van theoretische beginselen ontweken te hebben. Dat wilde ik niet; vandaar dat ik de gedachte aan een gefingeerd terrein onmiddellijk weer heb laten varen.

Bij het ontwerpen van de onderstelling, waarbij aanleiding zou bestaan om op het gekozen terrein, dat zooals uit de aan u, Mijne Heeren, door de welwillendheid van het Bestuur uitgereikte schetskaart blijkt, gelegen is tusschen Neder-Rijn en Waal, een stelling te kiezen, heb ik mij vrij gemaakt van onze landsverdediging, zoodat daarin *alleen een zuiver tactisch denkbeeld* mag worden gezien.

Dat neemt niet weg, dat er zich, naar mijne meening, bij een eventueele verdediging van onzen vaderlandschen bodem, omstandigheden kunnen voordoen, waarin tot het innemen en verdedigen van een stelling, als die welke ik aanstonds met u ga beschouwen, alleszins aanleiding kan bestaan.

De ontworpen *onderstelling* nu luidt:

»Van de Nederlandsche strijdmacht is de 3^e Divisie 1) in den namiddag van den 10^{en} September in de Neder-Betuwe aangekomen en gekantonneerd in de gemeenten Tiel, Zoelen, »Maurik, Beusichem, Buren, Buurmalsen, Geldermalsen en »Wadenoyen, terwijl voorpostenafdelingen zijn opgesteld in »de liju Echteld (nabij de Waal) -- Eck en Wiel (a/d Neder- »Rijn). De cavalerie der divisie heeft in den laten namiddag de »aanwezigheid van vijandelijke ruitery te Kesteren geconstateerd.

»Dienzelfden avond ten 9 ure ontvangt de Divisie-commandant, die met het hoofdkwartier der divisie te Geldermalsen »verblijf houdt, van den Commandant van het Veldleger de »mededeeling, dat de hoofdmacht van een vijandelijk Leger- »korps, na een geforceerden marsch, dien dag de liju Heteren— »Valburg heeft bereikt en dat de voorhoede-afdeelingen zich »waarschijnlijk in de liju Randwijk—Andelst bevinden.

»Die mededeeling gaat vergezeld van de opdracht om met »de 3^e Divisie het verder voorwaartsdringen van de tegen- »partij door de Betuwe, met kracht te beletten.

»Wijk bij Duurstede wordt door een troepen-afdeeling van »de 1^e Divisie vastgehouden.”

Dit is de onderstelling, die den grondslag vormt voor de uitwerking van het toegezegde voorbeeld.

In vele, ja, waarschijnlijk in de meeste gevallen, zal een afdeelingcommandant, in omstandigheden verkeerende als de hier optredende commandant der 3^e Divisie, over meer gegevens beschikken, dan daareven in de onderstelling zijn vermeld. Het verloop van den strijd in vorige dagen op andere punten van het oorlogsterrein; berichten, geruchten, als anderszins omtrent zijn tegenstander; opmarsrichting en sterkte van colonnes van de tegenpartij in andere gedeelten van het vaderland binnengevallen, enz., enz., tal van dergelijke gegevens staan hem, zoowel als zijn onderbevelhebbers en lagore aanvoerders, in de werkelijkheid ten dienste.

1) Ordre de bataille, zie bijlage 1.

De vraag is evenwel of de gegevens in deze onderstelling vermeld, *voldoende* zijn, om daarop de te nemen maatregelen te baseeren; en dat geloof ik wel. Ik heb dan ook een groote uitbreiding van mededeelingen, die in 't algemeen den oorlogstoestand waarschijnlijk duidelijker zouden weergeven en de onderstelling meer zouden aankleeden, achterwege gelaten om de zaak niet noodeloos uitgebreid en ingewikkeld te maken; maar, daarom niet alleen; ook omdat ik mij omstandigheden kan voorstellen, waarin de commandant van een legerafdeeling werkelijk niet meer weet, dan hier is vermeld, en daarnaar toch zijn handelingen moet richten. Dat geval wilde ik hier behandelen.

Laten wij nog eens even nagaan hoe de toestand van de 3^e Divisie volgens de onderstelling is, en over welke gegevens de Divisie-commandant beschikt.

De opstelling van zijn divisie is hem natuurlijk bekend. Zij is vermeld in het *Legeringsbevel*, dat met een overzicht van de dislocatie in den nacht van 10 op 11 September, als bijlagen 2 en 3 aan het verslag wordt toegevoegd, en waaruit ik, doch slechts voor zooveel noodig, straks de opstellingen der onderdeelen zal mededeelen.

Van de opstelling van het Nederlandsche veldleger weet hij, dat de 1^e Divisie zich ten N. van den Neder-Rijn bevindt en dat Wijk bij Duurstede door afdeelingen daarvan wordt vastgehouden.

Dat tusschen Waal en Maas Nederlandsche troepen optreden wordt hem *niet* mededeeld, daar mag hij dus *niet* op rekenen; omtrent de aanwezigheid van vijandelijke afdeelingen aldaar, verkeert hij in het duister, hoewel zulks niet waarschijnlijk is, anders had de Commandant van het Veldleger daaromtrent wel iets mededeeld. Te dien opzichte moet hij dus zijn maatregelen nemen.

Van de tegenpartij weet hij dat een legerkorps — een belangrijke overmacht dus — snel door de Betuwe oprukt, dat de voorhoede-afdeelingen daarvan zich in de ligu Randwijk—Andelst bevinden, op circa 20 KM. van Tiel verwijderd alzoo, en dat de vooruitgeschoven cavalerie te Kesteren is gesigna-

leerd en wel door zijn eigen ruitery. De afstand van daar tot de voorpostenlijn bedraagt slechts een tiental KM.

Onder deze omstandigheden wordt nu den Divisie-commandant opgedragen: naar de tegenpartij het verder voortrukken door de Betuwe met kracht te beletten."

Het is alzoo 9 uur in den avond van den 10^{en} September als de Divisie-commandant deze opdracht ontvangt en de in verband hiermede te nemen maatregelen kan gaan overwegen.

In de eerste plaats dient uitgemaakt te worden *waar* het voorwaartsrukken van den vijand door de Betuwe met kracht zal worden belet, in welke lijn alzoo de weerstand zal worden geboden. Een blik op de kaart wijst als van zelf naar de plaats waar Waal en Neder-Rijn elkander het meest naderen, dus ongeveer waar Opheusden is gelegen. Daar is de in te nemen opstelling 't kortst, kan dus 't krachtigst bezet worden en daar wordt bovendien een oude verdedigingsstelling, nl. de linie De Spees—Ochten, gevonden en kan aan beide zijden aanlenning aan een breede rivier verkregen worden.

In 't midden latende of genoemde linie, volgens de tegenwoordig geldende begrippen, geschikt is om een krachtigen weerstand te bieden, zijn de overige genoemde omstandigheden dus alle als voordeelen aan een positie nabij Opheusden aan te merken.

Daar staat evenwel tegenover dat, wanneer de divisie aldaar een stelling zal innemen, zij zich gemiddeld over \pm 18 KM. zal moeten verplaatsen; verder dat de vijandelijke cavalerie die lijn reeds heeft bezet en dat de infanterie van 's vijands voorhoede zich slechts op 9 à 10 KM. vandaar bevindt.

Zou dus de divisie zich den 11^{en} September eerst -- zij het ook vroegtijdig -- derwaarts begeven, dan bestaat er veel kans dat de vijand die lijn reeds heeft gepasseerd, wanneer de beide troepenafdeelingen op elkander stooten. In 't gunstigst geval, dat beide legermachten er gelijktijdig aankomen, mist de Nederlandsche divisie het voordeel, anders aan het innemen van een versterkte verdedigende stelling eigen, van het terrein eenigermate ten gunste der verdediging te hebben kunnen

wijzigen en heeft de bezetting van de stelling niet onder de meest gunstige omstandigheden plaats.

Het zou dus noodig zijn, — om die voordeelen aan de verdediging verbonden te kunnen genieten —, dat de divisie zich gedurende den nacht derwaarts begaf, om met het aanbreken van den dag de stelling zooveel mogelijk te versterken en te verbeteren, haar daarna te bezetten en te verdedigen, wanneer de vijand, wiens cavalerie gedurende den nacht zou zijn teruggedreven, tot den aanval overging.

Bij een dergelijken gang van zaken, zou de divisie het groote nadeel ondervinden, dat haar troepen den strijd zouden moeten aanvaarden, zonder voldoende nachtrust te hebben genoten, maar in stede daarvan een marsch van gemiddeld \pm 18 KM. te hebben afgelegd, om daarna nog enkele uren pionierarbeid te hebben verricht; zijn zij al niet *utgeput*, zwaar vermoeid zullen zij toch zeker zijn en dat op een oogenblik, wanneer nog zooveel van hun physieke en moreele krachten moet worden gevegd.

Bij dergelijke beschouwingen voegt zich nog de overweging, dat de aanleuning aan den Neder-Rijn, voor de stelling De Spees—Ochten, ook nog wel iets te wenschen overlaat. Niet alleen dat de breedte van die rivier daar ter plaatse niet belangrijk is, doch de ligging van den Grebschen berg, die, nu volgens onze onderstelling aan de Grebbe zich geen Nederlandsche troepen bevinden, door de tegenpartij bij een stooten op de bezette linie De Spees—Ochten, gemakkelijk in bezit genomen kan worden, maakt de stelling, althans aan den linkervleugel, van weinig waarde. Van dien berg wordt de stelling namelijk gedomineerd en in den rug genomen, en dat op afstanden van 1200 M. en meer.

Dergelijke overwegingen en beschouwingen te zamen genomen, doen den Divisie-commandant afzien van het innemen van een stelling in de overigens, wegens hare korthed, wellicht aangewezen lijn.

De keuze van de plaats waar aan de groote vijandelijke overmacht weerstand zal worden geboden, moet dus een andere zijn.

Hoe dichter deze bij het legeringsrayon is gelegen, des te meer tijd heeft de tegenpartij noodig om haar te bereiken, doch ook over zooveel meer tijd beschikt de verdedigende divisie om het terrein in haar voordeel te wijzigen en dus met des te meer kans op succes kan zij den vijand afwachten.

Toch zal de lijn van weerstand nabij of oostelijk van Tiel gekozen moeten worden, want hoe meer westelijk van deze plaats, des te grooter is de afstand tusschen beide rivieren en over des te grooter breedte moet dus het voortrukken van de tegenpartij eventueel worden tegengegaan, met andere woorden, des te grooter nitgebreidheid zou de stelling moeten verkrijgen.

Zooals u ziet, Mijne Heeren, neem ik hierbij stilzwijgend aan dat de door de divisie in te nemen stelling de geheele breedte van de Neder-Betuwe moet beslaan.

Is zulks noodig? Strikt noodzakelijk is het natuurlijk in het algemeen niet om met een stelling alle wegen af te sluiten, die een vijandelijke legermacht tot het bereiken van haar doel volgen kan, ten minste wanneer de verdediger niet over een, in vergelijking met den vijand, zoo geringe macht beschikt, dat deze er weinig of geen rekening mee behoeft te houden.

Maar dan om aanleuning te verkrijgen aan beide rivieren? wordt wellicht gevraagd.

Ook aanleuning aan een hindernis acht ik voor een stelling niet bepaald noodzakelijk. Men gaat m. i. in de zucht naar het zoeken van aanleuning *aan hindernissen* wel eens wat ver. Naar mijne meening vindt een stelling de beste aanleuning aan een terrein dat een uitgebreid vrij of gemakkelijk te verbeteren schootsveld aanbiedt. Is zoo'n terrein nu bovendien meer of minder doorsneden en dus minder gemakkelijk begaanbaar, of bevindt zich daarin een hindernis, des te beter, de waarde van de aanleuning wordt daardoor verhoogd.

In *deze* onderstelling nu, waar het mogelijk is aanleuning te verkrijgen aan twee breede rivieren, voorzien van niterwaarden van aanzienlijke breedte, die over het algemeen een vrij schootsveld van groote nitgestrektheid opleveren, hier wordt

een zeer gewenschte aanleuning verkregen en is het streven daarnaar dus alleszins gerechtvaardigd.

Bovendien wordt men daardoor tevens het voordeel deeltachtig dat alle door de Betuwe in westelijke richting voerende wegen, door de gekozen opstelling worden afgesloten.

Onze Divisie-commandant, de evengenoemde beginselen geheel deelende, zoekt dus een stelling, enerzijds aan de Waal, anderzijds aan den Neder-Rijn aanleunende, *mits de uitgebreidheid van die stelling* VERBAND HOUDT met de sterkte van zijne divisie.

Wat hebben wij daaronder te verstaan?

Welk verband bestaat er tusschen die sterkte en de lengte der opstelling?

Is daar een bepaalde verhouding voor op te geven?

Kan men de benoodigde bezettingssterkte bepalen naar een zeker aantal verdedigers per M¹. van de stelling?

Ik geloof van neen. Die verhouding hangt m. i. van tal van omstandigheden af, voornamelijk echter van den aard van het terrein, zoowel in front als op de vleugels. *Voor elke stelling en voor elk onderdeel daarvan, dat een gewijzigd karakter draagt, zal men dienen te bepalen, met hoeveel strijders van zeker gehalte, men de verdediging meent te kunnen aanvaarden.*

Eén zaak, meen ik evenwel dat daarbij als vaststaande kan worden aangenomen, nl. dat men aan een zelfde troepenmacht de verdediging van een veel uitgebreider stelling kan opdragen, *wanneer deze versterkt is*, dan wanneer het terrein geheel ongewijzigd wordt gebezigd. De reden hiervoor moet hoofdzakelijk daarin worden gezocht dat met een geringer aantal troepen in de voorste lijn een minstens gelijke weerstand kan worden geboden, waardoor meer troepen voor de reserve-afdeelingen beschikbaar blijven.

Die grootere maar vooral ook de meer langdurige tegenstand door de versterkte linie geboden, maakt dat de reserve zich niet zoo spoedig behoeft te verplaatsen, dat het gevaar voor misleiding dus geringer is en het hoofdaanvalspunt alzoo beter kan worden onderkend, voorts dat de verkregen tijdwinst aan de reserve

gelegenheid geeft zich over grooter afstand te verplaatsen om toch nog ter rechter tijd in den strijd in te grijpen, ten einde de gewenschte beslissing te verkrijgen.

Dit gegeven, nl. dat een versterkte stelling grooter uitgebreidheid mag bezitten dan een niet versterkte, helpt mij weinig waar ik daareven trachtte te betoogen dat het ondoenlijk is een vasten maatstaf voor de uitgebreidheid eener stelling aan te nemen, en waar het de vraag geldt of in het onderwerpelijke geval aan de divisie de terreinstrook tusschen Waal en Neder-Rijn ter verdediging *mag* worden gegeven. En ik stel mij de vraag of het niet mogelijk zou zijn langs theoretischen weg een zekeren maatstaf voor de sterkte der bezetting van een vluchtig versterkte stelling vast te stellen.

Wij zouden dan, — bij pogingen om die vraag te beantwoorden, — moeten aannemen een vlak en ondoorsneden, dus overal begaanbaar, tevens onbedekt terrein; in dat terrein een stelling, welker algemeen beloop een rechte lijn is, en bestaande uit tirailleurloopgraven, elk voor ééne compagnie en van zoodanig tracé, dat de werking eenigermate excentrisch is, dus van een flauw gebogen of van een afgeronden of afgestompten redanvorm.

Elke compagniesloopgraaf wenschte ik dan een lengte van ± 150 M. te geven, zoodat 200 geweren met één pas tusschenruimte daarin kunnen worden opgesteld.

Bij een dergelijke ruimte voor de opstelling der schutters heeft een schootsrichting van hoogstens 15° ter weerszijden van de normaal volstrekt geen bezwaar. Toch wil ik bij deze beschouwing bijna uitsluitend vuur aannemen ongeveer loodrecht op de vuurlijn der loopgraven.

Wanneer ik nu eens als eisch stel — en ik vestig hierbij de aandacht op fig. 1 — dat een aanvalslinie op een afstand van 250 M. van de stelling, bij het bedoelde normale vuur over hare geheele lengte bevuurd wordt, dat er dus op dien afstand geen enkel deel dier linie zich in de onbestreken ruimte bevindt, dan blijkt mij dat de compagniesloopgraven een onderlingen afstand van ± 130 M. mogen bezitten.

Elke compagnie heeft dus een aanvalslinie van $\pm 150 + \pm 130 = \pm 280$ M. te bestrijden of wel 1,4 M. per geweer. Dientengevolge zou dus van de grootste afstanden af tot ± 250 M. elk verdedigend geweer over een frontbreedte van 1,4 M. de nadering van den vijand moeten trachten te beletten. Beneden dien afstand blijft er evenmin een onbestreken gedeelte doordat elk geweer zonder bezwaar 15° zijwaarts van de normaal zich kan doen gelden, terwijl des noodig op zeer korte afstanden enkele geweren, uit de achterwaarts omgebogen haken, die men veelal aan de loopgraven aantreft — door hun flankeerend vuur — de intervallen tusschen de compagniestellingen onder vuur nemen.

Nu is het de vraag of een in een loopgraaf opgestelde schutter in staat is om een aanvalslinie van 1,4 M., het voorwaartsdringen onmogelijk te maken, altijd, wanneer voldoende reserve aanwezig is, om de verliezen in de linie der verdedigers ontstaan, oogenblikkelijk aan te vullen, zoodat het geweer, om zoo te zeggen, voortdurend in werking kan blijven.

Hoewel zulks natuurlijk niet te bewijzen is, heb ik voor mij de vaste overtuiging dat die vraag bevestigend beantwoord kan worden.

Alleen doet zich nog de moeilijkheid voor te bepalen hoe groot de reserve moet zijn, om het verdedigende vuur uit de loopgraven, steeds zijn kracht te doen behouden; doch ik geloof gerust te mogen aannemen, dat wanneer voor elke compagnie in het aanvalfront, een compagnie beschikbaar is, om ongezien de geleden verliezen aan te vullen, aan die taak ruimschoots kan worden voldaan.

Nu had ik hier aangenomen een vlak, ondoorsneden en open terrein, een terrein, dat bijna niet wordt aangetroffen, zoodat de maatstaf van 1 compagnie in voorste lijn per 280 M. frontbreedte, wijziging voor verschillende gevallen dient te ondergaan. Waar het terrein sterk doorsneden is en de begaanbaarheid dus vermindert, zooals in onze polderterreinen het geval is, doch tevens vlak en open, daar zal per compagnie een belangrijk grooter front dan 280 M. kunnen genomen worden; is het terrein

daarentegen meer bedekt, dan zal dat cijfer in anderen zijn wijziging ondergaan.

Dit geldt natuurlijk alleen op het aanvalsfront.

Maar daar te voren niet uit te maken is, waar de tegenpartij het aanvalspunt zal kiezen, dient men al die gedeelten der stelling, welke daarvoor in aanmerking komen, zoo in te richten dat daaruit de vereischte weerstand geboden *kan* worden en de andere deelen, die daarvoor al bijzonder weinig geschikt zijn, kunnen met een meer verspreide opstelling genocgen nemen.

Als wij dus eens per compagnie voorsto linie een frontbreedte van ± 300 M. aannemen, — laat ik er nogmaals op wijzen dat het doel alleen is om tot een globaal cijfer voor de geheele stelling te komen — dan wordt dit per bataljon ± 1200 M. en per regiment in voorste lijn ± 4800 M. Op één regiment van de drie als reserve rekenende, zou dus naar dezen maatstaf 9600 M. frontbreedte door de divisie kunnen worden ingenomen.

En aangezien ter hoogte van Tiel, Waal en Neder-Rijn 9 à 10 KM. van elkaar verwijderd zijn en, zooals wij reeds zagen, een stelling tusschen die rivieren goede vleugelaanleuning vindt, zoo is een dergelijke uitgebreidheid voor een *versterkte* stelling eener divisie volstrekt niet buitenmate groot te achten

Mijne Heeren, keeren wij thans, na deze uitwijding op zuiver theoretisch terrein, terug tot de overwegingen van den Divisiecommandant, betreffende de keuze van de stelling.

Wij zagen dat hij tot het besluit gekomen was een stelling in te nemen nabij en t. O. van Tiel en aanleunende aan beide rivieren. Hij overweegt dat wanneer de positie van Tiel in noordelijke richting, naar Eck en Wiel bijv., gekozen wordt, de lengte circa 10 KM. bedraagt, doch dat het terrein vóór de stelling alsdan voor een groot deel vrij bedekt is, waardoor het schootsveld hier en daar zeer beperkt zou zijn en een noodige verbetering daarvan dus veel tijd en werkrachten zou vorderen.

Wordt de richting ongeveer van hetzelfde punt aan de Waal

in de richting van Maurik (a/d Neder-Rijn) genomen, dan vermindert wel de lengte met ongeveer 1 KM., doch het terrein vóór de stelling wordt alsdan zoo mogelijk nog ongunstiger.

Het doorgaande bedekte terrein nabij de beide rivierdijken is natuurlijk niet te ontgaan en zal al voorzorgen genoeg eischen, van daar dat voor het tusschen gelegen gedeelte der stelling vooral naar vrij schootsveld gezocht moet worden.

De kaart raadplegende wordt de aandacht van den Divisiecommandant getrokken door het nitgebreide, nagenoeg onbedekte terrein t. O. (Z. en N. O.) van Zoelen en mede door soortgelijke gronden t. O. van Rijswijk, waartusschen het meer doorsneden, doch eveneens open weiland ter weerszijden van de Mauriksche wetering is gelegen. Wil hij van deze, voor de verdediging gunstige terreinen partij trekken, dan zou de stelling moeten loopen van Tiel, over Zoelen naar Rijswijk, waardoor wel is waar de lengte weer iets — nl. tot \pm 10 KM. — vermeerderd wordt, doch waardoor tegelijk beter aansluiting wordt verkregen aan de troepen der 1e Divisie, die t. N. van den Neder-Rijn opereeren en Wijk bij Duurstede vasthouden; de aanleuning van den linkervleugel wordt door een dergelijke keuze belangrijk verbeterd.

Daartegenover staat dat het terrein, dat Zoelen t. O. omgeeft over het algemeen weinig doorsneden en goed begaanbaar is, zoodat het de ontwikkeling van een aanvallende troepenmacht zeer in de hand werkt. Ook het terrein tusschen Rijswijk en Maurik draagt gedeeltelijk een dergelijk karakter, hoewel niet over zoo groote uitgestrektheid.

De Divisiecommandant overweegt evenwel dat het bezit van een nitgebreid vrij schootsveld door niets wordt opgewogen en dat een paar, door het terrein als het ware, aangewezen aanvalspunten, de voorbereiding van de verdediging niet alleen niet noemenswaard bemoeilijken, doch zelfs in zekeren zin, wat de wijze van versterking betreft, eenigermate vergemakkelijken.

De Divisiecommandant *besluit dus* tot een algemeene richting van de stelling van Tiel over Zoelen naar Rijswijk.

In deze stelling dus één stad en twee dorpen. In vroeger tijd zou men, na tot een dergelijke keuze te zijn gekomen, waarschijnlijk aanleiding gevonden hebben om die drie plaatsen tot steunpunten van de stelling te bestemmen, haar als zoodanig te versterken en van eene vaste bezetting te voorzien.

Niet aldus in den tegenwoordigen tijd. En waarom?

Omdat naar de inzichten van velen en ook naar mijne meening, terreinvoorwerpen als bewoonde plaatsen, zich zeer weinig eigenen als steunpunten in een *versterkte* stelling. Ik zal in deze quaestie hier niet verder doordringen; een grondige behandeling daarvan zou meer tijd vorderen dan thans beschikbaar is. Ik heb alleen willen vermelden het standpunt, waarop ik mij te dien opzichte stel en waarmee dus ook bij de wijze van inrichten van deze stelling, — zooals blijken zal — rekening is gehouden.

Er bestaat dus aanleiding om de stelling vóór — d. w. z. t. O. van — Tiel te kiezen en de Divisie-commandant neemt als algemeene richting voor dat gedeelte aan de Kellensche Wetering, op \pm 2 KM. van de stad verwijderd.

Verband houdende met deze keuze wordt als richting voor den rechtersvleugel der stelling aangewezen: de weg, welke door den Prins Willemspolder van het Waardmaushuis naar den hoogen Waaldijk voert.

Is hierdoor, wat den rechtersvleugel betreft, het algemeen beloop van de stelling bepaald, de Divisie-commandant geeft vandaar naar den linkervleugel gaande, *als algemeene richting* de volgende lijn aan: van de Kellensche Wetering nabij »de Start,” in N. W. richting naar de »particuliere brug” over de Linge; vandaar westwaarts terugspringende in de richting van Zoelen, om daarna t. O. van dit dorp, weder in N. W. richting de »Lange Steeg” en de »Schutters Steeg” te volgen, en eindelijk langs »de Zeeg” en »de Woerd” den Rijnbaudijk nabij Dijkhof te bereiken.

Zooals ik reeds zei, geeft deze lijn de algemeene richting van de stelling aan.

Nu deze lijn is vastgesteld en -- na het besluit om de tegenpartij in een versterkte stelling het hoofd te bieden -- de grondslag vormt voor het DIVISIE-BEVEL, dat nu ten gevolge van de ontvangst van de opdracht, dient te worden opgemaakt en uitgegeven, is de eerste vraag, die beantwoord moet worden : hoe zullen de beschikbare troepen in de stelling in hoofdzaak worden verdeeld en welke taak zal hun daarbij worden toe- vertrouwd?

De samenstelling der divisie uit een drietal regimenten wijst er op en geeft er, als van zelf, aanleiding toe, om al dadelijk -- voorloopig ten minste -- één regiment als algemeene reserve te bestemmen, en de beide andere regimenten, elk de verdediging van een deel der stelling op te dragen. Een verdeling van de stelling alzoo in twee regimentssectoren.

Waar de grens tusschen die beide te nemen?

Werd aan elk regiment een evongroot deel van de stelling gegeven, dan zou de grens ongeveer gevormd worden door den weg, die van Klaphekke over Rojestein naar Wittenstein gaat. Die weg loopt evenwel, -- een enkele blik op de kaart overtuigt er ons van --, midden door een terrein, dat zich uitnemend tot aanvalsterrein leent. Tegenover een waarschijnlijk geconcentreerd optreden van den aanvaller ter plaatse, mag geen verdeeld handelen van den verdediger staan. Daar ter plaatse moet dus het bevel, zoo eenigszins mogelijk, in ééne hand zijn. Men dient dus bij de sectorindeeling rekening te houden met de mogelijke en waarschijnlijke aanvalshandelingen van de tegenpartij.

Beschouwt men, in verband hiermede, het terrein, dan treden een drietal terreingedeelten, als 't meest voor een aanval in aanmerking komende, op den voorgrond. In de eerste plaats natuurlijk het terrein t. O. van Zoelen, waar ik reeds meer de aandacht op vestigde, dat gelegenheid geeft tot een vrij gedekte nadering en dat in vergelijking met de daaraan grenzende terreinen, door begaanbaarheid uitmunt, zoodat de ontwikkeling van belangrijke troepenafdeelingen aldaar mogelijk is.

Ten tweede het terrein vóór den linkervleugel, waar tal van

beplante percelen, zoomede de kronkelende Rijnbandijk de gedekte nadering tot op korter afstand dan tegenover Zoelen begunstigt en waar weinig doorsneden bouwlanden, de ontwikkeling van groote troepenmassa's in de hand werkt.

En ten derde de terreinstrook vóór den rechtervleugel. Wel laat de begaanbaarheid hier te wenschen over, doch de groote bedektheid begunstigt de gedekte nadering tot op korte afstanden. Bovendien voeren behalve de kronkelende hooge Waaldijk en een spoorwegdijk, verschillende wegen hier naar de stelling.

Tegenover elk van die drie terreingedeelten, moet de verdediger dus streven naar een eenhoofdig commando.

Bij die kaartbeschouwing blijkt evenwel ook, dat het aanvalsterrein in de lengterichting door de Linge wordt doorsneden. Hoewel geen rivier van belangrijke breedte, vormt zij, vooral door het gering aantal bruggen, dat de beide oevers verbindt, een zoodanige terreinafscheiding, dat de aanvaller zijn hoofdmacht óf t. N. óf t. Z. daarvan ten aanval zal doen oprukken, maar dat weinig kans bestaat dat zulks aan beide oevers tegelijkertijd plaats heeft.

Genoemde omstandigheden te zamen genomen geven den Divisie-commandant aanleiding de Linge als regimentsectorgrens aan te nemen, overeenkomstig de op de schetskaart aangegeven lijn.

Deze sectorgrens eenmaal vastgesteld, wordt — in verband met de legering van de verschillende regimenten — aan het 2de Regiment Infanterie het stellinggedeelte t. Z. en aan het 3e Regiment Infanterie dat t. N. van de Linge toebedeeld, terwijl het 6e Regiment Infanterie voorloopig tot algemeene reserve wordt bestemd.

Het gevolg van deze verdeling is nu evenwel dat de zuidelijke sector een frontlengte verkrijgt van ± 4 KM. met slechts een min of meer aangewezen aanvalspunt, terwijl de noordelijke sector ± 6 KM. beslaat en daartegenover twee mogelijke aanvalsterreinen voorkomen, welke laatste echter van elkander gescheiden zijn door een terrein dat zeer open en

zeer doorsueden is en alzoo weinig voor offensieve handelingen van de tegenpartij in aanmerking komt.

Het spreekt van zelf dat de *bezettingen* van die beide sectoren alzoo niet gelijk kunnen zijn.

De Divisie-commandant onttrekt dientengevolge één bataljon aan de bevelen van den commandant van het 2e Regiment Infanterie, dat den zuidelijken sector moet bezetten en voegt dit bataljon bij de algemeene reserve, welke alzoo een sterkte van vijf bataljons verkrijgt.

De Divisie-commandant wordt tot deze ongewone sterkte-verhouding (7 voorste linie tegen 5 algemeene reserve) geleid door de reeds vroeger meegedeelde overweging, dat het zaak is in een versterkte stelling van groote uitgebreidheid, veel troepen in reserve te houden om op het gewilde oogenblik een groote macht den aanvaller tegenover te kunnen stellen, of wel wanneer de gelegenheid zich daartoe voordoet, met een niet onbetekenende macht tot het offensief over te kunnen gaan. De groote weerstand door weinig troepen, ten gevolge van de versterking van de stelling in de voorste lijn geboden, maken dat men zonder gevaar tot een dergelijke verdeling mag overgaan. Zie hier al dadelijk een belangrijk verschil met niet versterkte positiën.

Het *divisie-bevel voor den 11^{en} September*, dat den 10^{en} 's avonds ten 11 ure wordt uitgegeven, zal ik hier niet in zijn geheel mededeelen. Het wordt als bijlage 4 aan het verslag toegevoegd. Wel echter wensch ik den hoofdzakelijken inhoud en vooral ook de beginselen en overwegingen, die bij de samenstelling den grondslag hebben gevormd, hier te vermelden.

Reeds zijn genoemd :

het besluit om den vijand in een vluchtig versterkte stelling het hoofd te bieden ;

de algemeene richting van die stelling ;

de verdeling daarvan in twee regimentssectoren en de voor die onderdeelen bestemde bezettingen ; en

de sterkte van de algemeene reserve.

Om nu te weten wat ter verbetering van de stelling kan worden ondernomen, moet aan de onderbevelhebbers worden medegegeeld over hoeveel tijd zij vermoedelijk zullen kunnen beschikken. De Divisie-commandant dient trouwens zelf ook omtrent het waarschijnlijke tijdstip, waarop de vijand voor de stelling kan verschijnen, eenige gegevens te bezitten, om in verband daarmee de verplaatsing van de troepen zoodanig te regelen, dat tijd voor de uitvoering van technischen arbeid beschikbaar blijft.

Hoe laat kan nu de vijandelijke infanterie den 11en September voor de stelling worden verwacht?

De Divisie-commandant weet dat de voorhoede des vijands den 10en des namiddags in de lijn Randwijk—Andelst en de hoofdmacht in de lijn Heteren—Valburg is aangekomen, na dien dag een belangrijken marsch te hebben afgelegd.

In verband met het uur van zonsopkomst (circa 5.30 v. m.) zal de afmarsch waarschijnlijk niet voor 7 v. m. plaats hebben, omdat een vroegtijdige reveille, na een zeer vermoeienden vorigen dag, aan de troepen een flinke nachtrust zou ontnemen, waaraan zij met het oog op een vermoedelijk treffen met de tegenpartij, zoo zeer behoefte hebben. Wordt dit uur voor den afmarsch aangenomen, dan kunnen de voorste afdeelingen niet veel voor half twaalf de lijn Maurik-Echteld bereiken. In die lijn zullen zij in aanraking komen met vooruitgeschoven Nederlandsche infanterie-afdeelingen, zoodat het tijdstip, waarop de vijand met de stelling zelve in voeling zal komen, hoewel niet met eenige juistheid te bepalen, toch zeker niet vóór 12 uur 's middags behoeft aangenomen te worden.

ZEKERHEIDSHALVE neemt de Divisie-commandant daarvoor evenwel 11 $\frac{1}{2}$ v. m. aan.

Hoe langer gearbeid kan worden aan de verbetering van de gekozen stelling, des te beter kan zij zijn ingericht en des te meer weerstand kan zij bieden. Het zou dus zaak zijn de troepen zoo vroeg mogelijk daarheen te dirigeeren en aan het werk te zetten, ware het aan den anderen kant niet juist wenschelijk om de troepen, met het oog op den komenden

zwaren dag een goede nachtrust te doen genieten en in verband daarmee de reveille niet te veel te vervroegen.

Bovendien mag ook in geen geval de arbeid reeds in het duister aangevangen worden, vooral ook omdat de keuze van de opstellingen en het bepalen van de richting der weerstandlijnen alsdan zeer bezwaarlijk is.

De Divisie-commandant meent dat als hij het uur van uitrukken voor de onbereden troepen op 5.30 v. m. stelt en voor de beredenen op een half uur later, hij zooveel mogelijk aan beide elkaar tegenovergestelde eischen te gemoet komt.

De afdeelingen, die het dichtst bij de stelling gelegerd zijn, als de drie bataljons van het 2e Regiment te Tiel, en de bataljons van het 3e Regiment te Zoelen en te Rijswijk kunnen dan reeds vóór 6 uur in de stelling zijn aangekomen en dus zeker ten 6.15 v. m. met het werk een aanvang hebben gemaakt. De elders gelegeerde troepen komen eerst circa half zeven — sommige nog veel later — in de stelling en vangen dus ongeveer te 6.45 v. m. met den arbeid aan. Gemiddeld zou men dus 6.30 v. m. als aanvangsuur kunnen aannemen, zoodat dooreengenomen, tot 11.30 v. m., VIJF WERKUREN ter beschikking staan.

Wel is die tijd niet lang en zeer zeker zou de Divisie-commandant gaarne meer tijd van voorbereiding hebben; toch meent hij dat in dien tijd nog veel ter versterking van de weerstandslijn kan worden gedaan. Wij zullen zien op welke wijze de regiments-, bataljons- en compagniescommandanten zich dien tijd ten nutte maken.

Alvorens de verschillende bevelen te bespreken, die in het bijzonder de artillerie, de cavalerie en de genietroepen betreffen en welke in het divisie-bevel moeten voorkomen, wensch ik een aangelegenheid te behandelen, die de divisie in haar geheel regardeert, nl. de beveiliging van de werkzaamheden.

Wat wordt met die beveiliging beoogd?

Laten wij maar dadelijk zeggen: iets geheel anders dan met de beveiliging van een rustende afdeeling in een kan-

tonnement of in een bivak. Daar moet worden gewaakt voor de vernietiging van de geheel in onslagvaardigen toestand verkeerende afdeeling, daar moet *weerstand* worden geboden en wel zoolang tot de beschermd wordende troepenmacht gevechtsvaardig is geworden en in staat is zelf den strijd met de tegenpartij te aanvaarden.

Geheel anders is de toestand hier.

Zeker, de arbeidende troepenafdeelingen zijn niet strijdvaardig, doch zijn in tactische onderdeelen bijeen, onder het directe bevel van hunne commandanten; hunne wapens zijn in hunne onmiddellijke nabijheid en voor het meerendeel bevinden zij zich zelfs in een door hen uitgezocht gevechtveld. Korte oogenblikken zijn dus slechts noodig om de werkende troepenafdeeling in staat te stellen een overvalling van de tegenpartij krachtig af te weren. Het zou dus voldoende zijn als de arbeidende troepenmacht slechts tijdig gewaarschuwd en van de nadering van een vijandelijke afdeeling in tijds onderrecht werd; en dit doel zou bereikt kunnen worden door het vooruitschuiven van enkele posten door elke afdeeling, en welke posten zoodanig werden opgesteld, dat de opmarsch van een noemenswaardige troepenmacht der tegenpartij door hen moest worden waargenomen.

Een dergelijke beveiliging, die wel de vernietiging van de troepenafdeelingen voorkomt, acht ik evenwel bij het inrichten van een verdedigende stelling ten eenenmale *onvoldoende*. In de eerste plaats omdat kleine vijandelijke afdeelingen, door telkens de werkers te alarmeeren, er in zouden kunnen slagen den voortgang van het werk aanmerkkelijk te vertragen en dus de kans op het tijdig gereed komen van de stelling zeer te verminderen. Maar in de tweede doch voornaamste plaats, omdat de vijand daardoor bekend zou kunnen raken, niet alleen met de omstandigheid *dat* de verdediger bezig is zijn positie te versterken, maar ook met *de plaats*, waar de versterkingen worden aangelegd, en op die wijze zouden dus alle maatregelen, die, vooral in den tegenwoordigen tijd, worden voorgeschreven om de stelling zoo onzichtbaar

mogelijk voor de tegenpartij te doen zijn, hun doel missen.

De beveiliging van de werkzaamheden beoogt dus: de geregelde voortgang van den onderhanden arbeid te verzekeren en de ontijdige verkenning door den vijand tegen te gaan. Daartoe moet de beschermende afdeeling op een zekeren afstand voor de stelling als het ware een sluier spannen waarachter ongestoord en ongezien aan hare verbetering kan worden gearbeid.

Het zijn in hoofdzaak cavalerie, wellicht ook wielrijderafdeelingen, tegen welke verkenning moet worden gewaakt. Beschikt de verdediger nu over een belangrijke cavaleriemacht, een die opgewassen is tegen die van den aanvaller, dan zou die taak aan haar, wellicht nog bijgestaan door wielrijders, kunnen worden toevertrouwd.

Aangezien men echter wel bijna als regel kan aannemen dat de ruitermacht van den verdediger in de minderheid is, en dus alleen niet in staat is, die beveiligende taak te vervullen, zoo zal het meestal de infanterie zijn, die daarbij het afwerende gedcelte moet vormen.

In onze onderwerpelijke onderstelling, waar de divisie-cavalerie slechts uit één eskadron bestaat, is er natuurlijk geen sprake van uitsluitend daaraan de beveiliging van de werkzaamheden op te dragen. De Divisie-commandant wenscht daarvoor dan ook een infanterie-afdeeling te bestemmen en overweegt, welke sterkte hij voor dat doel dient af te zonderen. Eenerzijds moet hij zeker zijn dat die troepenmacht haar opdracht naar behooren kan vervullen en zou hij dus, aangezien de lijn Echteld-Maurik, waarin hij de vooruitgeschoven troepen stelling wil doen nemen, een belangrijke lengte heeft, daarvoor een sterke afdeeling willen bestemmen. De overweging echter dat die troepen aan den arbeid zijn onttrokken, dat de werktijd — slechts 5 uren — zeer beperkt is, doet hem trachten daarvoor een minimum aan te wijzen. De overweging verder dat die opdracht in hoofdzaak door het afsluiten van de verschillende wegen kan worden vervuld — daar het terrein daartusschen bijna nergens de ontwikkeling van cavalerie

toelaat en dat — aangezien in die lijn geen ernstige weerstand mag worden geboden, bijna alle troepen in voorste linie kunnen worden aangewend, leidt hem er toe voor die taak een bataljon te bestemmen, waarvoor het 4e Bataljon van het 2e Regiment wordt aangewezen, dat in dien nacht door dat regiment op voorposten was gesteld. Het eskadron huzaren wordt bijna in zijn geheel aan den bataljonscommandant toegevoegd.

Aan dien bataljonscommandant zou dan kunnen worden opgedragen om vanaf 6 v.m. met zijn bataljon en 1 eskadron huzaren ongeveer in de lijn Echteld-Maurik de verkenning van de in wording zijnde stelling door de vijandelijke cavalerie en eventueel vooruitgeschoven wielrijders-afdeelingen te beletten en daarbij met kracht die vijandelijke afdeelingen af te wijzen, doch wanneer eenigszins belangrijke vijandelijke infanterie zich tegen de beveiligende positie ontwikkelt, slechts zoolang stand te houden als mogelijk is, zonder de terugtocht op de stelling in gevaar te brengen. Als terugtochtswegen worden aangewezen: 1°, de rechter Waaldijk en Meesche Straat in het zuiden; 2°, de weg langs den rechter Linge-oever en de Retsche-Straat in het centrum; en 3°, de Perkstraat en zoo noodig de Rijbandijk in het noorden. Na op de stelling teruggetrokken te zijn maakt dit bataljon deel uit van de algemeene reserve, terwijl aan de cavalerie alsdan een andere opdracht wordt verstrekt, ter beveiliging van den rechtervleugel der stelling.

De opstelling, die bedoelde bataljonscommandant door de hem toebedeelde vooruitgeschoven troepen doet innemen, is op de schetskaart aangegeven. Ik zal daaromtrent hier niet in bijzonderheden treden, doch alleen opmerken, dat de naar de stelling loopende wegen alle door sectiën of halve sectiën zijn afgesloten en dat slechts op enkele punten, door de betrokken compagniescommandanten afdeelingen (sectiën) in tweede linie zijn gehouden, doch slechts daar, waar een krachtig opdringen van den vijand waarschijnlijk wordt geacht, en het groot aantal wegen tot een zwakke afsluiting dwingt. Die afdeelingen, welke op eenigen, doch slechts zwakken steun van achteren kunnen rekenen, zijn met die omstandigheid

bekend, terwijl de overigen weten dat zij geheel op eigen krachten hebben te vertrouwen.

Worden zij eventueel tot terugtrekken genoopt, dan hebben zij daarvan aan de nevengeplaatste afdeelingen kennis te geven. De afdeelingscommandanten kunnen de hun toebedeelde opstellingen eenigermate versterken, wanneer daar plaatselijk aanleiding toe bestaat, echter slechts weinig krachtig, omdat daarin toch niet tot het uiterste stand mag worden gehouden. Versperring van de toegangswegen met geringe middelen, voornamelijk van de bruggen vóór de opstelling gelegen, is evenwel aan te bevelen.

Van de cavalerie wordt een peloton bestemd voor patrouilledienst t. N. en een idem t. Z. van de Linge, terwijl de rest gebezigd wordt voor het verband tusschen de verschillende opstellingen, compagniescommandanten en den bataljonscommandant, welke laatste zich bij »de Grootte Brug» ophoudt.

De Divisie-commandant wijdt thans zijn aandacht aan de **Artillerie** en overweegt op welke wijze hij van dat wapen gebruik zal maken bij de verdediging van de door hem gekozen stelling. Hij beschikt over 2 afdeelingen veldartillerie, alzoo over zes batterijen.

Voor die artillerie-macht een centrale stelling uit te zoeken en haar daarin op te stellen, gaat natuurlijk niet. Niet alleen omdat het vlakke en over het algemeen bedekte terrein hiervoor geen geschikte punten oplevert, maar al ware het terrein golvend en niet zoo bedekt, als hetgeen wij hier op de kaart beschouwen, dan nog zou de lengte van de stelling het innemen van een centrale artillerie-positie, niet oordeelkundig doen zijn. Bij een lengte van 10 KM., als de onderwerpelijke stelling bezit, zou de artillerie, achter het midden opgesteld, vóór de vleugels op weinig en uitwaarts daarvan op geen noemenswaardige uitwerking mogen rekenen.

Zoo dit denkbeeld al bij den Divisie-commandant mocht zijn opgekomen, hij laat het terstond varen. Het verdeelen van de artillerie zal dus noodig zijn.

Aan elk van de beide sectoren een afdeeling veldartillerie toe te voegen, zou wellicht gelegenheid geven, dat in elken sector door die afdeeling een centrale artillerie-stelling kon worden ingenomen. Er zou dus dan aan het evengenoemde bezwaar tegemoet zijn gekomen. Doch een ander groot nadeel zou door een dergelijke indeeling kunnen ontstaan. Het zou bijv. kunnen voorkomen dat de aanvaller zijn hoofdaanvalspunt in den noordelijken sector koos, in welk geval slechts een drietal batterijen aan de verdediging zouden meehelpen, terwijl alle zes ter plaatse zeer goed te gebruiken waren. Want de batterijen, die in den zuidelijken sector wellicht in gevecht waren, — zij het ook een gevecht van geen ernstigen aard, — daaruit los te maken, zal zoo gemakkelijk niet gaan en zeker niet voor alle drie, zoodat in geen geval de geheele verdedigende artilleriemacht den hoofdaanval kan helpen weerstaan. Aan deze indeeling kleeft bovendien nog het bezwaar, dat de Divisie-commandant de beschikking over de artillerie geheel uit handen heeft gegeven, zoodat de daareven bedoelde verplaatsing van den zuidelijken naar den noordelijken sector, ook uit dien hoofde, zoo eenvoudig niet is.

Deze tweede mogelijke oplossing bevat dus den Divisie-commandant al evenmin.

Zooals ik daareven reeds opmerkte, zal — om bij ons voorbeeld van den hoofdaanval tegen een punt van den noordelijken sector te blijven — het toch zeer waarschijnlijk zijn, dat de aanvaller tegenover het zuidelijke front met zoodanige macht optreedt, dat aldaar het geschutvuur niet geheel gemist kan worden, en zoo zoude een derde oplossing omtrent de indeeling van de artillerie dus kunnen zijn, dat men aan elk der beide sectoren bijv. ééne batterij toevoegde en de vier overige in handen van den Divisie-commandant liet, om ze daar te doen optreden waar de loop van den strijd zulks 't meest wenschelijk maakte. Zeer zeker is voor een dergelijke indeeling veel te zeggen en bepaald aan te bevelen zou zij zelfs zijn daar, waar een sector-commandant een zeker bijzonder gevaarlijk punt met kracht moet vasthouden en waar zulks hem zonder steun der artillerie moeilijk zou vallen.

Toch blijft aan een dergelijke indeeling altijd het bezwaar kleven dat de Divisie-commandant de volle beschikking over zijn geheele geschutkracht mist. Het zou toch *kunnen* gebeuren dat des aanvallers handelingen, het optreden van verdedigende artillerie in het zuiden bijv. eens niet noodig maakte, dan zou zonder gegronde reden, bij den hoofdstrijd door den verdediger een batterij worden gemist. Wanneer de Divisie-commandant die enkele batterij *niet* in het sectorverband had ingedeeld, dan bestond immers toch de mogelijkheid dat zij bij de verdediging in het zuiden meewerkte en tegelijk *niet* het bezwaar, dat zij buiten de beschikking van den Divisie-commandant bleef?

Het gevolg van deze of soortgelijke overwegingen is dat de Divisie-commandant de geheele artillerie in eigen hand houdt en geen batterijen aan de sectoren toebedeelt.

Welke orders worden nu in het divisie-bevel aan den Artillerie-commandant verstrekt?

Getracht moet natuurlijk worden de verschillende artilleriestellingen zoodanig te kiezen, dat het geheele aanvalsterrein onder vuur kan genomen worden, d. w. z. dat de schootsvelden van de verschillende positiën zoodanig verband met elkander houden, dat, welk gedeelte van het terrein de vijand ook voor het opmarscheeren van zijn troepenafdeelingen kiest, hij steeds vroegtijdig onder vuur kan worden genomen.

Deze eisch is evenwel niet de eenige; daaraan zou bijv. reeds voldaan zijn door zes artilleriestellingen elk voor een batterij in gereedheid te brengen, derwijze dat elke batterij een strook terrein ter breedte van een zesde van de ruimte tusschen Waal en Neder-Rijn kon bevuren. Dat zou natuurlijk onvoldoende zijn.

Wij moeten aan dien eisch van het aanvalsterrein over de geheele breedte onder vuur te kunnen nemen, verbinden een *tweede*, nl. om de waarschijnlijke naderingswegen krachtig te kunnen bevuren, en een *derde*, om op die terreinen, van waaruit waarschijnlijk de hoofdaanval zal worden voorbereid, het vuur te kunnen concentreeren, en eindelijk een *vierde*, om met

het grootst mogelijk aantal vuurmonden nabij het aanvalspunt aanwezig te zijn om den hoofdaanval mee te helpen afslaan.

Zooals men ziet, werd bij het opnoemen van de eischen, waarmee bij het zoeken van artilleriestellingen rekening moet worden gehouden, geen aandacht geschonken aan de plaatsen waar vermoedelijk de vijandelijke batterijen stelling zullen kiezen. Door sommigen zal dit wellicht als een fout worden aangemerkt. M. i. is het dit geenszins. Men treft toch meermalen aan, dat bij het bepalen van de plaatsen, waar de verdedigende artillerie in batterij zal komen, men eerst nagaat, waar de vijandelijke haar opstelling vermoedelijk zal kiezen, om dan de eigen batterijstellingen daartegenover zoodanig te bepalen, dat de eersten op het krachtdadigst bevuurd kunnen worden.

Een dergelijke handelwijze acht ik verkeerd.

Niet dat ik den artilleriestrijd verwerp; in geen en deele.

In vele gevallen zal hij gevoerd worden en zal de uitslag daarvan over het gevecht beslissen.

Maar daarom mag *het zoeken* van dien strijd *het doel* niet zijn bij de verdedigende artillerie.

Deze heeft de vier eischen te vervullen, die ik daareven noemde, en die in 't algemeen het tegengaan van de nadering van den aanvaller beoogen. Slaagt zij daarin, belet zij het voorwaartsgaan van de aanvallende infanterie, dan zal de vijandelijke artillerie verplicht zijn haar het zwijgen op te leggen. Om daarbij niet ten onder te gaan, zal zij dikwerf den artilleriestrijd moeten aanvaarden, vooral als zij daarbij nog de kans heeft daarin de overwinning weg te dragen.

Kan zij dien strijd evenwel ontgaan, zonder met vernietiging te worden bedreigd en dus intact te blijven voor de later nog te vervullen taak, dan zal zij zulks *moeten* doen.

In dat opzicht is er reden, dat zij bij het zoeken van hare stellingen rekening houdt met de waarschijnlijke plaats van de aanvalsbatterijen, nl. *om zich tegen de uitwerking daarvan te kunnen dekken*.

In de meeste gevallen zullen evenwel de richting van het artillerievuur des aanvallers en die van den infanterie-aanval

niet zooveel nitscloopen, dat de keuze van de verdedigende geschutopstelling door die beide richtingen kan worden bepaald. Die dekking alzoo, die den verdediger gelegenheid moet geven om zich aan het overmachtige vuur van de aanvallende artillerie te onttrekken, zal dus *in den regel* NIET in het terrein te vinden zijn. Daar waar nu evenwel tijd tot voorbereiding aanwezig is, daar zal juist in de veldversterking het middel gelegen zijn, die dekking te verkrijgen, waardoor dus de taak van de artillerie des verdedigers zoozeer vergemakkelijkt wordt. Daardoor kan zij, — wanneer zij door haar mindere sterkte zich onmachtig gevoelt, met den aanvallenden artilleriesrijd aan te gaan, — zich aan diens vuur tijdelijk onttrekken en zwijgen, om telkens, wanneer zich daarvoor de gelegenheid voordoet, wederom tegen de aanvallende infanterie, — als deze meent, door de werking van de artillerie aan hare zijde, tot avanceeren in staat te zijn —, met een krachtig vuur op te treden. *Zoo kan dus het gebruik maken van veldversterkingen wijziging brengen in het aanwenden van de veldartillerie.*

Mede kan tot vermindering van de uitwerking van de overmachtige aanvallende artillerie medewerken het toepassen van *schijnbatterijen*, die sedert de aanwending van het rookzwakke buskruit meer en meer worden aanbevolen, en die van de verschillende soorten van *schijnwerken* m. i. het meest voor toepassing in aanmerking komen. Ik hoop straks, bij het bespreken van de inrichting der geschutopstellingen, die schijnartilleriewerken nog iets nader te bespreken.

Bij het opsommen van de eischen, waaraan de verdedigende batterijstellingen moesten voldoen, is gebleken dat daaruit bijna uitsluitend bewegende doelen moeten worden bevurd, waaruit, naar mijne meening, als vanzelf volgt, dat de stellingen zoodanig dienen gekozen te worden, dat directe richting mogelijk is. Alleen het onder vuur nemen van naderingswegen zou een opdracht kunnen genoemd worden, waarbij het doel stilstaand was, hoewel ook hierbij minder het bevuren van den weg als zoodanig, dan wel van de zich daarop bevindende

en bewegende colonnes in aanmerking komt. Toch zou voor het onder vuur nemen van een dergelijk doel niet te zeer de directe richtwijze mogen worden geeischt, en zal, wanneer overigens de gekozen opstelling aan de eischen voldoet, met de indirecte richting hiervoor genoegzaam kunnen worden genomen.

De opstelling van de verdedigende artillerie achter een dekking zoodanig, dat per se indirect gericht zou moeten worden, — en welke wijze in de laatste jaren van verschillende zijden wordt aanbevolen, omdat daardoor een zekere mate van bescherming tegen het aanvalsvuur verkregen wordt — kan ik evenwel niet goedkeuren, alhoewel daarbij door de voorstanders dan toch op directe waarneming van uit de batterij wordt gerekend, en wel omdat daardoor, naar mijne meening, de *geduchte* uitwerking tegen de avanceerende aanvallers wordt gemist, die juist, aangezien men met groote overmacht te doen heeft, zoo zeer noodig is, om die massa tot staan te brengen en tot dekking te dwingen.

De Divisie-commandant wenscht dus dat de verdedigende artillerie zoodanige stellingen zal zoeken en inrichten, van waarnit de vermoedelijke naderingswegen zooveel mogelijk in de lengte zullen worden bestreken; van waarnit vuur zal kunnen worden geconcentreerd op die terreinen, waar de hoofdaanval eventueel zal worden voorbereid; en van waarnit de hoofdaanval op 't krachtigst kan worden tegengewerkt, terwijl, uit de verschillende positiën te zamen het terrein vóór de stelling over zijn geheele breedte moet kunnen worden bevuurd. Bij die stellingen verder zooveel mogelijk op directe richting te rekenen en waar mogelijk van schijnwerken gebruik te maken.

Evenwel zijn deze aanwijzingen voor den Artillerie-commandant nog onvoldoende om tot de uitvoering over te gaan. De Divisie-commandant zal zich nog nader omtrent de plaats der artillerie-opstellingen en omtrent de verlangde schootsvelden moeten uitlaten.

Al dadelijk trekken de *divie* vroeger reeds aangewezen terreinstrooken, die zich tot een hoofdaanval kunnen leenen, de

aandacht. Deze, zoowel als die terreingedeelten, waar die aanval zou kunnen worden voorbereid, als ook de naderingswegen, die daarheen leiden, moeten onder krachtig vuur genomen kunnen worden.

Er zijn alzoo minstens drie artilleriestellingen noodig, daar de onderlinge afstand van die drie terreinstrooken te groot is, dan dat twee daarvan uit één stelling krachtig zouden kunnen worden bevuurd. Een drietal opstellingsplaatsen verschaft tevens de gelegenheid om zonder te groot schootsveld van een harer, het geheele voorterrein van de stelling onder vuur te kunnen nemen.

Het terrein t. O. van Zoelen wordt als het meest gewichtige beschouwd en in verband daarmee wordt aan den Artillerie-commandant opgedragen nabij die plaats, en wel meer bepaaldelijk op het terrein »de Veluw» tusschen de Linge en de Doode Linge een opstelling te zoeken en in te richten voor één afdeling veldartillerie, zoodanig, dat in de eerste plaats het evenbedoelde aanvalsterrein, zoowel t. N. als t. Z. van de Linge krachtig kan worden bevuurd, dat vervolgens vuur gebracht kan worden op »de Groote Brug» en het t. N. en t. Z. daarvan zich nitstrekkende bedekte terrein en dat de wegen, die uit het Oosten naar dit terrein leiden, zooveel mogelijk in het verlengde genomen kunnen worden. Ook de Eegsche straat en de weg van Hoekestein naar Echteld komen hier voor een bestrijking in de lengterichting in aanmerking. Het geheele schootsveld van deze opstelling moet zich nitstrekken van 't Huis Medel aan evengenoemden kunstweg, in het Zuiden, naar Groot Breedslag in het Hornix-veld, in het Noorden.

Laat ik hierbij nog even opmerken, dat het volstrekt de bedoeling niet is, deze drie batterijen in elkanders onmiddellijke nabijheid op te stellen en dat *elke* batterij dit schootsveld behoeft te bezitten. De bedoeling is, dat de gezamenlijke schootsvelden minstens het aangegeven terrein omvatten.

De opdracht voor den Artillerie-commandant vermeldt verder, dat voor twee batterijen een opstelling gezocht en ingericht

moet worden nabij Rijswijk, zoodanig dat »de Perk" en »Neder Wijker Maat" krachtig onder vuur genomen en de uitgangen van het bedekte terrein t. W. van Maurik bevuurd kunnen worden. Tevens moeten de Rijnbandijk, de weg door Maurik en de weg langs de Mauriksche Wetering, zooveel mogelijk in de lengte bestreken kunnen worden, en ook vuur gebracht kunnen worden in de uiterwaarden van den Neder-Rijn. Het geheele schootsveld van deze artillerie-opstelling strekt zich van het reeds genoemde Groot Breedslag in het Zuiden tot den Amerongschen dijk in het Noorden uit.

De derde opstelling moet gezocht worden nabij Latestein en ingericht worden voor één batterij, terwijl het schootsveld daarvan zich moet uitstrekken van 't Huis Medel in het Noorden tot de Waal in het Zuiden. Daarbij te rekenen op het in de lengterichting bestrijken van den Noorderwaaldijk en den daarlangs loopenden weg, zoomede op het onder vuur nemen van de westelijke uitgangen van Echteld.

Nu is voor een opstelling van elk der zes beschikbare batterijen gezorgd. Daarmede is de zaak echter geenszins ten einde.

De commandant van de afdeeling bij Zoelen — de I^e bijv. — zal daarna de gekozen stelling, in verband met den beschikbaren tijd uitbreiden, achtereenvolgens tot voor zes batterijen, zoodanig dat daardoor nog beter aan de gestelde eischen wordt voldaan. De daartoe bijgevoegde artilleriestellingen behoeven niet in de nabijheid der eerste aangelegd te worden; op een flinken afstand vandaar, zóó dat het onder vuur te nemen terrein ook van een andere zijde bestreken wordt, verdient zelfs aanbeveling.

De commandant der IIe afdeeling zal de opstelling bij Rijswijk zoo mogelijk nog met twee batterijstellingen uitbreiden, op de wijze als daareven voor de I^e afdeeling te Zoelen werd vermeld. Ook de batterij-commandant in het Zuiden bij Latestein gaat op denzelfden voet tot uitbreiding over.

De geheele arbeid wordt door het personeel der batterijen zelf uitgevoerd.

Wat de opruimingen betreft, zoo is aan de artillerie-bevel-

hebbers bekend, dat door de infanterie voor opruiming tot *minstens* 700 M. vóór de stelling wordt gezorgd. Eventueel noodige opruimingen in de nabijheid der artilleriestellingen, om het vereischte uitzicht en schootsveld te verkrijgen, worden mede door de artillerie zelf verricht. Speciale opruimingen ten behoeve van het artillerievuur, buiten het algemeen rayon van opruiming, tot het verkrijgen van uitzicht op een bepaald punt, dat onder vuur genomen moet kunnen worden, als bijv. hier »de Grootte Brug», of om het bestrijken van wegen op groote afstanden mogelijk te maken, zullen zooveel doenlijk door de genietroepen worden verricht.

De aanleg of verbetering van gemeenschappen, noodig voor het in batterij komen of voor het verband met den gevechtstrein, wordt door de artillerie zelf uitgevoerd, tenzij daartoe moeilijk te vervaardigen gemeenschapsmiddelen, als bruggen over belangrijke slooten of weteringen noodig zijn, welke eveneens door de genietroepen tot stand zullen worden gebracht. De afdeulingscommandanten geven van hunne verlangens te dezen opzichte, zoowel als met betrekking tot de opruimingen, hiervoren bedoeld, vóór 7½ v. m. kennis aan den commandant der genie te Zoelen.

De wijze waarop aan deze bevelen en aanwijzingen gevolg wordt gegeven, zal bij de uitvoering besproken worden.

Het wapen der **Cavalerie** treedt uit den aard der zaak bij het inrichten van een versterkte stelling weinig op den voorgrond.

Zooals ik reeds vermeld heb, wordt den 11en September ten 6 v. m. bijna de geheele beschikbare cavalerie — nl. één eskadron huzaren — aan het bataljon met de beveiliging belast, toegevoegd. Ik zeg hier *bijna* de geheele macht omdat het divisiebevel bepaalt dat op evengenoemd tijdstip een tweetal officierspatrouilles bij Tiel de Waal zullen overgaan, om zich langs de zuidzijde daarvan oostwaarts te begeven om op die wijze te trachten meer inzicht in de bewegingen en voornemens van de tegenpartij te verkrijgen, dan tot nu toe bij den Divisiecommandant het geval is.

Met betrekking tot de cavalerie vermeldt het divisiebevel verder, dat na terugkeer uit het voorterrein, het geheele eskadron bij Tiel op den zuidelijken oever van de Waal zal overgaan, om door verkenning aan die zijde, de beveiliging van den rechtervleugel der stelling op zich te nemen.

In verband hiermede bepaalt het divisiebevel dat één compagnie (4. IV) van het 6e Regiment (het reserve-regiment) het veer bij Tiel zal bewaken en het eskadron huzaren eventueel zal opnemen en in zijn taak, beveiliging van den rechtervleugel der stelling, zal steunen.

De Genietroepen. De Divisie-commandant beschikt over de 3e Veldcompagnie en over één telegraafafdeeling. De diensten, welke deze laatste bewijst, zullen bij de uitvoering vermeld worden.

Blijkens het legeringsbevel is de compagnie genietroepen gekantonneerd ter plaatse van het hoofdkwartier, nl. te Geldermalsen.

Daar het wenschelijk is reeds vroegtijdig over deze werkrachten te beschikken, wordt de compagnie per spoor van Geldermalsen naar Tiel vervoerd, waar zij ten 6 v. m. kan zijn uitgeladen en dus ongeveer te gelijk met de troepen in voorste lijn gelegerd, met de werkzaamheden kan aanvangen.

De vraag doet zich thans voor: zal de Divisie-commandant de compagnie verdeelen over de beide te versterken sectoren en dus bij elk bijv. een peloton indeelen of wel de technische troepen in eigen hand houden?

Wat de organisatie der genietroepen betreft, bestaat tegen een dergelijke splitsing geen bezwaar, daar het peloton de tactische eenheid vormt en zoodanig met gereedschap als anderszins is uitgerust, dat het aan elke, voor het wapen bestemde technische opdracht, kan voldoen. Daarentegen is, bij een dergelijke verdeling, de Divisie-commandant niet in staat, om werkzaamheden, die aan de positie van de geheele divisie moeten ten goede komen, door hen te doen uitvoeren. Hij mist hen, in dat geval, ook waar hij ten behoeve van de artilleriewerking bijzondere opruiming in het voorterrein

wenscht te doen bewerkstelligen, of waar hij ten dienste der artillerie, welke niet in het sectorverband is opgenomen, gemeenschapsmiddelen wil doen aanbrengen of verbeteren, of ook waar, in verband met het snel oprukken van reserve-afdeelingen in deze of gene richting, de aanleg van colonnewegen met bijbehoorende bruggen, enz. bepaald noodig is.

Om aan het evengenoemde bezwaar te gemoet te komen, zou men wellicht als oplossing kunnen aanbevelen, dat de Divisie-commandant bijv. 1 peloton in eigen hand houdt en het andere over de beide sectoren verdeelt. Al dadelijk valt hier tegen aan te voeren dat de tactische eenheid, daardoor gebroken wordt en een van de sectoren zich een niet naar behooren uitgeruste afdeeling zou zien toebedeeld, een afdeeling, die wellicht niet in staat zou zijn de haar verstrekte opdrachten naar behooren uit te voeren.

Maar het *hoofdbezwaar* zoowel tegen deze, als ook tegen de eerstgenoemde indeeling, en tegen elke indeeling, *die NIET gegrond is op den uit te voeren technischen arbeid*, doch met de tactische samenstelling van de troepenmacht verband houdt, *is*: dat men *niet* de zekerheid bezit, dat van de technische vaardigheid van deze troepensoort, naar behooren partij getrokken wordt.

Verdeelt men bijv. de beschikbare genietroepen eerst over de regimentsectoren en vervolgens over de bataljonsvakken, dan zal het wel uitzondering mogen heeten als in elk vak de hoeveelheid werk voor de genietroepen juist even groot is, en men in het eene vak niet geoefende handen en gereedschap te kort komt terwijl men in het andere vak slechts arbeid voor hen te verrichten heeft, die evengoed door de infanterie kan worden uitgevoerd.

Ging men met de verdeling nog verder, te duidelijker zou het verkeerde van zoodanige splitsing in het oog springen. Bovendien de hoofdarbeid van de genietroepen te velde moet gezocht worden in die aan de gemeenschappen (maken, verbeteren, vernielen en herstellen).

De indeeling van de genietroepen moet dus gegrond zijn op

de hoeveelheid en de soort van werkzaamheden, die zij te verrichten hebben. Zij kan slechts door hun Commandant naar behooren worden vastgesteld, mits hem worde opgegeven, welke werkzaamheden van hem worden verlangd. Bij die indeeling kan het nu zeer goed voorkomen, dat een detachement ter beschikking van dezen of genen vakcommandant wordt gesteld, doch voor een bepaald aangewezen doel of wel omdat het bekend is, dat juist die vakcommandant behoefte heeft aan technische troepen. De opgaven van de verlangde werkzaamheden behoeven natuurlijk niet alle door den Divisiecommandant gedaan te worden, doch kunnen aan onderbevelhebbers worden overgedragen, zooals wij reeds bij de bevelen voor de artillerie zagen.

Onze Divisiecommandant nu, is het natuurlijk geheel eens met deze zienswijze, houdt dus de genietroepen, evenals met de artillerie het geval was, te zijner beschikking en draagt den Geniecommandant de indeeling op, na mededeeling van de door hem, Divisiecommandant verlangde werkzaamheden en in verband met de nog bij hem inkomende opgaven.

De Pontontrein wordt naar Tiel gedirigeerd met opdracht de gelegenheid tot het overzetten van troepen, vooral ook van cavalerie, aan het gierpontveer aldaar, zooveel mogelijk uit te breiden. Tevens om de zich op de Waal tusschen Tiel en Dodewaard bevindende overzetmiddelen naar beneden Tiel te vervoeren.

Zooals wij gezien hebben rekest de Divisiecommandant er op de werkzaamheden tot half twaalf ongestoord te kunnen voortzetten en deelt in verband daarmee den werktijd in. Dien-tengevolge treedt ten halftwaalf een *algemeene rust* in. Dat wil evenwel niet zeggen dat daarna in elk geval geen arbeid meer zal worden verricht. Verschijnt de aanvaller voor de stelling, op het uur dat vermoed wordt, dan is voor de tactische troepen, met uitzondering van enkele werkzaamheden van ondergeschikt belang achter de stelling, het werken afge-

loopen en wordt de opstelling, overeenkomstig de aanvanke-lijke bezetting van de stelling ingenomen. Door de technische troepen kan dan nog aan de gemeenschappen achter de stelling worden voortgearbeid.

Wordt evenwel het vermoeden niet bewaarheid en worden van de vooruitgeschoven troepen geen berichten omtrent de nadering en ontwikkeling van vijandelijke infanterie ontvangen, dan is er geen reden om de werkzaamheden voor goed te staken. Een groote rust is dan echter vooraf gewenscht, bijv. van 11.30 v. m. tot 1.30 n. m. Geven de tot half twee inkomende berichten geen aanleiding om een zeer spoedige verschijning van de tegenpartij voor de stelling waarschijnlijk te achten, dan kunnen de werkzaamheden weder worden voortgezet.

Doch ook kan het tegengestelde geval zich voordoen, nl. dat de aanvaller vroeger verschijnt dan hij verwacht werd.

Wat dan?

Alsdan zullen de werkzaamheden in het voorterrein worden gestaakt en de werkers naar hun plaats in of achter de stelling worden geleid; het graafwerk in de stelling zal mede worden geëindigd, al zijn de verlangde profielen niet verkregen, en er zal overgegaan worden tot het maskeeren van de aardop-hoogingen, waaronder ik hier slechts wensch te verstaan, dat aan de grondophoogingen een uitzicht wordt gegeven, over- een komende met dat van het onliggende terrein. Door de rustende ploegen had daarvoor alreeds het een en ander ge- reed kunnen zijn gelegd, zoodat voor het maskeeren weinig tijd vereischt wordt. De werkers worden verzameld en nemen daarna de plaats in overeenkomstig de vastgestelde aanvanke-lijke bezetting.

Nu wordt door sommigen wel eens beweerd dat in zoodanig geval de manschappen uitgeput zullen zijn door den arbeid, wanneer zij den strijd moeten aanvaarden.

Deze meening kan ik niet deelen.

Wat toch is het geval?

De troep heeft, in het voorbeeld dat wij hier behandelen, 's morgens gemiddeld één uur gemarcheerd, is daarna voor het

werk ingedeeld, heeft vervolgens $1\frac{1}{2}$ uur gearbeid, met een rust daar tusschen van een half uur (van 9—9.30 v. m.).

Aangezien evenwel het graafwerk met aflossing om de 15 minuten wordt uitgevoerd en bij de opruimingswerkzaamheden, zooveel doenlijk het zwaardere met het lichtere werk wordt omgewisseld, zoo is de inspanning daarvoor gevorderd volstrekt niet zóó groot, dat de troep dientengevolge *uitgeput* zou mogen worden genoemd. Maar al zou men willen aannemen dat de manschappen bij het eindigen van het werk als min of meer vermoeid kunnen worden aangemerkt, dan nog zal er naar alle waarschijnlijkheid zooveel tijd verlopen eer zij — enkele personen en enkele kleine afdeelingen wellicht uitgezonderd — in actie komen en welke tijd hoofdzakelijk in zittende of liggende houding kan worden doorgebracht, dat hun fysieke krachten zich weer bijna geheel hersteld zullen hebben en zij in geen geval *meer* vermoeid behoeven te zijn dan de tegenpartij, die een marsch van 5 à 6 uren achter den rug heeft.

Zijn toch de beveiligende troepen uit het voorterrein teruggetrokken, dan eerst begint 's vijands verkenning van de stelling, daarna volgt de inleiding en de voorbereiding, gedurende welke perioden, — waarvan de tijdduur niet te bepalen, doch bij een goed gemaskeerde stelling zeker niet gering te schatten is, — slechts weinig verdedigers handelend behoeven op te treden en het meereendeel dus lichamelijke rust geniet. Moeten zij daarna aan den strijd deelnemen, dan kan dat geschieden zonder belangrijke afstanden af te leggen, iets wat alleen wellicht van de reserve-afdeelingen zal worden gevegd, die dan evenwel al weer zooveel te langer rust genoten hebben.

Ik geloof dus, dat men, op deze wijze handelende, het gevaar voorkomt van uitgeputte troepen tegenover den aanvaller te stellen.

Wat de wijze van versterking van de stelling betreft, bevat het divisiebevel nog enkele bepalingen.

Het gaat van het juiste beginsel uit, dat elke troepenafdeeling zelf de versterkingen inricht in het gedeelte, dat

haar ter verdediging is toevertrouwd. Dat beginsel kan natuurlijk niet tot in de geringste onderdeelen worden voortgezet; toch moet daaraan zooveel mogelijk de hand worden gehouden.

Wat de bevelhebbers betreft moet het in elk geval zoo consequent mogelijk worden doorgevoerd. Ieder, die in een zeker onderdeel van de stelling bevel voert, moet zelf de wijze van inrichting van dat onderdeel bepalen en de werkzaamheden leiden, terwijl hem slechts de *algemeene richting* van de stelling in zijn vak, van hoogerhand wordt voorgeschreven.

Nu dient evenwel bij een dergelijke regeling een zeker voorbehoud te worden gemaakt. Er dient namelijk verband te bestaan tusschen de verschillende naast elkander gelegen gedeelten van de stelling. De ondercommandanten geheel vrij latende, zou het kunnen gebeuren, dat twee hunner, naast elkander het bevel voerende, een zoodanig verschillend gevoelen waren toegedaan, dat de een bijv. nabij de scheidingslijn hunner bevoegdheid, de stelling inrichtte op ± 300 M. *vóór* de aangegeven algemeene richting en de ander op een gelijken afstand *daarachter*. Dan zou zeer zeker geen behoorlijk verband verkregen zijn. De naast hoogere bevelhebber, die beide onder zijn bevelen heeft, dient daarvoor te waken. Tevens ook dat een in zijn oog bepaald verkeerde wijze van verdediging wordt toegepast.

Men zou daaruit wellicht kunnen afleiden dat het dan maar 't best was, dat die hoogere commandant zelf de *geheele* verdedigingsinrichting vaststelde; doch zoo voortgaande zou het eindelijk de Divisie-commandant zijn, die de juiste inrichting van elke compagniesstelling aangaf en . . . dat gaat niet. Vooral niet omdat een dergelijke regeling tot groot tijdverlies zou aanleiding geven, terwijl in omstandigheden als de onderwerpelijke, juist met den tijd gewoekerd moet worden.

Is het mogelijk voor de hoogere bevelvoerders, de algemeene richting van de stellingen der onderdeelen en de verdeling in sectoren en vakken *volgens de kaart* met voldoende nauwkeurigheid te bepalen, de juiste plaatsbepaling van de kleinere onderdeelen, de compagnieën, *MOET op het terrein* geschieden.

Het is dus zaak dat, nadat aan ieder der onderbevelhebbers is opgedragen hetgeen van hem verlangd wordt, de naast hoogere de gekozen stelling ter plaatse in oogenschouw komt nemen, daarbij de voorgenomen wijze van verdediging bespreekt, en slechts dan in reeds ondernomen werkzaamheden ingrijpt, wanneer het onderling verband verloren zou gaan, of wanneer maatregelen getroffen worden, waarmee hij zich *volstrekt niet* kan vereenigen.

Overeenkomstig deze zienswijze, vinden wij dan ook in het divisiebevel vermeld, dat de Divisie-commandant ten 7 v.m. nabij de scheiding van de twee regimentssectoren de stelling in oogenschouw zal nemen en de Sector-commandanten verzoekt aldaar tegenwoordig te zijn. Daarna zal hij de artilleriestellingen in het centrum bezoeken, waarbij de tegenwoordigheid van den Artillerie-commandant wordt verzocht, om zich verder in verband met de omstandigheden naar andere deelen van de stelling te begeven.

Het vrije schootsveld behoort tot de belangrijkste onderdeelen van de voorbereide stelling. Het is dus duidelijk dat daar, waar de *inrichting* van een stellinggedeelte wordt toevertrouwd aan hem, die met de verdediging daarvan belast is, ook het vrijmaken van het schootsveld door dienzelfden onderbevelhebber behoort te worden geregeld. 't Is echter moeilijk daarbij tot de kleinste vakken — compagniesvakken — af te dalen, omdat de voorterreinen van de verschillende stellinggedeelten niet zoo gemakkelijk van elkaar af te scheiden zijn en zij dikwijls gemeenschappelijk tot meerdere vakken zonden behooren; vandaar dat men liefst vaksgewijze de opruiming in handen van den bataljonscommandant laat.

De troepen, bestemd om de voorste lijn te bezetten, hebben hun handen vol aan de versterking der voorste linie, temeer omdat wenschelijk is, dat aldaar ook voor reserve-afdeelingen reeds opstellingen gereed zijn. Voor de schootsveld-verbetering zullen dus in den regel andere troepen bestemd worden en wel reserve-afdeelingen, die, voor zoover zij ten behoeve van de gemeenschap met de stelling of voor de inrichting van haar

afwachtingsopstelling niet strikt noodig zijn, daarvoor gebezigd zullen worden en daartoe ter beschikking van den vakcommandant worden gesteld. Bij die beschikbaarstelling zal dan tevens rekening gehouden worden met de uitgebreidheid van de verlangde opruiming, en dus niet voor elk vak een gelijke reserve-afdeeling bestemd worden.

In het divisiebevel nu wordt nopens de beschikbaarstelling van reserve-afdeelingen vermeld, dat van het 6^e Regiment *anderhalf* bataljon tot het doen van opruimingswerkzaamheden in het voorterrein ter beschikking worden gesteld van den commandant van den rechter-regimentssector en *twee* bataljons tot gelijk doel van den commandant van den linkersector.

Voorts wordt daarin nog voorgeschreven, dat getracht moet worden door opruiming in het voorterrein een vrij schootsveld te krijgen van *minstens* 700 M. en dat niet dan bij hooge noodzakelijkheid tot de opruiming van steenen woonhuizen moet worden overgegaan, en waar dit niet kan worden vermeden, daar moet aan den Genie-commandant vóór 7¹/₂ v.u. te Zoelen (kasteel) daarvan kennis worden gegeven, opdat de genietroepen met dien arbeid kunnen worden belast.

Die bepaling betreffende het zooveel mogelijk laten staan van steenen woonhuizen, dankt haar ontstaan aan de volgende overwegingen.

In de eerste plaats acht ik de aanwezigheid van enkele op zichzelf staande huizen niet van belangrijk nadeel voor het schootsveld, vooral wanneer door opstapeling achter het huis van de materialen, bij het raseeren van het omgelegen terrein voortgekomen, het vinden van dekking achter die woning voor den aanvaller bijna ondoenlijk is geworden, aangezien uit verschillende deelen van de stelling langs dien materialenstapel vuur kan worden gebracht.

In de tweede plaats kost het opruimen van steenen huizen veel tijd en werkkrachten, terwijl de tijd bij uitvoering van vluchtige versterkingen veelal zeer beperkt is; bovendien eischt die arbeid bijzonder gereedschap en meer technisch

geoeffend personeel, dan waarover de infanterie in het algemeen beschikt.

En in de derde plaats is men daardoor dikwijls noodeloos wreed tegenover de bewoners en verbittert men de bevolking zonder bepaalde noodzaak. Nu kan men wel zeggen, dat dit treurige gevolgen van den oorlog zijn, en dat, wanneer de vijandelijke artillerie haar vuur op een huis richt, dit eveneens wordt vernield, maar daar staat tegenover dat het ook zeer goed mogelijk is, dat daar waar men een woning ter vrijmaking van het schootsveld opruimde, door de tegenpartij geen aanval wordt ondernomen en de strijd zich op een gansch ander deel van de stelling afspeelt. Dan is dus, zonder dat daarvan eenig nut werd verkregen, aan den bewoner niet alleen zijn eigendom, zijn tehuis ontnomen, doch tevens wordt hij, de plattelandsbewoner, die in den regel zoozeer aan zijn vaderlijk erf is gehecht, daardoor diep gegriefd.

Mag deze laatste reden op zichzelf geen oorzaak wezen, om een maatregel, die overigens in het belang der verdediging zou zijn, achterwege te laten, zij mag, gevoegd bij de beide eerste omstandigheden, naar mijne meening, wel aanleiding zijn, dat men met het opruimen van huizen zoo zuinig mogelijk zij en dat men daartoe niet overga, voor de bepaalde noodzakelijkheid daartoe onbetwistbaar vaststaat.

Wanneer bijv. eenige huizen naast elkander staan, waardoor het inzicht in het terrein, daarachter gelegen, over een groote breedte wordt belet, dan kan het noodig zijn dat enkele daarvan worden opgeruimd, om daardoor de breede ongeziene strook tot enkele kleinere aan het gezicht onttrokken ruimten achter de overige terug te brengen. Men kieze dan voor de op te ruimen gebouwen de eenvoudigste, de schuren, loodsen, en dergl. uit.

In ieder bijzonder geval zal men dienen te bepalen en zorgvuldig dienen na te gaan, of door de aanwezigheid van het huis, het verdedigingsvermogen van de achter gelegen stelling al dan niet ernstig wordt geschaad.

Ik geloof hiermede, Mijne Heeren, de voornaamste bepalingen

van het divisiebevel, voornaamste ten minste met betrekking tot de versterking van de stelling, te hebben vermeld en de redenen te hebben ontvouwd, die tot hare opneming aanleiding gaven. De overige, nl. die aangaande de munitie-aanvulling, de verpleging, de inrichting van verbandplaatsen en de opstelling van de treinen, zal ik hier niet opsommen; zij komen natuurlijk voor in het divisiebevel, dat als bijlage 4 bij het verslag wordt gevoegd, terwijl de plaats van die onderdeelen voor zooveel mogelijk op de schetskaart is aangegeven.

Slechts wil ik nog vermelden, dat als standplaats van den Divisie-commandant, als plaats dus waarheen het hoofdkwartier van de divisie in den morgen van 11en wordt overgebracht, Kerk-Avezaath en wel Teisterband wordt aangewezen.

Bij eventueele nadering van de tegenpartij zal de Divisie-commandant zich aanvankelijk aldaar ophouden.

Thans stel ik mij voor, Mijne Hoeren, met u nategaan, op welke wijze aan het divisiebevel, waarvan ik de voornaamste bepalingen heb vermeld, door de verschillende onderbevelhebbers uitvoering wordt gegeven. Als tijdstip van uitgifte heb ik reeds aangenomen 11 uur 's avonds. Ik meen dat de tijdruimte van 2 uren (van 9—11 n.m.) voor het opmaken van dat bevel bestemd, niet te ruim gerekend is; verschillende van de overwegingen, hiervoren genoemd, hebben toch ook bij den Divisie-commandant of zijn staf gegolden; verschil van opinie, wrijving van gedachten dus, heeft zich natuurlijk voorgedaan, waarna een beslissing genomen moest worden, terwijl ten slotte die verschillende besluiten in den geregelden vorm van een bevel moesten worden uitgewerkt.

Ik geloof dus dat ik de talenten van den Divisie-commandant en zijn staf geenszins onderschat, wanneer ik hen in twee uren tijds dit tactisch fortificatorische vraagstuk doe oplossen. Ik geloof ook dat ik de werkelijkheid geen geweld aandoe, wanneer ik aanneem, dat, zoo spoedig de bepalingen omtrent het uur van uitrukken voor den volgenden dag zijn

vastgesteld, daarvan telegraphisch mededeeling wordt gedaan aan de verschillende kantonnements-commandanten, zoodat de tijdstippen van reveille en van verzamelen al dadelijk kunnen worden uitgegeven. Het divisiebevel *in zijn geheel* per telegram ter kennis te brengen van de verschillende autoriteiten zou zijn: misbruik maken van den militairen telegraafdienst en zou zelfs niet eens tot bespoediging aanleiding geven. De door de veldpers vermenigvuldigde bevelen kunnen veel eenvoudiger en sneller per wielrijder-ordonnansen worden uitgereikt. Wel zouden die autoriteiten, voor wie het *spoedig* kennismaken van het divisiebevel zeer gewenscht is, per telegram gewaarschuwd kunnen worden van het vermoedelijke tijdstip, waarop dat bevel in hunne handen kan zijn. Zulke bevelhebbers zijn bijv. de Commandanten van het 2^e en 3^e Regiment Infanterie, die als Sector-commandanten nog weer bevelen voor de bataljons hebben voor te bereiden.

Wij zouden, geloof ik, kunnen aannemen, dat die beide Commandanten te kwartier voor 12 uur het divisiebevel ontvangen en dan terstond het regimentsbevel gereedmaken, om dit den volgenden morgen, onmiddellijk na de reveille aan de batallonscommandanten te kunnen doen uitreiken. Deze zijn dan in de gelegenheid nog vóór den afmarsch de door hen te nemen maatregelen te overwegen, om gedurende den marsch aan sommige compagniescommandanten orders en aanwijzingen te geven, zoodat deze, bij aankomst op het terrein, zich terstond naar het aangewezen stellinggedeelte kunnen begeven en, na verkenning, hunne manschappen voor den arbeid kunnen indeelen.

Zooals men ziet, neem ik ook hier weer aan, dat de beschikkingen {van de regiments- en bataljonscommandanten volgens de kaart worden genomen, en dat eerst bij de opstelling van de compagnieën met de werkelijke gesteldheid van het terrein rekening wordt gehouden. Het kan zelfs voorkomen bij uitgebreide compagnies-stellingen, — in zeer moeilijk begaanbaar terrein dus —, dat eveneens de compagniescommandant aan zijn pelotons- of sectiecommandanten de versterking

van stellingedeelten opdraagt, zonder dat door hem een verkenning op het terrein is gedaan.

Een dergelijke wijze van handelen is bepaald noodzakelijk, wil men van den beschikbaren tijd zooveel partij trekken als mogelijk is.

Had men hier, in onze onderstelling, een wijze van handelen gevolgd, zooals door velen, vooral in vroeger tijd werd voorgestaan, nl. door eerst den Divisie-commandant een verkenning van het terrein te doen houden, om daarna het divisiebevel op te maken; had men vervolgens de regimentscommandanten die verkenning, wat hunnen sector betreft, willen doen herhalen, om daarna aan de bataljonscommandanten de noodige orders te kunnen geven, en deze weer op hun beurt, alvorens de compagnieën in het bataljonsvak te verdeelen, dan zou — daar men eerst met daglicht een dergelijke terreinverkenning met vrucht kan ondernemen —, waarschijnlijk meer dan de helft van den beschikbaren werktijd verloopen zijn, eer de eerste schop in den grond kon worden gestoken.

In het regimentsbevel wordt, nadat de verschillende voor het regiment geldende mededeelingen en bepalingen uit het divisiebevel zijn overgenomen, in de eerste plaats vermeld de verdeeling van den sector in bataljonsvakken.

De Commandant van den *zuidelijken* sector (2^e Regiment), die over drie bataljons beschikt, bestemt er twee voor de voorste linie en houdt een bataljon in reserve, welke sectorreserve zich zal opstellen bij de »Steenbakkerij" t. N. van Tiel, vanwaar een drietal wegen in N., N-O. en Oostelijke richting voeren. De verdedigingsstelling, waarvan de algemeene richting in dit bevel, op dezelfde wijze als in het divisiebevel wordt aangegeven, is in twee bataljonsvakken verdeeld, welke gescheiden worden door den kunstweg van Tiel naar Eck en Wiel, waarbij die weg zelf, als behoorende tot het rechter (zuidelijke) vak, moet worden aangemerkt.

Ook de bepalingen omtrent de verdeeling van den werktijd, de verpleging, enz. worden uit het divisiebevel overgenomen en voorts wordt in het regimentsbevel vermeld, welke werk-

zaamheden aan de sectorreserve en aan de hem, Sectorcommandant, ter beschikking gestelde troepen van de algemeene reserve, zullen worden opgedragen.

Daar hier voor de opstelling van de sectorreserve en voor hare gemeenschap met de standplaatsen der vakreserves, geen bijzondere werkzaamheden te verrichten zijn, wellicht alleen voor enkele manschappen tot het maken van bivakkeukens, voor de bereiding van het middagmaal, zoo stelt de Regimentscommandant aan elk van beide bataljonsvakken, twee compagnieën ter beschikking, in hoofdzaak tot het uitbreiden van de gevechtedekkingen; toch mogen zij ook voor andere werkzaamheden gebezigd worden.

De beide compagnieën, die aan de versterking van het rechtersvak gaan arbeiden, zijn later in de eerste plaats bestemd om in *dat* vak eventueel steun te gaan verleenen, en zoo wordt ook daardoor zooveel mogelijk het beginsel gevolgd, dat de troepen zelf de stellingen inrichten, die zij later te verdedigen zullen hebben. Dezelfde omstandigheid doet zich natuurlijk ook bij het linkervak van den sector voor.

De Sectorcommandant heeft verder, zooals wij zagen, de beschikking gekregen over 1½ bataljon van het 6^e Regiment (de algemeene reserve). Deze hulparbeiders, die zich ten 6½ v.m. tijdelijk onder zijn bevelen stellen, wenscht hij te bestemmen voor het werk in het voorterrein, en aangezien het schootsveld vóór het linkervak over het algemeen *goed* te noemen is, en de verbetering daarvan weinig krachten vordert, wordt één compagnie voor dat doel ter beschikking gesteld van den Commandant van het linkervak en vijf compagnieën met gelijk doel toegevoegd aan den Commandant van het rechtersvak, waar, in het bedekte terrein langs den Waaldijk, belangrijke opruimingswerkzaamheden te verrichten zijn.

De Commandant van den *linker (noordelijken)* regimentssector beschikt over vier bataljons, doch heeft dan ook een veel grooter front te verdedigen dan zijn nevensector-commandant. Hij bestemt, in verband daarmee drie bataljons voor de voorste lijn en houdt er één als sectorreserve in de hand. Het midden-

gedeelte van den hem toebedeelden sector is sterk doorsneden en zeer open, een moeilijk aanvalsterrein alzoo; daardoor kan de uitgebreidheid van het middenvak belangrijk grooter zijn dan van de nevenvakken, die, zooals wij reeds bespraken, juist meer in 't bijzonder als aanvalsterrein in aanmerking komen. De vakgrenzen moeten verder zoodanig gekozen worden, dat de verdediging op de vermoedelijke aanvalsfronten in ééne hand is, zoodat de vakafscheiding ook min of meer het geschikte aanvalsterrein moet begrenzen. Dientengevolge worden de vakgrenzen door den sectorcommandant vastgesteld als op de schetskaart is aangegeven. De vakken krijgen alzoo een frontbreedte van ± 1800 M. voor het rechter-, ± 2700 M. voor het midden- en ± 1700 M. voor het linkervak.

In het regimentsbevel voor het 3e Regiment wordt verder als plaats voor de sectorreserve aangegeven het snijpunt van de Grasbroeksche Straat en de Avezaathsche Steeg, op ± 1500 M. achter den rechtervleugel van het middenvak. De Sectorcommandant overweegt hierbij nog de wenschelijkheid om door een colonneweg vandaar in noordelijke richting, de communicatie met den linkervleugel te verbeteren, maar meent dat andere werkzaamheden moeten voorgaan en dat eerst, wanneer later mocht blijken dat daartoe nog tijd beschikbaar is, — des noods tijdens de troepen uit het voorterrein terugtrekken, — tot dien arbeid mag worden overgegaan.

Zooals wij zien zullen, acht de Divisie-commandant die gemeenschap ook voor eventueele verplaatsing van afdeelingen der algemeene reserve noodig en geeft daartoe aan den Geniecommandant de vereischte last.

Om den arbeid in de voorste lijn, door de vakcommandanten te verrichten, te steunen, beschikt de Sectorcommandant in de eerste plaats over de sectorreserve, sterk één bataljon. Daarvan bestemt hij één compagnie om bij de werkzaamheden in de lijn van verdediging van het linkervak te helpen, één voor die in het middelste vak en de beide overige om de versterking van het rechtersvak te bevorderen; altijd na aftrek van enkele kleine detachementen benodigd voor het in orde brengen

van de standplaats der reserve, het maken van bivakkenkens, het gereedmaken van spijzen, enz.

Doch in de tweede plaats beschikt de Sectorcommandant over twee bataljons van het 6e Regiment — de algemeene reserve — welke hij wenscht te bezigen voor de verbetering van het schootsveld. Aangezien het voorterrein in het middenvak zoo goed als geheel open is, met uitzondering van een rij kleine huisjes langs »de Broekgraaf,” welke ten opzichte van de stelling niet nadeelig geplaatst zijn, wenscht de Sectorcommandant voor dat vak geen speciale opruimingsafdeelingen te bestemmen. Ook in het rechtervak wordt een vrij ruim schootsveld aangetroffen, dat echter nog verbetering behoeft.

Daarom worden twee compagnieën van het 6e Regiment toegevoegd aan het rechtervak ten behoeve der opruimingen, terwijl de rest, 1½ bataljon, tijdelijk bij het linkervak wordt ingedeeld, waar de verbetering van het schootsveld belangrijke werkkrachten eischt.

Op deze wijze hebben dus de verschillende bataljons-vakcommandanten de beschikking over de noodige troepenafdeelingen gekregen, om daarmede de versterking van het hun toevertrouwde vak tot uitvoering te brengen.

't Zou mij natuurlijk te ver voeren, om van alle vakken in bijzonderheden de wijze na te gaan, waarop die versterking wordt tot stand gebracht en daarom stel ik mij voor dit slechts voor een enkel bataljon meer in détail te behandelen.

Wat de versterking van de voorste lijn betreft komt mij daarvoor het rechtervak van den linkersector, — »het vak Zoelen” zal ik het maar noemen — het meest geschikt voor door den min of meer grilligen vorm en de eigenaardige moeilijkheden, die zich daarbij voordoen.

De commandant van het vak Zoelen is dus gesteld voor het volgende geval: hij moet versterken en verdedigen een tusschenvak — aan beide zijden aangeleund dus, — ter lengte van \pm 2000 M., gemeten van de Linge, ter plaatse van de »Particuliere Brug” tot aan het snijpunt van de vakgrens, op

de schetskaart aangegeven, met de Lange Steeg, welke daar ter plaatse de algemeene richting van de stelling aangeeft. Voor de aanvankelijke bezetting beschikt hij over zijn eigen bataljon $\left(\frac{I.}{3 \text{ R. I.}}\right)$, doch voor de uitvoering van de werkzaamheden bovendien over twee compagnieën van de sectorreserve $\left(\frac{1, 2, IV.}{3 \text{ R. I.}}\right)$ en voorts over twee compagnieën van de algemeene reserve $\left(\frac{3, 4, II.}{6 \text{ R. I.}}\right)$. Over die hulptroepen heeft hij evenwel niet terstond, niet tegelijk met zijn eigen bataljon de beschikking; de twee compagnieën van de sectorreserve zullen eerst ten 7 $\frac{1}{2}$ v. m., die van de algemeene reserve echter reeds ten 6 $\frac{1}{2}$ v. m. zich onder zijne bevelen stellen.

Het regimentsbevel, waarbij hem de daareven beschreven opdracht werd verstrekt en waarin de mededeeling werd gedaan op hoeveel arbeiders hij kon rekenen, heeft hem ongeveer tijdens de reveille bereikt. De kaart raadplegende, blijkt hem, dat in het hem toevertrouwde vak twee belangrijke wegen uit het oosten op de stelling aanloopen en dit geeft hem aanleiding voor zijn aanvankelijke bezetting in voorste linie twee compagnieën te bestemmen, waarvan elk een stelling zal hebben in te richten en te bezetten ter afsluiting van een dier beide wegen. De beide andere compagnieën zullen aanvankelijk de vakreserve vormen. Zij zullen echter in gereedheid brengen de opstellingen, die zij wellicht later zullen moeten innemen, wanneer ook zij geroepen zullen worden, in de voorste lijn op te treden, ter verlenging van de tirailleurlinie.

Aan den commandant der 1e compagnie wordt de afsluiting van den weg langs de Linge en aan dien van de 2e compagnie de afsluiting van de Retsche Straat opgedragen. De bataljonscommandant wijst er den commandant der 1e compagnie nog op, dat getracht moet worden bij de »Particuliere Brug» aansluiting te verkrijgen met de stelling in den nevensector.

De huizengroep met omliggend bedekt terrein, nabij de »Particuliere Brug» gelegen, vormt voor een uit het oosten komenden vijand een zeer goed kenbaar punt. Bij het onder-

vinden van weerstand van uit de verdedigingslijn, waarin dat punt is opgenomen, bestaat er zeer veel kans, dat de aanvaller daarop zijn artillerievuur richt, een vuur, waarvan de waarneming, door het over geruimen afstand daarvoor gelegen open terrein, bijzonder gemakkelijk is. Een versterking en bezetting van den rand van het bedekte terrein aldaar, zou dus niet aanbevelenswaard mogen heeten. Een eind voorwaarts daarvan stelling te nemen, zou schade doen aan het verband met het rechtervak, zou verder de communicatie achterwaarts moeilijk maken, en zou eindelijk den saillant, die hier in de stelling aanwezig is, nog sterker doen spreken. Die vooruitgebrachte stelling zou dus slechts een geringe frontbreedte kunnen bezitten, waardoor het gevaar voor omvatting des te grooter zou zijn.

Niet van uit een stelling *er vóór*, maar van uit een stelling *er naast*, zal dus de eerste krachtige wederstand worden geboden.

In latere perioden van den strijd zal het echter kunnen voorkomen, dat van uit die zijwaarts gelegen stelling op den weg en het onmiddellijk daaraan grenzende terrein, vooral op korteren afstand, niet meer dat krachtige vuur kan worden afgegeven, dat in dergelijke oogenblikken niet gemist kan worden, om den aanvaller tot staan te brengen. Alsdan moet zooveel mogelijk recht tegenover de aanvalslinie, door den verdediger op zijn krachtigst, vuur kunnen worden ontwikkeld. De reden, die straks gold voor het *niet* stelling nemen *in* of *achter* den rand, heeft nu veel minder waarde; het artillerievuur, dat de opstelling aldaar gevaarlijk maakte, heeft ter wille van de aanvallende infanterie, welke de stelling dicht naderde, andere doelen gekozen. Er is alsdan dus geen of veel minder bezwaar tegen, dat de rand wordt bezet om vuur te kunnen brengen onmiddellijk *vóór* het terreinvoorwerp. Nu is in het geval, dat wij hier beschouwen, ten N. van de »Particuliere Brug» een boomgaard gelegen, een terreinvoorwerp dat gelegenheid geeft om een eind achterwaarts van den rand stelling te nemen, zonder dat de vuuruitwerking enigszins noemenswaardig wordt verminderd, terwijl de zichtbaarheid van de opstelling er veel geringer door wordt. Van die om-

standigheid wordt hier gebruik gemaakt en de loopgraaf *a* in den boomgaard aangelegd; zij is bestemd om aanvankelijk niet, doch eerst in latere perioden van den strijd, wanneer werkelijk de aanval dit gedeelte van de stelling bedreigt, bezet te worden.

De loopgraaf *b* is degene, die door den Compagniescommandant ter zijde van het terreinvoorwerp wordt aangelegd, bij de aanvankelijke opstelling bezet wordt en bestemd is om krachtig vuur te brengen op den weg langs de Linge en het aanliggende terrein. De aanwezigheid van de Meergraaf legt bij de bepaling van de plaats van die loopgraaf, eenige moeilijkheden in den weg. Het zou nl. gewenscht zijn die wetering als hindernis te bezigen en de loopgraaf daarachter te plaatsen; doch en de richting van dat water en de omstandigheid dat de loopgraaf alsdan te ver zijwaarts van den te bestrijken weg zou komen te liggen, zijn oorzaak dat de Meergraaf voor dit doel niet gebezigd kan worden en de stelling aan de andere zijde van die wetering moet worden aangelegd, wat ontegenzeggelijk als een nadeel is te beschouwen. Die wetering moet dus overbrugd worden en die brug weder door een masker aan 's vijands oog zooveel mogelijk onttrokken worden, opdat het gebruik maken daarvan liefst ongezien kan geschieden.

Omdat een dergelijke gemeenschap nu niet voorbeeldig kan genoemd worden, moet de loopgraaf aanvankelijk sterker bezet worden, dan anders het geval zijn zou. Bij de richting van die loopgraaf *b* is verder rekening gehouden met de kans op omvatting van haren linkervleugel, tengevolge van hare vooruitgeschoven ligging en tevens met de mogelijkheid van écharpeeren van uit het meer bedekte terrein aan de Retsche Straat en den daarneven liggenden weg van Wittenstein langs Rojestein.

Die kans op omvatting van den linkervleugel is verder de reden voor de ligging van loopgraaf *c* op de wijze, als op de schets is aangegeven. Deze is nl. \pm 250 M. achter, en \pm 100 M. zijwaarts van loopgraaf *b* aangelegd, waardoor een omvatting van laatstgenoemde op 't krachtigst wordt tegengegaan. Deze drie loopgraven *a*, *b* en *c* worden nu door den Commandant

der 1e compagnie, gesteund door één reserve-compagnie, vervaardigd en zijn aan zijne zorg toevertrouwd.

Alvorens verder te gaan met de stelling in het vak Zoelen, wensch ik nog even op te merken, dat de Commandant van het linkervak van den rechtersector, op soortgelijke wijze de versterking van de stelling nabij de »Particuliere Brug» heeft tot stand gebracht. Ook aan de andere zijde van de Lingo treffen wij in den boomgaard een korte teruggetrokken loopgraaf aan, en ter zijde van het bedekte terrein, ongeveer in de voorste lijn, een loopgraaf, die voor dadelijke bezetting in aanmerking komt. De versterkingen bij de »Particuliere Brug» vormen dus feitelijk een groot geheel, al behooren zij ook tot twee verschillende sectoren.

Wat voor soort van loopgraven zijn nu de drie gedeelten *a*, *b* en *c*, om ons daar voor het oogenblik bij te bepalen?

Zooals ik reeds opmerkte, dient loopgraaf *b* van den aanvang af bezet te zijn en moet dus het profiel verkrijgen voor staande schutters, omdat een dergelijk profiel volkomen dekking verleent tegen het granaatkartetsvuur van het vlakbaangeschut, hetgeen bij de lichtere profielen niet geheel verkregen wordt.

In 't algemeen geldt dientengevolge als regel, dat die gedeelten van de stelling, welke bezet moeten zijn tijdens het inleidende artillerievuur op groote afstanden, minstens het profiel voor staande schutters moeten bezitten. Het profiel voor den knielenden schutter met een aanslag-, tevens dekkingshoogte van 1 M., verleent in den afwachtingstoestand die dekking niet zoo volmaakt, en kan daarom met vrucht gebezigd worden daar, waar de aangewezen bezetting eerst in latere perioden hare gevechtsstelling behoeft in te nemen. De toepassing van dezen regel bevordert in hooge mate het gebruik van versterkingen, omdat de hoeveelheid te verrichten arbeid daardoor belangrijk gereduceerd wordt. Ik wees er reeds in den aanvang mijner voordracht op.

Bij het bepalen van het profiel, dat gebezigd zal worden, maakt de Commandant van het 1^e Bataljon gebruik van de hem in het »Voorschrift op den Pionierarbeid door Infanterie»

verleende bevoegdheid om andere dan de in dat Voorschrift aangegeven profielen te bezigen. Hij vindt de voorgeschreven loopgraven wel goed, doch niet *zuinig genoeg* geprofileerd; zij vereischen te veel arbeid, omdat de ontgravingen over het algemeen grooter zijn dan noodig is, ten gevolge waarvan men met de overcomplete grondmassa, aan de borstwering een grooter dikte heeft gegeven, dan vereischt wordt. Gedeeltelijk is dit ontstaan door de zucht om de afmetingen in de schopmaat uit te drukken en wel in geheele of halve schoplengten; dat is nu wel zeer gemakkelijk, maar wanneer daardoor de arbeid verzwaaard wordt, dan vindt de Bataljonscommandant dat gemak te duur gekocht. De opzichthebende onderofficieren kunnen gemakkelijk eenige latjes of boomtakjes snijden, en met behulp van de schopmaten daarop de vereischte hoogten en breedten afzetten. De Bataljonscommandant bepaalt daarom dat profielen voor knielende en staande schutters moeten worden toegepast als in de figuren 2 en 3 op de schetskaart zijn aangegeven. Wanneer bij toepassing daarvan aan elk rot een vak van twee passen lengte wordt gegeven, — een zelfde lengte vuurlijn als per rot moet worden ingenomen — dan kan in grond van middelbare vastheid, zooals in deze onderstelling hier kan worden aangenomen, de loopgraaf voor knielende schutters voltooid zijn in $1\frac{1}{4}$ uur en die voor staande schutters in circa 3 uren. Hierbij is aangenomen, dat de troepen bij den aanvang van het werk frisch zijn en nog geen graafarbeid hebben verricht.

Nu heb ik straks vermeld, dat de troepen te voet 's morgens ten halfzes uit hunne kantonnementen afmarcheeren; van het 1^e Bataljon 3^e Regiment, dat te Zoelen nachtkwartier heeft gehouden, kan de 1^e Compagnie dus zonder eenige inspanning ten $5\frac{3}{4}$ nabij de »Part. Brug» zijn, zoodat wij gerust mogen aannemen dat die compagnie ten 6 ure den arbeid aan loopgraaf *b* aanvangt en ten 9 ure, op het tijdstip dat een algemeene rust intreedt, daarmee gereed is. Na het verstryken van die rust, ten $9\frac{1}{2}$ v.m. alzoo, maakt die compagnie een aanvang met loopgraaf *a*, voor knielende schutters, die in den

wellicht eenigermate met wortels doorgroeiden en dientengevolge moeilijker te bewerken grond, ten halftwaalf, dus in 2 uren gereed kan zijn. Ik heb hier den benoodigden tijd wat ruim berekend, omdat de arbeiders, alhoewel zij eenigen tijd rust genoten hebben, toch niet als *volkomen* frisch beschouwd kunnen worden.

Voor het maken van loopgraaf *c* wordt ter beschikking van den Commandant der 1e compagnie gesteld één der compagnieën hulparbeiders van het 4e Bataljon, welke echter eerst, zooals wij zagen, ten 7¹/₂ v.m. aan den arbeid kunnen gaan. Die loopgraaf *c* wordt, evenals *a* terstond bezet, evenwel aanvankelijk slechts zwak, zoodat de Compagniescommandant daarom vermeent haar voor de helft het profiel voor staande schutters en voor de andere helft dat voor knielende schutters te mogen geven. Die compagnie $\left(\begin{smallmatrix} 1, IV \\ 3 \text{ R. I.} \end{smallmatrix}\right)$ bestemt één peloton voor het zwaardere en één voor het lichtere profiel. Deze laatste afdeling is bij het begin van de rust ten 9 ure daarmee gereed en wordt, na de rust, op last van den Bataljonscommandant belast met het maken van de flankerende loopgraaf *d*, eveneens voor knielende schutters en voor één peloton bestemd, waarmede die afdeeling ten halftwaalf ure ruimschoots gereed kan zijn. Het andere peloton werkt van 7¹/₂—9 uur en daarna van 9¹/₂—11¹/₂, in het geheel dus 3¹/₂ uur aan het gedeelte loopgraaf voor staande schutters en komt daarmee in dien tijd ook gemakkelijk gereed.

Aan den Commandant der 2^e Compagnie is, zooals wij zagen, de afsluiting van de Retsche Straat opgedragen. Nabij het snijpunt van dien weg met de Lange Steeg — welke als algemeene richting van de stelling is aangegeven — ligt een hofstede. Om gelijke redenen, als ik zooeven ten opzichte van het bedekte terrein bij de »Part. Brug'' deed gelden, wordt *ook hier* NIET in den rand van dat terreinvoorwerp stelling genomen. De betrokken Compagniescommandant meent, dat daar waar een dergelijk terreinvoorwerp een geringe breedte heeft en wanner andere omstandigheden zich overigens daartogen

niet verzetten, het beter is ter zijde daarvan, dan er vóór stelling te nemen, omdat alsdan het terrein er vóór toch krachtig kan worden bestreken en men de nadeelen van een moeilijke gemeenschap naar achteren ontgaat. Die zijwaartsche stellingen juist in het verlengde van den rand aan te leggen, zou als algemeene regel niet doeltreffend zijn, omdat de artilleristische gegevens, bij het beschieten van den rand verkregen, ook op de nevenliggende stellingen van toepassing zouden zijn. Het is dus zaak die ligging van plaatselijke omstandigheden te laten afhangen, te trachten daarbij geen regelmaat te krijgen en de beide zijwaartsche stellingen niet op gelijke hoogte, ten opzichte van den rand aan te leggen.

In dit geval zien wij dan ook de stelling *i*, rechts van het terreinvoorwerp ± 125 M. achter den rand teruggetrokken, van waarnit evenwel de weg en het terrein vóór den rand uitmuntend bevuurd kan worden. De stelling *k*, links van de hofstede, zou men hier ongeveer in het verlengde van den rand gewenscht hebben, met het oog op de terreinbestrijking; de aanwezigheid van een breede sloot aan die zijde geeft den Compagniescommandant aanleiding ook aan de linkerkzijde de stelling meer terug te trekken (50 à 75 M.), om van die sloot als hindernis partij te trekken.

Om nu evenwel van die zijde toch ook de Retsche Straat en het terrein vóór de boerderij krachtig te kunnen bevuren, dient een driehoekig deel van dat perceel te worden opgeruimd of doorzichtig gemaakt. Het daarbij beschikbaar komende gekapte hout, kan in de onmiddellijke nabijheid aan den rand van het perceel worden gedeponceerd. Beide loopgraven *i* en *k* moeten in den aanvang reeds bezet zijn en verkrijgen alzoo het profiel voor staande schutters.

Deze positie *i—k*, à chival van de Retsche Straat, en waarnit alzoo twee compagnieën haar vuur kunnen afgeven, dient echter nog te kunnen worden ondersteund, met welk doel de loopgraaf *h* ter rechter- en *l* ter linkerkzijde eenigszins teruggetrokken worden aangelegd. Daar deze eerst in latere perioden van den strijd bezet behoeven te worden, kan het profiel dat

voor knielende schutters zijn; zij moeten echter voor het gezicht gedekt, bereikt kunnen worden, wat voor *h* gemakkelijk is, doch voor welk doel, ten behoeve van *l*, een gezichtsdekking moet worden aangelegd.

Voor de uitvoering van deze werkzaamheden in de stelling *h—i—k—l* wordt door den Commandant der 2^e Compagnie, behalve over zijn eigen, nog over de 3^e Compagnie beschikt. Die beide compagnicën, die te Zoelen nachtkwartier hielden, kunnen reeds voor kwart voor zessen aan het snijpunt van Lange Steeg en Retsche Straat zijn, zoodat de werkzaamheden ten 6 ure reeds een aanvang kunnen hebben genomen. De 2^e Compagnie maakt eerst loopgraaf *i*, die ten 9 ure gereed kan zijn en na de rust ten 9¹/₂ ure, loopgraaf *h*, welke ten 11¹/₂ ure ruimschoots voltooid kan wezen. In denzelfden tijd, met soortgelijke indeeling, vervaardigt de 3^e Compagnie de loopgraven *k* en *l*.

Tusschen de beide groepen van loopgraven *a—b—c—d* op den rechter- en *h—i—k—l* op den linkervleugel van het vak, die beide min of meer steunpunten in de stelling vormen, dient nog een soort tusschenstelling te worden ingericht, om, indien een of beide loopgraafgroepen den hoofdaanval te verduren hebben, het uit die groepen afgegeven vuur nog te kunnen versterken en tevens ook de omvatting van een dier groepen tegen te gaan. Met de inrichting van die tusschenstelling wordt belast de 4^e Compagnie, die daartoe een drietal loopgraven *e*, *f* en *g* aanlegt, overeenkomstig den vroeger vermelden regel ingericht voor knielende schutters. De plaats van die loopgraven wordt niet *in* doch *voor* den rand van het dorp Zoelen gekozen, omdat, hoezeer die stellingen eerst in latere perioden van den strijd behoeven te worden bezet, het artillerievuur des aanvallers, door de vooruitspringende ligging van de beide loopgraaf-groepen, nog geruimen tijd op den rand van Zoelen kan worden gericht, nadat de aanvallende infanterie tegen die groepen is opgerukt en deze den krachtigen steun behoeven, die hun uit die tusschenstelling kan worden verleend. Die loopgraven zijn echter slechts zoover vooruit-

gebracht, dat zij achter de wetering t. O. van Zoelen en achter de Meergraaf zijn gelegen, om van deze wateren als hindernis nog partij te trekken.

Naar verschillende gedeelten van de stelling moeten gedekte gemeenschappen worden tot stand gebracht, zoodat de aanvankelijk in reserve gehouden troepenafdeelingen, ongezien hare stellingen kunnen bereiken of deze, bijgeval het blijkt dat zij daar niet noodig zijn, weder kunnen verlaten. 't Laatste zal zeer zeker tot de groote uitzonderingen behooren.

De te maken gemeenschapsdekking beoogt dus alleen onttrekking aan het gezicht des vijands. Daar waar in de nabijheid boombplantingen aanwezig zijn, kan een dergelijke gemaskeerde gemeenschapsweg 't gemakkelijkst verkregen worden door eenige boomen te vellen en deze in elkanders verlengde op den grond neder te leggen of wel door daarvan zware takken te kappen en deze naast elkander in den grond te planten, of wel beide wijzen te combineeren.

In het vak, dat wij hier beschouwen, moet een viertal van zulke tegen gezicht gedekte gemeenschapswegen worden gemaakt. Ten 7.30 v. m. meldt zich $\frac{2, IV}{3 R. I.}$ bij den Vakcommandant aan, om stenu te verleenen bij de werkzaamheden. Deze compagnie wordt voorzien van de handbijlen van de 1e Compagnie van dat bataljon en wordt, na aftrek van een halve sectie, welke bestemd wordt tot handlangers van het detachement genietroepen, dat eenige overbruggingen in de nabijheid van het vak moet bewerkstelligen, belast met het maken van de gedekte gemeenschappen. Daartoe wordt een halve sectie ter beschikking gesteld van den Commandant der 1e Compagnie voor de gemeenschap naar *c*, twee sectiën ter beschikking van den Commandant der 4e Compagnie voor de gemeenschappen naar *e* en naar *f* en *g*, en één sectie toegevoegd aan de 3e Compagnie voor de gemeenschap met *l* en het opruimen van het driehoekig gedeelte van het perceel bij loopgraaf *k*. De betrokken compagnieën kunnen de beschikbare handbijlen aan die sectiën in gebruik geven.

Zooals u ziet, Mijne Heeren, heeft deze Vakcommandant geen hindernissen doen aanleggen bij de versterking van zijn vak. Hij is namelijk van meening dat het nut, hetwelk hindernissen bij een vluchtig versterkte stelling zullen opleveren, niet opweegt tegen den belangrijken arbeid, dien zij vorderen, vooral ook door de groote lengte, die zij moeten bezitten om eenigermate een veiligheidsgordel om de versterkingen te vormen en tevens ook door de zorgvuldigheid, waarmee zij moeten worden aangelegd om in vlak terrein het uitzicht en diens-tengevolge de vuuruitwerking uit de lage loopgraven niet te schaden.

Wel tracht hij zooveel doenlijk van bestaande hindernissen, als breede slooten en weteringen partij te trekken, vooral ook om de groote moreele waarde, die hij aan het bezit van hindernissen toekent. Het liefst zou hij, waar van de aanwezigheid van die natuurlijke hindernissen gebruik gemaakt wordt, de gevechtsstelling op ± 150 M. of meer (tot 250 M. toe) daarachter willen aanleggen. Echter zijn er tal van omstandigheden, die dit beletten. Zoo bijv. het verschil in richting tusschen de te bezigen hindernis en de verdedigende stelling, van welke laatste de richting door de verlangde vuuruitwerking wordt beheerscht. Daarvan zien wij een voorbeeld bij de stellingen *c* en *e*, die aan het eene einde 25, aan het andere einde 100 à 150 M. van de als hindernis gebruikte Meergraaf verwijderd zijn.

Ook kan het voorkomen dat een loopgraaf dichter achter de hindernis moet aangelegd worden dan eigenlijk gewenscht is, omdat anders belangrijke opruimingen zouden noodig zijn om het vuur op de vereischte doelen te kunnen afgeven; deze omstandigheid zien wij bijv. zich voordoen bij loopgraaf *k*.

Het sterkst spreekt het geval, dat men door de aanwezigheid van een hindernis, niet vrij is in de plaatsing van een gevechtsdekking, daar, waar bij die aanleg ook rekening moet gehouden worden met terreinvoorwerpen, vóór welker randen men de loopgraven meent te moeten aanleggen.

Wenscht men cenerzijds minstens 100 M. van de zigt. scherp

afteekenende perceelsranden verwijderd te blijven, of wel minstens 60 M. van nabij de stelling gelegen steenen gebouwen, aan den anderen kant tracht men, zooals ik daareven reeds zeide, de hindernissen liefst op 150 M. of meer vóór de stelling aanwezig te doen zijn. Daar waar de afstand tusschen de weterring en den rand van het terreinvoorwerp minder dan 250 M. bedraagt, komen die beide eischen met elkander in botsing; in een dergelijk geval schijnt het 't best aan den hinderniseisch minder volledig te voldoen en den afstand tot het terreinvoorwerp in geen geval tot beneden het minimum te verminderen. Wij zien dat de Vakcommandant bij de plaatsing van de loopgraven *f*, *g* en *h* eveneens in dien zin de oplossing heeft gezocht.

Ik heb hier de wijze waarop het vak Zoelen is versterkt, bij wijze van voorbeeld, eenigszins uitvoerig nagegaan en gezien welke werkzaamheden daar zijn uitgevoerd en op welke wijze en in welken tijd. De andere Vakcommandanten gaan op overeenkomstige wijze te werk. Ik zal dat hier niet verder bespreken. In bijlage 7, — bij het verslag behoorende — is in tabelarischen vorm, een overzicht gegeven van al de werkzaamheden, welke in de geheele stelling worden verricht, met aanduiding van de troepenindeeling en van den tijd, welke daaraan wordt besteed.

Thans slechts een enkel woord over de opruimingen, ter vrijmaking van het schootsveld.

Wanneer men, met mij, de wenschelijkheid aanneemt om steenen huizen, niet dan bij uitzondering, slechts bij bepaalde noodzakelijkheid, op te ruimen, dan zijn het in hoofdzaak de *bepantingen*, die het schootsveld belemmeren en dus voor verwijdering in aanmerking komen, voorts wellicht nog een schuur of schutting, maar dan toch in den regel, in geringe hoeveelheid.

Wat vordert nu bij het opruimen van bepantingen den grootsten arbeid?

Niet het *vellen* of het *kappen* van het hout, maar wel het verwijderen van het afkomende materiaal. Het transport hiervan

vermindere zal dus in de eerste plaats den gevorderden arbeidstijd en de benoodigde arbeidskrachten verkleinen en dus aan de uitgebreidheid van de opruiming ten goede komen, maar tevens zal ook in de tweede plaats daartoe medewerken het beperken van de opruiming tot dat gewas, hetwelk daarbij de minste weerstand biedt. Daar het uitzicht het meest gehinderd wordt door krenpelhout en laag hakhout, heggen, enz., terwijl opgaande boomen het vrije gezicht slechts dan in belangrijke mate belemmeren, wanneer vele rijen daarvan achter elkander staan, en de opvolgende stammen de tusschenruimten tusschen meer nabijzijnde voor het oog aanvullen, zoo zal men al dadelijk tot de opruiming van het lage hakhout, tevens gelukkig het minst weerstaandbiedende, overgaan en vervolgens van de boomenrijen er slechts zooveel vellen, dat in de meest gewenschte richting daartusschen door gezien kan worden en het schootsveld er alzoo niet te zeer door benadeeld wordt.

Niet alleen geeft het *gedeeltelijk* vellen van opgaande boomenrijen besparing aan arbeid, doch tevens wordt daardoor maskeering van de stelling verkregen. De aanwezigheid van dergelijke terreinvoorwerpen toch werkt zeer belemmerend op een juist artillerievuur, op groote afstanden afgegeven. Het waarnemen van de schoten wordt er in hooge mate door bemoeilijkt. In dat opzicht leveren de in ons land veel voorkomende rijen knotwilgen, zoo hun aantal maar niet te groot is, een bepaald voordeel op.

Het verwijderen of zoodanig opleggen van het gekapte hout, dat de verdediger daarvan geen hinder meer ondervindt, is dus een belangrijke zaak. Is de hoeveelheid hakhout gering, dan kan het gekapte eenvoudig op het terrein verspreid blijven liggen; moeten enkele rijen boomen, bijv. langs slooten staande knot- of schietwilgen, opgeruimd worden, dan kan men ze na het vellen in de slooten laten vallen, waardoor hoogstens de sloot in haar waarde als hindernis eenigermate vermindert, doch de verdediger overigens van het gevelde hout geen nadeel ondervindt.

Daar, waar evenwel de opruiming van grooter omvang is,
1901/1902

bijv. op en om hofsteden, daar kan van de aldaar aanwezige steenen woningen, die niet in de opruiming zijn begrepen, partij getrokken worden voor de berging van het opgeruimde hout in de onmiddellijke nabijheid. Werpt men toch al het gekapte materiaal, dat zijwaarts van een woning staat, op een stapel achter deze, een stapel liefst van zoodanigen vorm, dat daarachter geen of slechts een zeer geringe ruimte aanwezig is, waar aanvallers zich buiten het gezicht en het vuur van de stelling kunnen ophouden, dan wordt het driedubbele voordeel verkregen: 1° dat het schootsveld nog slechts ter breedte van de woning gemaskeerd is; 2° dat het hout in de onmiddellijke nabijheid van de plaats, waar het opgeruimd werd, kan worden geborgen, en 3° dat de aanvaller, die van de dekking, welke die woning naar zijne meening mocht opleveren, partij wenscht te trekken, zou moeten beginnen met verwijdering van dien houtstapel, -- nog wel onder het vuur van den verdediger --, eer hij tot vlak achter of in de woning kan doordringen.

Het streven, dat bij evengenoemde wijze van handelen voorzat, nl. om de dekking, die de aanvaller eventueel in het terrein mocht aantreffen, voor hem *onbruikbaar* te maken en daarbij te gelijk een bergplaats voor opgeruimde materialen te verkrijgen, kan er ook aanleiding toe geven, om op overeenkomstige wijze van de veel in ons land voorkomende kaden en dijken partij te trekken. Daar waar een kade of dijk gedeeltelijk ongeveer evenwijdig aan de stelling loopt en daar ter plaatse alzoo dekking alsmede een gedekte gevechtsopstelling aan den aanvaller zou kunnen aanbieden, daar kan van de in de nabijheid van die plaats noodig zijnde opruiming gebruik gemaakt worden, om de nadering tot en het gebruiken van die gedekte opstelling te bemoeilijken, door tegen dien dijk of tegen die kade het gekapte en gevelde hout neer te werpen. In de hier nitgewerkte onderstelling, waar van vorenstaande wijzen van handelen een ruim gebruik is gemaakt, is ook deze laatste methode toegepast aan den Noorder Waaldijk beoosten Tiel, waar uitgebreide opruiming en verrijkt en

waar het afkomende hout, achter een bocht van dien dijk, in de onmiddellijke nabijheid van de plaats van opruiming is gedeponceerd (op de schetskaart dubbel gearceerd aangegeven) en wel zoodanig, dat langs dien houtstapel van nit de stelling vuur kan worden gebracht Ook hier worden dus meerdere voordeelen gecombineerd.

Waar nu opruimingen moeten geschieden en zich zoodanige gunstige omstandigheden niet voordoen, daar acht ik de beste wijze om op het terrein een of meer houtstapels te maken van dusdanigen vorm, dat de gelegenheid om daarachter dekking te vinden, zoo goed als niet bestaat. Wel wordt natuurlijk op die wijze het schootsveld eenigermate gehinderd, doch men heeft het in de hand om die mate zelf te bepalen.

Het vroeger veelal voorgestane denkbeeld, om het van de opruiming afkomende hout naar de stelling te transporteeren, om het aldaar als hindernis in den vorm van verhakkingen te bezigen, acht ik bij vluchtige versterkingen bepaald verkeerd, wegens de groote hoeveelheid tijd en arbeidskrachten, daarvoor noodig. Alleen daar, waar ter plaatse van de opruiming een hindernis goede diensten zou bewijzen en deze aan het schootsveld niet zou hinderen, daar kan een dergelijke wijze van handelen m. i. goedkeuring erlangen.

Wanneer men op de wijze, als ik hier met enkele woorden heb beschreven, bij het vrijmaken van het schootsveld te werk gaat, dan behoeft die arbeid m. i. niet zoo veel tijd en werkrachten in beslag te nemen, of in de meeste gevallen zal een zeer voldoende vrij schootsveld kunnen worden verkregen.

Natuurlijk kunnen zich hierbij uitzonderingsgevallen voordoen, waarbij bijv. tot de opruiming van een zwaar boschperceel zou moeten worden overgegaan; doch zooals ik in den aanvang van mijne voordracht reeds meende te moeten opmerken, zal men veelal door de keuze van de stelling in de gelegenheid zijn, een dergelijke nadeelige omstandigheid te voorkomen. En is zulks niet mogelijk, en dient men alzoo tot de opruiming te besluiten, dan moet ook hierbij weer dezelfde regel gevolgd worden, nl. de nadeelen van het terreinvoorwerp

zoo gering mogelijk te maken, niet door het geheel te doen verdwijnen, doch door het zoodanig te wijzigen en de toegang daarheen voor den vijand zoodanig te bemoeilijken, dat het voor dezen laatsten geen voordeel meer oplevert en de gekozen stelling er dus niet door in waarde vermindert. Gelukkig doet zich een dergelijk geval in de hier uitgewerkte onderstelling niet voor, want hoe ook ondernomen, altijd zal een dergelijke opruiming nog al werkkrachten binden en tijd vorderen.

Alvorens van de door de infanterie nitgevoerde werkzaamheden af te stappen en tot die der artillerie over te gaan, wensch ik nog met een enkel woord een aangelegenheid te bespreken. Het zal wellicht enkelen uwer opgevallen zijn dat in de loopgraven, tot dusver behandeld, geen **overdekte ruimten** zijn aangebracht, die de bezetting tegen scherfwerking van boven beveiligen en welke dekkingen in de laatste jaren, na de invoering van de brisante veldgranaat, van verschillende zijden nog al zijn aanbevolen. De reden daarvan moet niet daarin gezocht worden, dat dergelijke constructies naar mijne meening geen waarde hebben, dat is volstrekt niet het geval; zij kunnen in verschillende gevallen belangrijk unt afwerpen. Doch waar hier, in deze onderstelling, slechts een zeer beperkte tijd ter beschikking staat, daar acht ik de arbeidskrachten *beter* besteed, wanneer op ruime schaal gevechtsdekkingen zijn aangelegd, zoodat oprukkende reserve-afdeelingen een voor haar voorbereid gevechtveld aantreffen, dan dat enkele gedeelten der stelling een grooter dekkingsvermogen bezitten en de bezettingen daarvan een betere beschutting daarin vinden, terwijl de overige troepen op het front van aanval, onder geheel gelijke omstandigheden als de aanvaller zelf, aan dezen weerstand moeten bieden. Het voordeel dat de verdediger boven den aanvaller bezit, nl. de mogelijkheid om het gevechtveld zooveel mogelijk in zijn voordeel te wijzigen, zon in het laatstbedoeld geval niet geheel tot zijn recht komen.

Blijkt in deze onderstelling tijdens de algemeene rust, die om halftwaalf intreedt, dat de vijand nog niet zoo nabij ge-

komen is, of de arbeid kan, na die rust, nog worden hervat. dan komen, *naast* de uitbreiding zooveel mogelijk van de gevechtsdekkingen en van de gedekte gemeenschappen, de overdekte ruimten in de loopgraven aan de beurt van uitvoering. 't Spreekt van zelf dat voor het maken van dergelijke inrichtingen slechts in aanmerking komen die loopgraven, welke vroegtijdig van een bezetting worden voorzien, op de belangrijkste punten gelegen zijn en dus het inleidende artillerievuur in de eerste plaats tot zich trekken. Dat zijn dus in deze onderstelling de loopgraven met het profiel voor staande schutters. Toch behoeven deze, ten minste niet dadelijk, over de geheele lengte daarvan te worden voorzien, doch slechts voor zooveel personeel, als de aanvankelijke bezetting bedraagt en dan nog liefst in verschillende gedeelten langs de lengte der loopgraaf verspreid, om de uitwerking van eventueele volle treffers te verminderen.

Ik zal hier niet verder over plaatsing, inrichting, enz. van die schuilplaatsen uitweiden, daar zij buiten de 5 in deze onderstelling beschikbare werkuren zou worden uitgevoerd; het was slechts mijne bedoeling even te vermelden, dat zij niet aan de aandacht zijn ontsnapt of dat in beginsel tegen de toepassing daarvan bezwaren bestaan, maar dat zij niet in allereerste instantie voor uitvoering in aanmerking komen.

Toen ik straks met u, Mijne Heeren, de voornaamste bepalingen besprak, die in het divisiebevel werden opgenomen en met u de gronden naging, waarop deze zouden berusten, heb ik reeds de opdracht vermeld, welke aan den **Artilleriecommandant** wordt verstrekt. Maar voor ik thans met u naga de uitvoering, die daarnaan wordt gegeven, is het wellicht niet oudienstig even in herinnering te brengen, dat aan genoemde autoriteit werd opgedragen om door één afdeeling veldartillerie stelling te doen zoeken en inrichten op het terrein »de Veluw" tusschen de Linge en de Doode Linge, van waaruit het opgegeven schootsveld kon worden verkregen en op de aangegeven wegen en terreinvoorwerpen vuur kon worden gebracht; voorts

om in het Noorden nabij Rijswijk dergelijke stellingen te doen voorbereiden voor twee batterijen en om eindelijk in het Zuiden nabij Latestein hetzelfde voor één batterij te verrichten. Daarbij werd echter verder aangeteekend, dat, voor zoover de tijd beschikbaar was, de opstellingen moesten worden uitgebreid tot het verkrijgen van een krachtiger verdediging voor elk der drie waarschijnlijk geachte aanvalsfronten. Die toegevoegde batterijstellingen behoefden voorts niet in de nabijheid van de eerste te liggen; integendeel een flinke afstand was zelfs gewenscht, mits slechts een krachtige samenwerking op het aanvalsterrein kon worden verkregen:

Ten slotte zijn in het divisiebevel nog enkele mededeelingen omtrent opruimingen en gemeenschappen, speciaal voor het wapen der artillerie, gedaan.

Na ontvangst van het divisiebevel, waardoor hem deze opdracht ter kennis wordt gebracht, bepaalt de Artillerie-commandant dat de 1^e Afdeling, die te Buren nachtkwartier houdt, de artilleriestellingen op »de Veluw" en in 't algemeen die om en nabij Zoelen in gereedheid zal brengen, dat de Commandant der 2^e Afdeling met de 4^e en 5^e batterij (in kwartier te Buurmalsen), zich zal belasten met de kenze en inrichting van de artilleriestellingen in 't Noorden bij Rijswijk en dat de Commandant der 6^e batterij, — welke te Asch nachtkwartier betrokken heeft —, hetzelfde zal verrichten in 't Zuiden nabij Latestein.

De Artillerie-commandant, geheel de denkbeelden toegedaan, welke ik straks bij de bespreking van de taak der veldartillerie in eene verdedigingsstelling, heb ontwikkeld, wenscht in het belang van de geschutwerking, *van de veldversterking* gebruik te maken.

Daar voorts de verdedigende artillerie waarschijnlijk in de eerste plaats het vuur van de overmachtige artillerie des aanvallers tot zich zal trekken, en in staat moet zijn om, — wanneer zij geen kans ziet daartegen, met hoop op goeden uitslag, den strijd aan te binden —, zich aan de uitwerking daarvan te onttrekken, ten einde op elk gewild oogenblik het

vuur op de voor den verdediger meest gewichtige doelen weder te openen, zoo zal er bij de inrichting van deze opstelling alle aanleiding bestaan, om voor de bediening overdekte scherfvrije schuilplaatsen aan te brengen. De Artillerie-commandant geeft daartoe dan ook de last.

Een ander middel om de uitwerking van 's vijands vuur te verminderen is — behalve natuurlijk in het maskeeren van de opstelling — gelegen in de verspreiding van de doelen, die men den aanvaller aanbiedt. Hoewel daardoor eenerzijds het voordeel verkregen wordt, dat de vijand verplicht is zijn vuur te verdeelen of achtereenvolgens die doelen, die bovendien elk op zich zelf klein zijn, te bevuren, is aan den anderen kant daaraan evenwel het nadeel verbonden, dat de leiding van het vuur bij de verdedigende artillerie bemocilijkt wordt.

Om dit laatste nadeel niet te zwaar te doen wegen, acht de Artillerie-commandant sectiesgewijze opstelling met *kleine* afstanden tusschen de vuurmonden, doch met *grote* tusschen de sectiën onderling 't meest gewenscht, waarbij dan de directe leiding van het vuur van den batterij-commandant meer op den sectie-commandant overgaat. Een dergelijke indeeling komt *bij het inrichten* van de opstellingen, ook aan de hoeveelheid te verrichten arbeid ten goede.

In verband met een en ander wordt dus bepaald dat voor elke sectie half ingezonken opstellingen voor de vuurmonden met een onderlingen afstand van ± 10 M. zullen worden gemaakt, met een overdekte scherfvrije schuilplaats voor de beide bedieningen tusschen de twee emplacementen in. Men verkrijgt dus kleine batterijen voor twee vuurmonden, die met onderlinge afstanden van minstens 100 M., afhankelijk van het terrein, worden aangelegd. Bij toepassing van zoodanige opstelling is de leiding van den batterij-commandant wel verminderd, maar toch niet geheel uitgesloten.

Een op deze wijze ingerichte opstelling kan door de bedieningsmanschappen van de sectie, versterkt met de caissonbedienenden en reservemanschappen gemakkelijk in 3 uren tijds worden voltooid.

In elk der drie artilleriestellingen zal nu in de eerste plaats voor elke batterij een dergelijke stelling worden ingericht. De beschikbare tijd laat evenwel toe meer arbeid uit te voeren, zoodat gevolg kan worden gegeven aan de opdracht van den Artillerie-commandant om elke stelling uit te breiden voor een grooter aantal batterijen, dan met de inrichting daarvan is belast. Die opstellingen kunnen uit den aard der zaak niet hetzelfde weerstandsvermogen verkrijgen als de daareven beschreven inrichting. Hoewel zulks wel wenschelijk zou zijn, is het toch evenwel niet strikt noodig te achten; verscheidene dier opstellingen toch zullen waarschijnlijk eerst in een later stadium van het gevecht worden bezet. Wanneer voor deze slechts dekking voor de bedieningsmanschappen tegen vlakbaanvuur zal zijn verkregen, zal dat reeds belangrijk nut opleveren, of waar kaden of dijken aanwezig zullen zijn, zullen deze gemakkelijk, — d. w. z. zonder veel arbeid — ook met eenige dekking voor de vuurmonden kunnen worden ingericht. Eindelijk kan nog daar, waar de batterij achter een masker, dus onzichtbaar voor de tegenpartij, zou zijn opgesteld, de eenvoudige voorbereiding voor het gemakkelijk in batterij komen, voor de goede waarneming en voor het aangeven van vuurrichtingen, reeds als het gereedmaken van de opstelling worden aangemerkt.

Van al deze vier soorten van gereedgemaakte artilleriestellingen komen in onze onderstelling voorbeelden voor, zooals uit de schetskaart blijkt. (De stellingen C, D, E, F, K, M, N en P verleen een dekking aan den vuurmond en zijn van overdekte schuilplaatsen voor de bedieningen voorzien; de stellingen A en O zijn ingesneden in dijken, geven dekking aan den vuurmond en de bediening, doch missen overdekte schuilplaatsen; de stellingen H en L bezitten slechts dekkingsgeulen voor de bedieningen, terwijl voor B en G alleen voorbereiding voor het in stelling komen is getroffen en maatregelen voor een behoorlijke vuuruitwerking genomen zijn).

Evenals ik mij met betrekking tot de meer gedetailleerde keuze en inrichting van de infanteriestellingen, tot een enkel

bataljonsvak heb bepaald, zoo wensch ik thans te dien opzichte even met u na te gaan, op welke wijze één der Afdeelingscommandanten en wel meer bepaaldelijk die der 1e Afdeeling veldartillerie aan de hem verstrekte opdracht meent gevolg te moeten geven.

In de eerste plaats moet hij op het terrein »de Veluw» stellingen kiezen, die gezamenlijk een schootsveld bezitten van 't Huis Medel in 't Zuiden, tot Groot Breedslag in 't Noorden, beide reeds vroeger genoemd. Verder moet van daaruit de »Groote Brug» en het bedekte terrein ten N. en ten Z. daarvan, zoomede de daarheen uit het Oosten voerende wegen kunnen worden bevuurd en tevens krachtig vuur kunnen worden gebracht op het terrein ten O. van Zoelen, zoowel ten N. als ten Z. van de Linge.

Reeds volgens de kaart meent de Afdeelingscommandant, en op het terrein vindt hij zijn zienswijze in hoofdzaak bevestigd, dat door het innemen van de stellingen D, E en F bijna geheel aan de opdracht wordt voldaan. De stelling D, onmiddellijk achter den Overdijk, heeft recht vooruit, zonder eenige opruiming reeds een gunstig schootsveld; door een geringe verbetering in den rechts daarvan gelegen boomgaard, wordt dit uitgebreid tot den spoorweg, terwijl door het vellen van een paar boomen op \pm 150 M. ten O. van de Doode Linge, en door de opruiming, die door de infanterie ten bate der nabijverdediging worden verricht, het schootsveld nog aanmerkelijk wordt verbeterd. Deze stelling is voorts bijzonder gemakkelijk in te richten; de Overdijk verheft zich namelijk circa 1 M. boven het ten W. daaraan grenzende terrein, zoodat de vuurmonden op het maaiveld kunnen worden opgesteld en hun borstwering zoo te zeggen gereed vinden. Door een geringe ontgraving aan den voet van dien dijk, tusschen de beide emplacementen eener zelfde sectie, en door deze met eene scherfvrije blindeering te overdekken, ontstaat zonder veel arbeid de verlangde schuilplaats. Deze gunstige omstandigheid maakt dat deze batterijstelling met de helft van het beschikbare personeel der 1e batterij wordt ingericht en de andere

helft reeds dadelijk een begin kan maken met de aanstonds te noemen stelling K.

Links naast stelling D wordt, aan de andere zijde van het bedekte terrein bij »de Start», de artilleriestelling E ingericht. Door enkele partiële opruimingen in den boomgaard langs de Doode Linge wordt voor deze, zoowel als voor de artilleriestelling F een zeer voldoende vrij schootsveld verkregen, terwijl mede de wegen in de richting van Echteld en langs de Linge, zoomede de Eegsche Straat van uit deze beide laatste stellingen in het verlengde kunnen worden genomen. De Overtdijk, die midden in batterij E in het hooger terrein te niet loopt, levert hier voor de inrichting van de sectie-opstellingen niet zulke gunstige omstandigheden op, als bij D het geval was, zoodat de 2e en 3e batterij, die resp. de opstellingen E en F gereed maken, daaraan met haar geheele personeel de drie vereischte uren besteden.

Daar zich op dit terrein »de Veluw» een uitmuntende gelegenheid voordoet om de infanteriestelling ten O. van Zoelen en die langs de Lange Steeg te flankeren, doet de Afdeulingscommandant, door de helft van het personeel van de 2e batterij, zoodra stelling E gereed is, de opstelling G in gereedheid brengen, die, gedekt achter het bedekte terrein van Rijsakker gelegen, ingegraven emplacementen noch schuilplaatsen behoeft. Een geringe opruiming langs den Uiterdijk is noodig om het schootsveld te verbeteren.

Aangezien, voor het eventueel bezetten van de vier hier genoemde artilleriestellingen, slechts beschikt wordt over de Zoelensche brug (over de Linge) en een daaraan ontstaan defect of een mogelijke versperring daarvan, ten opzichte van het tijdig in batterij komen van de artillerie, schromelijke gevolgen zou kunnen hebben, zoo doet, krachtens punt 5 van het divisiebevel, de Afdeulingscommandant aan den Geniecommandant de mededeeling toekomen dat een tweede brug over de Linge met toegangsweg, ongeveer ten W. van Rijsakker als verbetering van de gemeenschap voor de artillerie verlangd wordt.

Daar, naar de meening van den Afdeelingscommandant, uit de gekozen stellingen het terrein nabij de Retsche Straat en ten N. daarvan, niet krachtig genoeg direct kan worden bevuurd, zoo wordt ten N. van Zoelen naar andere stellingen gezocht, van waar dit wel kan geschieden en van waar zulks, in samenwerking met de batterijen op »de Veluw,» bijzonder krachtig kan plaats hebben.

Met dat doel worden de opstellingen H en K gekozen. De stelling K, die van beide het verst zuidwaarts kan vuren, wordt dadelijk door de helft van het personeel der 1^e batterij onderhanden genomen, en nadat de stelling D gereed is, komt ook de andere helft daaraan mede arbeiden, zoodat ook hier een goed gedekte artillerie-stelling verkregen wordt, die geschikt is om van den aanvang van den strijd af te worden bezet.

Nadat de 3^e batterij met de stelling F gereed is, wordt dit personeel belast met het in orde brengen van de stelling H, die, in verband met den beschikbaren tijd, slechts dekingsgeulen voor de bedieningen kan verkrijgen en van waaruit meer bepaaldelijk het terrein t. N. van den weg Rojestein—Wittenstein krachtig kan worden bevuurd.

Van de 2^e batterij is, na het voltooiën van stelling E, nog personeel beschikbaar, daar slechts met de helft de stelling G in gereedheid wordt gebracht. Met deze werkkrachten, — na het gereedkomen van batterij G nog versterkt met de andere helft, geeft de Afdeelingscommandant gevolg aan zijn voorneemen, om door middel van *schijnwerken* te trachten de uitwerking van 's vijands vuur op zijn batterijen te verminderen.

Bij het aanwenden van *schijnbatterijen*, die, zooals ik in den aanvang mijner voordracht reeds te kennen gaf, naar mijne meening, van de schijnwerken 't meest voor toepassing in aanmerking komen, kunnen, naar ik geloof, een tweetal systemen gevolgd worden, nl. wat betreft hare ligging ten opzichte van de werkelijke geschutopstellingen.

De onderlinge afstand tusschen die beide soorten van opstellingen mag natuurlijk niet groot zijn, omdat de misleiding

alsdan spoedig zal zijn ontdekt en dus hare waarde verliest. Ook niet te dicht bij elkander, opdat de werkelijke emplacementen niet binnen de spreiding van het vuur, op de schijnwerken afgegeven, komen te liggen. Vóór of achterwaarts van de artillerie is dus *niet* hare geschikte plaats. Zijwaarts alzoo. Maar dan doet zich de vraag voor: moeten, wanneer men één batterij door middel van schijnwerken tot een tweetal voor 's vijands oog, wensch uit te breiden, de schijnopstellingen *aan een* of *aan beide zijden* van de werkelijke worden aangelegd, of wel moet men *om den ander* de schijn- en werkelijke opstellingen inrichten? Beide wijzen van handelen hebben hare voor- en nadeelen. Bij een reglementaire opstelling van de batterij, geloof ik, dat vooral met het oog op de leiding van het vuur, zoo ook op de uitwerking van de vijandelijke schoten, plaatsing van drie schijnemplacementen op elken vleugel 't meest aanbeveling verdient, hoewel de kans op succes, wat de misleiding betreft, geringer is. Bij de sectiesgewijze opstelling met zeer vergrootte afstanden evenwel, als hier is toegepast, schijnt een plaatsing van schijnbatterijen van twee vuurmonden, tusschen de werkelijke in, het best aan het doel te beantwoorden. De waarneming, namelijk de onderscheiding van schijn en werkelijkheid, wordt voor den aanvaller moeilijker, terwijl de trefkans op de werkelijke er niet door vergroot wordt. In dien zin geeft de Afdeulingscommandant dan ook zijn bevelen.

De schijnopstellingen achter den Overdijk zijn zeer gemakkelijk te vervaardigen; een stuk boomstam op een onderstel van een in de nabijheid gerequireerden wagen of kar, of wel geflankeerd door een paar planken, die de raderen voorstellen, is voldoende. Bij die tusschen de andere opstellingen moet bovendien een lichte aardophooging worden gemaakt van ongeveer dezelfde lengte als de werkelijke sectie-opstellingen bezitten. De daaraan bestede arbeid is evenwel niet groot.

De werkzaamheden door de *technische troepen* uitgevoerd, nl. door de *Veldcompagnie Genietroepen*, door den *Pontontrein*

en door de *Telegraafafdeeling* zal ik hier niet in bijzonderheden nagaan. Alleen wil ik even opsommen welke resultaten daarbij zijn bereikt.

De arbeid der *VELDGENIETROEPEN*, op de schetskaart aangegeven, heeft bestaan in :

- a*, het vernielen van drie bruggen over de Linge en het onbruikbaar maken van het Wielsche veer over den Neder-Rijn ;
- b*, een opruiming nabij de Groote Brug ;
- c*, een colonneweg met brug over de Doode Linge bij Ruimzicht ;
- d*, een colonneweg met brug over de Linge ten W. van Rijsakker ;
- e*, het maken van voetbruggen over de Mauriksche Wetering bij de stellingen *p* en *q* en enkele andere kleine bruggen ;
- f*, een colonneweg met bruggen van Den Os naar Kroeghontje ;
- g*, een colonneweg op ± 750 M. ten W. en evenwijdig aan De Zeeg ; en
- h*, een colonneweg met brug over de Mauriksche Wetering ten O. van Veldzicht.

Voor verschillende der hiervoren genoemde werkzaamheden zijn hulparbeiders van de infanterie door de betrokken sector- en vakcommandanten ter beschikking gesteld. Ook de overgebleven compagnie der algemeene reserve ($\frac{3, IV}{6^r R. I.}$) doet als zoodanig dienst bij de colonnewegen achter de stelling. Ten halftwaalf, bij de algemeene rust, zijn die laatste wegen nog niet gereed ; de arbeid wordt daaraan evenwel door de genie-troepen voortgezet, of de vijand voor de stelling verschijnt of niet.

De *PONTONNIERS* hebben de overzetmiddelen op de Waal, zoover als de aanwezigheid van den vijand dit mogelijk maakt, naar beneden Tiel vervoerd en het gierpontveer door aanhechting van pontonvloten uitgebreid, of wanneer daartegen be-

zwaren bestaan, zelfstandig gelegenheid tot het overzetten van troepen in gereedheid gebracht.

De TELEGRAAFAFDEELING heeft het Hoofdkwartier der Divisie, gevestigd op Teisterband, telegraphisch verbonden met Den Os, standplaats van den Commandant van den linkersector en deze lijn noordwaarts doorgetrokken tot de herberg »de Wildeman» aan den Rijnbandijk. Voorts is het Divisie-Hoofdkwartier verbonden met het telegraafkantoor te Tiel en daarmee aan het algemeene telegraafnet aangesloten. De Commandant van den rechtersector zorgt aldaar steeds een ordonnans beschikbaar te hebben. Eindelijk zijn nog telephoonverbindingen tot stand gebracht tusschen den toren te Zoelen en het Divisie-Hoofdkwartier en tusschen dien toren en den Commandant der 1^e Afdeeling veldartillerie, zoomede van den toren te Tiel met de school, standplaats van den Commandant van den rechtersector.

Nog een onkel woord over de **aauvankelijke bezetting**, die nauw verband houdt met de inrichting van de stelling en met het gebruik, dat men zich daarvan voorstelt.

De schetskaart, waarop *in rood* alle uitgevoerde werken zijn aangeduid, geeft *in zwart* aan de plaatsen, waar alle troepenafdeelingen zich zullen opstellen, wanneer de beveiligende afdeelingen uit het voorterrein terugtrekken, daartoe door den opmarsch van sterke vijandelijke infanterie genoopt.

Wij zien dan dat het alleen de loopgraven voor staande schutters zijn, en nog niet eens alle, die dadelijk een bezetting ontvangen. Uit die gedeelten van de stelling zal dus het eerst krachtige wederstand worden geboden. Zooals men ziet, zijn die bezettingen over 't algemeen zwak; zij zijn sterker genomen, naarmate de gedekte gemeenschap naar achteren minder goed verzekerd is.

De belangrijkste wegen, die naar de stelling leiden, zijn op die wijze afgesloten, meerendeels door één compagnie; nabij de »Particliere Brug» over de IJnge, waar de beide sectoren aaneensluiten, door twee compagniën.

Van die compagnieën zijn meestal twee, soms één en bij uitzondering meer dan twee sectiën in de tirailleurlinie gebracht, terwijl de rest op eenigen afstand achterwaarts gedekt als ondersteuningstroep of zoo men wil, als compagniereserve is opgesteld.

Het is de bedoeling dat daar waar zijwaarts van een terreinvoorwerp de tirailleuropstellingen zijn gemaakt, toch *uit* dat terreinvoorwerp de eerste weerstand wordt geboden, zoodat bij de tegenpartij de bezetting van die terreinvoorwerpen geconstateerd wordt, om later, wanneer de vijandelijke artillerie haar vuur daarop heeft geopend, de voorloopige bezetting er weder uit te nemen en bij het voorwaartsdringen van de aanvallende infanterie onder steun van het geschutvuur, den eigenlijken krachtigen wederstand uit de zijwaarts gelegen loopgraven te doen bieden.

In twee van de vijf bataljonsvakken zijn twee compagnieën in voorste linie gebracht en vormen de beide andere de vakreserve, terwijl in de drie overige vakken drie compagnieën de voorste linie vormen en daar alzoo ééne compagnie als vakreserve optreedt. In beide sectoren treffen wij één bataljon als sectorreserve aan; voor verplaatsing daarvan voor- en zijwaarts is de noodige zorg gedragen.

De algemeene reserve bestaat uit vijf bataljons. In verband met de groote lengte van de stelling, is zij gesplitst opgesteld, en wel drie bataljons nagenoeg achter 't midden en een bataljon achter elk der beide vleugels.

Van de veldartillerie staan geen vuurmonden in batterij.

De batterijen zijn echter zoodanig opgesteld, dat in zeer korten tijd elk der drie artilleriestellingen bezet kan zijn, doch zonder bezwaar ook alle of meerdere op een ander gedeelte geconcentreerd kunnen worden.

Door een dergelijke opstelling van de strijdkrachten is de Divisie-commandant in staat in cenig vak van de stelling, waartegen de hoofdaanval gericht wordt, een belangrijke macht aan infanterie, (hoogstens 7 bataljons), en artillerie, (alle zes batterijen), te concentreren, zonder dat de andere deelen der

stelling van bezetting ontbloot behoeven te worden en daaruit door de versterkingen zooveel weerstand kan worden geboden, dat een schijn- of nevenaantal daar geen kans van slagen heeft.

Voor zoover de ruimte in het terrein en de tijd zulks hebben toegelaten, zijn zooveel mogelijk voorbereide opstellingen gereed, waarin de oprukkende reserve-afdeelingen, zoo goed als ongezien door de tegenpartij, in stelling kunnen komen.

In voorste lijn treffen wij in het geheel voor 19 compagnieën loopgraven voor staande schutters en voor 29 compagnieën voor knielende schutters aan, terwijl 13 meer of minder zorgvuldig ingerichte, doch voorbereide batterijstellingen gereed zijn. Het schootsveld is tot *minstens* 700 M. voldoende vrij.

De plaatsing van vijf hulpverbandplaatsen (voor elk bataljonsvak één) en van drie hoofdverbandplaatsen (twee achter den N. en één achter den Z. regimentssector), is op de schets aangegeven, terwijl het veldhospitaal te Buren is.

Bij het innemen van de aanvankelijke bezetting worden de bagagetreinen, regimentsgewijze vereenigd, opgesteld: voor het 2e Regiment te Kapel Avezaath, voor het 6e Regiment ten W. van Buren en voor het 3^e Regiment aan den Aalsdijk, terwijl aan de infanterie- en artillerie-munitietreinen de last is verstrekt van af 11 v.m. aangespannen gereed te staan in hun kantonnement Geldermalsen, om op telegraphische order in een of andere richting op te rukken.

Mijne Heeren. Ik ben genaderd aan het einde van de taak die ik mij voor dezen avond had gesteld; een taak, die wellicht, niettegenstaande ik naar zelfbeperking heb gestreefd, toch door hare uitgebreidheid, veel van uwe aandacht heeft gevraagd; een taak echter, die ik meende te mogen aanvaarden, omdat de vluchtige veldversterking een wapen is, dat niet door ieder met voorliefde en met groot gemak wordt gehanteerd. En toch vindt men in hare toepassing, naar mijne innige overtuiging, een belangrijke kracht.

Juist voor ons, Nederlandsche militairen, is de behandeling

van dat wapen van zooveel nut; want welke uitbreiding in de naaste toekomst ons leger ook moge ondergaan, bijna steeds zullen wij tegenover een overmachtige tegenpartij moeten staan en dientengevolge in den regel tot het defensief worden genoopt. Dan kan de vluchtige terreinversterking een belangrijk middel zijn om aan de numerieke minderheid de kans te verschaffen, met succes den overmachtigen aanvaller te weerstaan.

Om dat wapen echter naar behooren te gebruiken is niet alleen, evenals voor alle andere, oefening noodig, maar tevens ook vertrouwen in zijn kracht.

Dat vertrouwen op te wekken vormde mede voor een gedeelte het doel van de door mij aanvaarde taak.

Mocht het mij gelukt zijn, door mijn voordracht bij enkelen uwer, ook maar eenigszins in dat opzicht te zijn geslaagd, dan zal ik mij voldaan rekenen, in de hoop op die wijze een enkel steentje te hebben bijgedragen tot de vergrooing van de weerbaarheid van het leger en daardoor tot het behoud van de onafhankelijkheid van ons Vaderland, dat ons allen zoo lief en dierbaar is!

Ik heb gezegd.

(Levendige toepichtingen).

De VOORZITTER: Verlangt ook een der heeren naar aanleiding der gehouden voordracht het woord?

De heer HOOGEBOOM. Het zal wel onnoodig zijn te zeggen dat door mij de interessante voordracht van den heer Mijsberg met buitengewone belangstelling werd gevolgd. Zijn arbeid zal voor ons allen van blijvende waarde zijn en ongetwijfeld langen tijd door menigeen worden geraadpleegd en tot leidraad genomen.

Bij het ontwerpen van den onderstelden toestand, heeft de geachte Spreker het gelukkige denkbeeld gehad zich los te maken van de landsverdediging, wat te merkwaardiger is omdat velen onzer, bij het in gedachte handelend doen optreden van slechts een enkele compagnie infanterie, zich niet kunnen losmaken van een beschrijving van den strategischen toestand

in welks kader de gedachte handeling moet passen, terwijl zij dikwerf zelfs meenen de mededeeling van de een of andere oorlogsverklaring niet achterwege te kunnen laten. Een andere vraag is echter of men de strategische grondgedachte missen kan, wanneer men een geheele Nederlandsche divisie in actie brengt, omdat de algemeene toestand, waarin een Divisiecommandant zich bevindt, ongetwijfeld invloed *moet* uitoefenen op de door hem te nemen maatregelen. Is er bijv. sprake van eventueel oprukkende ondersteuning, of moet de divisie tot het uiterste stand houden, òf wel kan men zich voorstellen dat het gevecht op een zeker oogenblik wordt afgebroken en zoo ja, in welke richting zal dat zoo eenigszins mogelijk moeten geschieden?

Alleen met zulke gegevens is men in staat te oordeelen over de doelmatigheid der hier gevolgde gedragslijn.

De heer Mijsberg veroorlooft zich hier de weelde een stelling in te nemen van 12 KM. uitgebreidheid. Zonder mij eenigszins door conventionele cijfers te laten binden en dat, wat men uit de Zuid-Afrikaansche gevechtstoestanden meent te moeten afleiden, heden avond buiten beschouwing latende, schijnt mij zulk een uitbreiding voor eenig denkbaar geval buitengewoon groot en hoogst gevaarlijk. Ik erken natuurlijk, dat men in een terrein, als door den geachten Spreker betreden, zich sterk in de breedte kan ontwikkelen, doch ook hier zijn grenzen, die men niet ongestraft overschrijden kan. Opmerkelijk acht ik het, dat de onlangs verschenen infanteriereglementen voor Nederland, Frankrijk en Oostenrijk, — voorschriften, die onafhankelijk van elkander zijn opgesteld (het onze bijv. zag het eerst het licht), — voor *normale* gevallen vrij wel tot gelijke uitkomsten komen en geen grootere frontuitbreiding aangeven dan het Deutsche van 1888. Volgens dien maatstaf zou de frontbreedte onder overigens normale omstandigheden slechts 2000 à 2400 M. zijn. Nu evenwel breidt de heer Mijsberg die plotseling tot een 5 à 6 maal grootere ruimte uit en groeit de stelling mijns inziens te veel uit hare kracht, zoodat zij bij den eersten ernstigen aanloop moet vallen. Wie zich over een te groote ruimte verdeelt, verzwakt zich natuurlijk in de diepte,

en dit kan zelfs de verdediger niet ongestraft doen tegenover de moderne artilleristische aanvalsmiddelen en de te verwachten numerieke overmacht aan infanterie.

De gevechtsleiding over zulk een frontbreedte moet verder voor den Divisie-commandant wel uiterst moeilijk, zoo niet onmogelijk zijn. Welke zal bijv. de toestand zijn, wanneer de Divisie-commandant verneemt, dat de vijand nu niet om 7 uur oprukt, zooals ondersteld wordt, maar zich eenige uren vroeger in beweging stelt en de divisie aantreft zonder dat de versterkingen, die men wenschte, zijn uitgevoerd, of terwijl men bezig is over een front van 3 uren gaans en 700 M. diepte te graven en op te ruimen? Hoe zal de Divisie-commandant zich voelen als hij na voltooide arbeid, te *Rijswijk* inspecteert en de vijand te *Zoelen* aangrijpt? Mij dunkt, een catastrofe kan dan moeilijk uitblijven. Ik geloof dan ook dat de heer Mijsberg die moeilijkheid gevoeld heeft en daarom zijn algemeene reserve in drie gedeelten heeft gesplitst, zonder echter de gedetacheerde afdelingen telegrafisch of telefonisch rechtstreeks met zijn standplaats te verbinden. Moeilijk ook zal de Divisie-commandant er toe overgaan om de hoofdmacht der algemeene reserve anderhalf uur zijwaarts te verplaatsen en een zijner vleugels geheel te ontblooten ingeval de toestand niet zeer duidelijk zich afteekent, en . . . dan komt zij wellicht te laat.

De richting der stelling schijnt mij overigens op den rechtervleugel niet gunstig gekozen, zoodat de verdediging door het optreden des vijands bij *Wamel* gemakkelijk kan worden verlamd. Ik zou er daarom de voorkeur aangeven haar van *Zoelen* achter *Tiel* om te buigen, den vijand het genoeg gunnen zich in dit stadje op te hoopen en hem noodzaken onder mijn zeer werkzaam vuur daaruit te deboucheeren.

De heer THOMSON: Mijnhcer de Voorzitter, ik had het woord verzocht om aan den Spreker een kleine inlichting te vragen naar aanleiding van zijn gezegde als zouden de vleugels der stelling behoorlijk zijn aangeleund. Na hetgeen door kapitein Hoogeboom werd opgemerkt, behoef ik daar weinig meer bij

te voegen: het is ook mijne meening dat van een aanleuning op den rechtervleugel moeilijk kan gesproken worden. Daarom necht ik dien vleugel zeer zwak, waar het den vijand niet moeilijk zal vallen om door het optreden met een zelfs zwak detachement, waarbij een batterij snelvuurgeschut ingedeeld, aan de zuidzijde van den Zuider-Waaldijk bij Wamel het behoud van de stellingen des verdedigers onmogelijk te maken.

Is het dus niet noodzakelijk op dit punt verder in te gaan, zoo meen ik nog een enkel woord te moeten zeggen naar aanleiding van een andere opmerking van den vorigen Spreker.

De wijze waarop deze zich over de ervaringen uit den Zuid-Afrikaanschen oorlog uitliet, lokt mij niet uit, dienaangaande thans weder een debat te beginnen; maar ik wil toch niet achterwege laten te verklaren, hoe diep, door hetgeen ik daar zag, de waarheden in dien oorlog geopenbaard, door mij gevoeld worden.

Daaronder behoort in de allereerste plaats het bewustzijn der groote waarde van het vuur des verdedigers, en uit dien hoofde zij het mij vergund om in tegenstelling met kapitein Hoogeboom den Spreker van heden avond in alle bescheidenheid een woord van hulde te brengen, dat hij den moed gehad heeft om zich van het voorschrift vrij te maken.

Ik houd mij overtuigd, dat het bezetten van deze uitgestrektheid geenszins gaat boven de krachten van den verdediger, indien hij werkelijk de voordeelen van het terrein en de groote kracht van zijn wapen benut. Daarom ook zal het noodig wezen — waaromtrent ik door het niet in extenso voorlezen van het Divisiebevel nog in onzekerheid verkeer — dat voorziening gemaakt zij om den troep over een groote hoeveelheid munitie te doen beschikken, bv. 3 à 400 patronen per man.

De heer KOOLEMANS BEYNEN: Mijnheer de Voorzitter! Tactiek is geen wiskunde. Die woorden kwamen mij weer voor den geest, toen ik den heer Hoogeboom hoorde spreken, terwijl ik juist in de pauze den Spreker dank had gezegd, dat hij zoo ruiterslijk het beginsel had vooropgezet, dat onze batal-

jous bij een defensief gevecht niet een lijn van 3 à 400 M., maar zoo noodig van wel 1200 M. kunnen bezetten.

Ik sluit mij dan ook geheel aan bij de hulde, hem door den vorigen Spreker op dat punt toegebracht. Zonder er Zuid-Afrika bij te halen, rechtvaardigt m. i. de zoozeer toegenomen uitwerking der geweren van minimaal kaliber op zich zelve reeds een veel grooter frontuitbreiding der bataljons dan vroeger werd aangenomen; en dat bij het aanleggen van doelmatige versterkingen die frontuitbreiding nog mag toenemen, volgt uit den aard der zaak.

Ik juich het vooral toe, dat hij den moed gehad heeft, dat beginsel tegen de vrij algemeen gevestigde meening zoo flink uit te spreken, omdat in den regel bij onze oefeningen, ook bij de tactische oefeningen op de kaart, wordt vastgehouden aan de getallen, door onze reglementen aangegeven, en velen al een rilling door de leden zou gaan, wanneer men sprak van een uitbreiding tot 6 à 800 M. Nu de heer Mijsberg het getal 1200 heeft genoemd, en dat met goede gronden heeft verdedigd, kunnen we verwachten, dat de schroom, om met een bataljon, ook in het open veld, een terreinstrook van meer dan 400 M. te bezetten, wat minder zal worden.

Nog een ander punt wensch ik te releveeren met wat minder instemming, en wel de critiek, die Spreker door een nadenkend bataljonscommandant doet nitoeffenen over ons pionier-voorschrift, met betrekking tot den aanleg van loopgraven. Ik geloof niet, dat men er op rekenen moet, dat zulks in oorlogstijd zal geschieden.

We hebben niet veel gelegenheid om ons en den troep in dat gedeelte van onze taak practisch te oefenen. Daardoor vallen o's de leemten, die te dien opzichte in onze voorschriften misschien bestaan, weinig in het oog, en houden wij ons in den regel — ook als grondslag voor een berekening van den benodigden tijd — aan de profielen, die ons voorschrift aangeeft.

Zijn die niet goed, zijn er betere te ontwerpen, die den aanleg van loopgraven in minder tijd mogelijk maken, dan meen ik dat van aandringen op wijziging te dien opzichte van ons

voorschrift meer te verwachten is, dan van een hopen op doelmattige, gewijzigde toepassing daarvan op het oorlogsterrein.

De heer VAN OORDT. In verband met het reeds gevorderde uur, wil ik mij tot slechts enkele opmerkingen betreffende de belangrijke voordracht van dezen avond bepalen.

Voorcerst ben ook ik het door den geachten Spreker in toepassing gebrachte beginsel toegedaan, zich, onder sommige omstandigheden niet angstvallig te houden aan bepaalde grenzen voor de breedteontwikkeling. Naar aanleiding van hetgeen door den overste Koolemans Beynen te dien aanzien is gezegd veroorloof ik mij echter de opmerking, dat men, voor de toepassing van dit beginsel, zich niet behoeft los te maken van ons Reglement, dat juist in dit opzicht, voor bepaalde gevallen een groote vrijheid laat. In het hedenavond aangenomen geval heeft de Divisie-commandant een zuiver defensieve opdracht, het terrein vóór de stelling laat een krachtige vuuruitwerking toe, de beide vleugels zijn aangeleund en de stelling is versterkt. Bij een dergelijken samenloop nu van voor de verdediging gunstige omstandigheden is een overschrijding van de normale frontbreedte in ons Reglement voorzien 1) en is het dus *niet* in strijd met dit Reglement voor de bataljons der 1e linie een frontbreedte van 1000 M. aan te nemen, zooals door den Spreker ongeveer per bataljon van de Divisie wordt gedaan (nl. \pm 1200 M.). Op 't beslissende punt wordt echter, door het oprukken der artillerie en van de algemeene reserve de frontbreedte per bataljon aanzienlijk verminderd.

Een tweede opmerking geldt den veiligheidsdienst. De wijze namelijk waarop de heer Mijsberg deze regelt is m.i. niet aan te bevelen. Voor dezen dienst wordt over het geheele front een bataljon bestemd. Het komt mij voor, dat hier aan den bataljonscommandant, die de beveiliging in een zóó breede terreinstrook te regelen heeft, een buitengewoon moeilijke taak is opgedragen. Van voorposten en een voorpostencommandant

1) Reglement Infanterie 384, 2e alinea.

is hier geen sprake. Ons Voorschrift op den velddienst geeft aan, dat de voorposten bestemd zijn tot het beveiligen van een op de een of andere wijze gelegerde troepenmacht, terwijl de veiligheidsmaatregelen voor een zich ter verdediging inrichtende troepenafdeeling in ons Infanterie-Reglement zijn aangegeven. Zij komen hierop neder, dat ieder bataljonscommandant in het hem ter verdediging aangewezen vak veiligheidsmaatregelen neemt, zoodat de beveiligende afdeelingen bij haar terugtocht zich weder bij haar eigen bataljons voegen.

Eindelijk nog een enkel woord over de opstelling der artillerie. Op de kaart alleen is uit den aard der zaak niet in détail na te gaan waar de artillerie het beste zoude zijn opgesteld. Echter kan wél worden gezegd, dat het in onze vlakke terreinen menigmaal zal noodig zijn de artillerie, wil zij op beslissende oogenblikken krachtig kunnen medewerken tot het afslaan van een aanval, in de voorste lijn van verdediging op te stellen, waarbij het zal kunnen voorkomen, dat zij zelfs in sectiën zal moeten worden gesplitst. Van uit de stellingen D. E. en F. kan bij voorbeeld vermoedelijk niet meer worden gevraagd op de aanvallende troepen, als deze tot op ± 600 M. van de stelling zijn genaderd en dan is juist het afgeven van een zeer krachtig vuur op 's vijands zeer verdichte voorste linie beslist geboden.

Dergelijke omstandigheden als die welke ik hier op 't oog heb, zullen zich in ons vaderland meermalen voordoen, vandaar, dat ik er hier de aandacht op heb gevestigd.

De heer Jhr. VAN HEEMSKERCK VAN BEEST: Door den geachten Spreker van dezen avond en door den overste Koolemans Beynen is gesproken over het profiel van de loopgraven voor de staande schutters. Waar men nu gebonden is aan een bepaald terrein in ons polderland, wensch ik te vragen, en zulks met het oog op de aanzienlijke lengte loopgraaf, die aangelegd mocht worden, of het profiel niet wat te veel theoretisch gekozen is en of een ingraving van 75 cM. in dat terrein mogelijk is?

De heer BOONACKER: Ook ik wensch gaarne hulde te brengen aan den Spreker voor zijn gehouden voordracht. Overigens heb ik niet het woord gevraagd om eenig punt te critisceren noch ook om inlichtingen te vragen, maar alleen om — in de hoop hierdoor niet te veel buiten de orde te zijn — een opmerking te uiten, die bij het luisteren bij mij is opgekomen.

Ik wensch namelijk de vraag te stellen, of men, nu de invoering van den persoonlijken dienstplicht zoo vele intellectueele krachten in het leger kan brengen, daarvan geen gebruik zou kunnen maken tot het bij de Genie vormen van een afdeeling *technische verkenners*, kader zonder manschappen op rijwielen, die kunnen worden uitgezonden voor détailverkenningen, informatiën, toezicht op kleine werkzaamheden, enz., om daardoor aan de verschillende chefs bij de regeling en daardoor ook aan de troepen bij de uitvoering der werkzaamheden tijd te besparen.

De heer BERGANSIUS: Ik wensch alleen te vragen of de op de schetskaart aangegeven aanvankelijke opstelling der artillerie, wel kan beantwoorden aan het denkbeeld omtrent het gebruik der artillerie, waarvan Spreker bij zijne lezing is uitgegaan, nl. het tijdig vereenigen van de zes batterijen der divisie tegenover den hoofdaanval.

De heer Jhr. ELIAS: Wat ik zeggen wilde, is slechts een vraag. In de gehouden voordracht heeft mij getroffen, dat de Divisie-commandant met zijn artillerie anders handelt dan met zijn infanterie. Door de artillerie worden wel meerdere emplacementen in verschillende gedeelten der stelling in gereedheid gebracht, maar de artillerie wordt achtergehouden om eerst later speciaal in dat gedeelte der stelling te worden gebracht, waar zij noodig zal blijken. De infanterie daarentegen wordt grootendeels reeds vooraf voor bezetting van bepaalde sectoren aangewezen, zoodat dan ook op de plaats der beslissing van de 12 bataljons slechts 7 aanwezig kunnen zijn.

Mijn vraag is nu of het niet mogelijk is, des noods door sterker en verder vooruitgeschoven bewakingstroepen, den Divisie-commandant in staat te stellen een grooter gedeelte van zijn macht op de gewenschte plaats te massceren, waarbij dan grooter gedeelten der voorbereide stelling onbezet blijven.

Te meer rees bij mij deze vraag, waar ik die van toepassing vond niet alleen op de vluchtig versterkte stelling van 9 K.M. lengte tusschen Waal en Lek, maar ook op de permanente stelling van 200 K.M. lengte, die niet 5 uren, maar 50 juren tijd van voorbereiding heeft gehad.

De heer **MIJSBERG**: In de eerste plaats betuig ik mijn dank aan die heeren, welke meenden mij hulde te moeten brengen. Van het betoonen van eenigen moed, bij het aannemen van een uitgebreidheid der stelling, als ik deed, ben ik mij niet bewust. Het is slechts op grond van de toepassing van de versterkingskunst, waardoor de weerstand zooveel belangrijker wordt, dat ik meende tot de voorgestelde uitgebreidheid gerechtigd te zijn, wel wetende dat ik daardoor belangrijk afweek van de cijfers, dienaangaande in de reglementen genoemd. Ik moet evenwel opmerken, dat bij die opgaven niet van *versterkte* opstellingen sprake is.

De heer Hoogeboom heeft verder opgemerkt, ook al in verband met de groote lengte van de stelling, dat de beschikking van den Divisie-commandant over de algemeene reserve door gebrekkige gemeenschap niet gewaarborgd is. Dit nu zie ik niet in. Drie bataljons van het 6e Regiment en één bataljon van het 2e Regiment zijn op ongeveer 1 K.M. van het Hoofdkwartier opgesteld, een afstand voor een wielrijder van geen beteekenis. In verband met de groote lengte der stelling, heb ik juist de algemeene reserve gesplitst opgesteld, teneinde op verschillende punten van de stelling over deelen daarvan te spoediger te kunnen beschikken, terwijl voorts het Hoofdkwartier telegraphisch verbonden is met de Sectorcommandanten en er zich ook een telegraafkantoor aan den Rijnbandijk bevindt, in de nabijheid van den Comman-

dant van het noordelijke vak, van het bataljon van de algemeene reserve en van de beide aldaar in afwachting staande batterijen.

Door dienzelfden Spreker is voorts nog de aandacht gevestigd op de vooruitspringende ligging van den rechtervleugel, bij welke opmerking de heer Thomson zich heeft aangesloten. Die heeren hadden dien vleugel liever meer in de richting van de Doode Linge teruggetrokken gezien. Daartegenover moet ik evenwel opmerken, dat de stelling dan door zeer bedekt terrein zou hebben geloopt, terwijl het vrije of gemakkelijk te verbeteren schootsveld plaatselijk over de ligging van de stelling moet beslissen. Daarop kan niet genoeg de aandacht gevestigd worden. De stelling achter Tiel terug te trekken kan toch zeker de bedoeling niet zijn?

De heer Thomson wijst daarbij bepaaldelijk op het gevaar van omvatting van den rechtervleugel en het optreden van vijandelijke artillerie op den zuidelijken Waaloever. Voor beveiliging van dien vleugel is evenwel in het Divisie-bevel voorgeschreven, dat reeds vroegtijdig een tweetal officierspatrouilles op den zuidelijken Waaloever zullen overgaan, en dat later ook de geheele beschikbare cavalerie daarheen overgaat, gesteund door een compagnie infanterie. Voorts zijn de overzetmiddelen op de Waal weggevoerd, zoodat het voor den vijand zoo eenvoudig niet is een omvatting aan die zijde uit te voeren. Hij zou daarvoor een belangrijk deel van zijn troepen moeten overbrengen, wat hem zoo gemakkelijk niet zal vallen en wat in elk geval veel tijd kost.

En wanneer werkelijk artillerie op den zuider-Waaldijk wordt opgesteld, dan kan zij hoogstens de stelling in de niterwaard benadeelen en zal de bezetting daarvan wellicht verplicht kunnen worden zich achter den Waaldijk terug te trekken. Het overige deel van de stelling ligt echter achter den hoogen Waaldijk en het bedekte terrein aldaar, en alzoo geheel ongezien voor die vijandelijke artillerie.

De overste Koolemans Beynen vestigt nog de aandacht op de wijze, waarop ik critiek zou hebben uitgeoefend op het

Pionier-voorschrift, meer bepaaldelijk betreffende het loopgraaf-profiel. Ik heb mij daarbij natuurlijk voorgesteld een bataljonscommandant, die speciaal zijn aandacht aan dat voorschrift had gewijd. Ik ben het echter met dien Spreker eens, dat wijziging van dat voorschrift op dit punt — en ook nog wel op andere punten — niet ongewenscht zou zijn.

In verband met dit door mij gekozen profiel, dat wat zuinigheid van ontgraving betreft, instemming bij den heer van Heemskerck ondervindt, werd echter de vrees geuit of het wel, daar de ingraving 0.75 M. bedraagt, in het gekozen terrein van toepassing zou zijn. Ik kan den heer van Heemskerck geruststellen en hem verzekeren, hetgeen mij bij een bezoek aan het terrein gebleken is, dat het bijna overal die ingraving ruimschoots toelaat; alleen ter weerszijden van de Mauriksche wetering ligt het terrein lager en zou tegen zoodanige ingraving wellicht bezwaar bestaan; vandaar dat ik aldaar de loopgraven voor staande schutters uitsluitend achter kaden en wegen heb gekozen.

De heer van Oordt verschilt met mij van gevoelen met betrekking tot de wijze van beveiliging van de werkzaamheden en ziet in de vooruitgeschoven troepenopstelling een *voorposten*-opstelling, onder leiding van een Voorpostencommandant. Dit ligt volstrekt niet in mijn bedoeling; ik heb er niet aan gedacht aan den Commandant van het vooruitgeschoven bataljon, dat over een lengte van \pm 10 K.M. verspreid is, de leiding te geven. Die Commandant wijst alleen aan de verschillende compagnieën de terreinstrooken aan, waarin zij het doordringen van vijandelijke cavalerie hebben tegen te gaan, en regelt verder het onderling verband houden van de afdeelingen. Bijna alle troepen zijn in voorste linie gebracht, waarbij de bedoeling is: afsluiting van de verschillende wegen; die afdeelingen hebben op geen ondersteuning te rekenen en trekken tijdig terug, wanneer overmachtige infanterie zich tegenover haar opstelling ontwikkelt. In die vooruitgeschoven opstelling *mag geen* krachtige wederstand geboden, *mag geen* gevecht aangegomou worden; vandaar die uitgebreide ondiepe opstelling.

Door den kolonel Boonacker is de wenschelijkheid betoogd van het beschikken over een korps verkenners voor de Genie. Nu heb ik daar niets tegen, maar ik geloof dat de Geniecommandant voor de werkzaamheden door de genietroepen uit te voeren wel een onderofficier of korporaal, zoo mogelijk per rijwiél, zal vooruitzenden om zoo noodig eenige verkenning te doen ter plaatse waar arbeid moet worden verricht.

Wat de *Artillerie* betreft is door den heer Bergansius gevraagd of de aanvankelijke opstelling wel gelegenheid geeft de artilleriemacht tijdig te verzamelen. Ik geloof van wel. Ik heb de artillerie zoodanig opgesteld, dat zoo noodig, binnen zeer korten tijd in elk van de gekozen artilleriestellingen vuurmonden in batterij kunnen worden gebracht, nl. van de Ie Afdeling twee batterijen op de Veluw en één in stelling K, en van de IIe Afd. twee batterijen bij Rijswijk en één bij Latestein. Daarbij heb ik echter ook op de mogelijkheid gerekend dat meerdere of desnoods alle zes batterijen in een of andere richting moeten worden geconcentreerd. Zij zijn op de wegen opgesteld, zoodanig dat behalve recht voorwaarts, zij ook naar rechts of links kunnen worden verplaatst, zonder dat van keert maken sprake behoeft te zijn.

Door den heer van Oordt is nog ter sprake gebracht de ligging van de gevechtsstellingen der artillerie ten opzichte van die der infanterie, waardoor het vuren op de aanvalsliniën, wanneer deze dicht bij den verdediger zouden zijn gekomen, gevaar voor dezen laatsten zou opleveren. Voor dat bezwaar gevoel ik wel iets; het weegt evenwel bij mij niet zwaar genoeg om er aanleiding in te vinden de artillerie naar de voorste gevechtlinie te verplaatsen. Doet zich het bezwaar gevoelen, dan zal de artillerie haar vuur moeten verplaatsen naar meer achterwaartsche doelen, en het bovuren van de voorste lijn uitsluitend aan de verdedigende infanterie moeten overlaten. Ten opzichte van de opstelling op de Veluw doet zich dit bezwaar m.i. minder voor, omdat ik mij den hoofdaanval gedacht heb, voornamelijk ten N. van de Linge en het artillerievuur alsdan min of meer flankeerend zou werken.

Ten slotte is er door den heer Elias de aandacht opgevestigd dat bij de aanvankelijke opstelling van de artillerie geen enkel stuk in batterij is gebracht, terwijl van de infanterie wel zeven bataljons in voorste linie zijn opgesteld. Dat laatste is nu niet geheel juist, want de sectorreserven, te zamen twee bataljons en de vakreserven te zamen bijna twee bataljons mogen niet als bezetting van de stelling worden beschouwd, zoodat slechts ruim drie bataljons van de twaalf als in stelling zijnde mogen worden aangemerkt. Dat is noodig om van nit elk deel van de stelling dadelijk een voldoende weerstand te kunnen ontwikkelen. Overigens is het mijn streven en dit geldt zoowel voor de infanterie als voor de artillerie, om zoo min mogelijk troepen dadelijk aan de versterkingen te binden, doch zooveel mogelijk troepen achterwaarts beschikbaar te houden, om ze daar te doen optreden, waar de handelingen van den aanvaller zulks 't meest wenschelijk zullen doen schijnen.

Ik meen hiermede, Mijnheer de Voorzitter, de opmerkingen van de verschillende Sprekers te hebben beantwoord.

De heer THOMSON: Mijnheer de Voorzitter, het zij mij vergund nog een enkel woord te zeggen.

Natuurlijk is een goed schootsveld een eerste eisch, maar wat geeft dit goede schootsveld in een stelling, die niet te bezetten is of spoedig na bezetting moet ontruimd worden?

En dit is naar mijne meening het geval bij het ver vooruitspringende gedeelte op den rechtervleugel. Niet alleen wordt een groot gedeelte van de loopgraven *e, g, h, k, l, m, n, o* geëfilceerd door een artillerie die op 2 à 3 KM. bij Ooij achter den hoogen dijk gedekt zich kan opstellen, maar wat erger is: al die loopgraven in dit gedeelte kunnen in den rug beschoten worden, zooals ik reeds opmerkte, door een afdeeling welke achter den Zuider-Waaldijk positie neemt.

De Spreker noemt dat een weinig waarschijnlijke omtrekking; volgens mijne meening is het zeer aanneembaar dat een aanvaller, die langs het Waalaces oprukt, een detachement ten Zuiden van de rivier zendt, en dit te eerder wanneer hij vermoeden kan,

dat uit een dergelijk optreden zulke voordeelen te behalen zijn.

Zelfs een zwak detachement is daartoe in dit geval bij machte. Een snelvuurbatterij bij Wamel ten Zuiden van den dijk positie kiezende, gebruik makend van den kerktoren als observatiepost, zal door strooivuur in den rug der genoemde loopgraven het bezetten of het behoud daarvan onmogelijk maken. Men bedenke hoe groot de moreele werking van een dergelijk vuur op den verdediger zijn moet.

Dat kapitein Mijsberg een dusdanig optreden gevreesd heeft, meen ik te moeten afleiden uit de omstandigheid dat hij de vaartuigen op de Waal wegvoert, maar dan vraag ik of de tegenpartij, die alle moderne hulpmiddelen bezit, over geen pontontrein beschikken kan.

Aannemende dat door de keuze der stelling in het Noorden en centrum de voordeelen van het terrein zooveel mogelijk zijn benut, zou ik dan ook het uitspringen in het Zuiden verwerpelijk achten en in plaats daarvan bijv. gedceltelijk achter de Doode Linge stelling nemen en vervolgens in Z.O. richting door het Zuidelijk deel van Zandwijk op de Waal aansluiten.

De heer BOONACKER: Het komt mij voor, dat de geachte Spreker mij niet heeft begrepen. Hij zou mij anders niet op deze wijze hebben geantwoord. Het spreekt toch wel van zelf, dat ik als oud-genieofficier wel weet, hoe men officieren en kader van de genietroepen gebruiken kan.

Maar hier heeft men slechts een zeer korten tijd voor een zeer uitgestrekt terrein.

In de hier bedoelde stellingen is zooveel te doen, dat men het niet aan het gewone kader kan overlaten.

Daarom acht ik hier suppletoir kader, lieden met voldoende technische en militaire kennis, noodig om allerlei détails in het vóórterrein te onderzoeken en na te gaan, of niet nog sommige nog niet gelaste werkzaamheden noodig en uitvoerbaar zijn, hoeveel werkkrachten voor de verschillende werkzaamheden vereischt worden, hoe men daartoe eventueel gereedschappen en materialen vinden zal, enz.

De heer MIJSBERG: Wanneer ik den kolonel Boonacker straks zoo geheel verkeerd begrepen heb, bied ik hem hiervoor gaarne mijne excuses aan en dan zal dit zeker hieraan liggen, dat ik mij van den werkkring der genietroepen een geheel andere voorstelling maak.

De Kolonel heeft gesproken van de inrichting van een hofstede; maar hiermede hebben de genietroepen, in mijn gedachtengang niets te maken; de versterkingen worden aangelegd door den betrokken Bataljons- of Compagniescommandant, doch niet onder leiding van den Genie-commandant; van dezen wordt alleen datgene gevraagd, wat anderen niet *kunnen* verrichten, waartoe hun de technische vaardigheid of de gereedschappen ontbreken.

Maar ik herhaal, het verschil tusschen den kolonel Boonacker en mij bestaat in de verschillende opvatting van den werkkring der genie bij het inrichten van vluchtige stellingen.

Door den heer Thomson is nog gesproken over de opstelling van den rechtervleugel en de onderstelling gemaakt dat de vijandelijke artillerie bij Ooy positie zou nemen. Maar juist met het oog daarop heb ik de stelling zoo gekozen, dat de verschillende deelen echelonsgewijze zijn teruggetrokken. Met een onderlingen afstand van ± 250 M. kan van een enfileer- of echarpeervuur geen hinder worden ondervonden. Het opstelling nemen aan de overzijde van de Waal door den vijand is niet zoo eenvoudig als de heer Thomson dit zich voorstelt.

De *mogelijkheid* bestaat natuurlijk, dat de vijand zich bij Wamel opstelt; maar dan kan er alleen sprake zijn van het enfileeren van de stellingen *a* en *b*; het overige van de stelling is door die vijandelijke afdeeling niet te zien.

Maar bij een richting van de stelling als door den heer Thomson nader wordt aangegeven, langs de Doode Linge en door Zandwijk oostwaarts om Tiel, welke stelling eenige honderden meters achter de door mij gekozen ligt, blijft ook het door hem geopperde bezwaar gelden.

En wanneer de heer Thomson een oprukken van den vijand

aan beide zijden van de Waal veronderstelt, dan gaat hij buiten de onderstelling, die den grondslag vormde voor de nitwerking van dit voorbeeld, en daarheen kan ik hem niet volgen.

De VOORZITTER: Wanneer thans niemand meer het woord verlangt, rust op mij de aangename verplichting den geachten Spreker uit naam der Vergadering dank te betnigen voor zijn voordracht, die mijns inziens den stempel draagt van degelijke voorbereiding en van grondige kennis, en in de Verslagen van onze Vereeniging zeker een eervolle plaats zal innemen.

Tactiek is geen wiskunde zeide de heer Koolemans Beynen zeer terecht. Uit de discussie van heden avond is de waarheid daarvan opnieuw gebleken, door de verschillende inzichten welke geuit zijn omtrent het tactisch onderwerp thans besproken.

Gaarne had ik persoonlijk aan het debat deelgenomen, om eveneens op enkele punten van verschil van opvatting te doen blijken, en meer dan ooit betreur ik het thans, dat men van een rede als nu weder dezen avond gehouden, niet te voren kennis heeft kunnen nemen. Men zou zich dan op het onderwerp en op een leerrijke discussie daarvan hebben kunnen voorbereiden, en daarmee den goeden naam van onze Vereeniging hebben versterkt.

Gaarne voeg ik hierbij, dat dit punt niet aan de aandacht van het bestuur is ontgaan en overwogen zal worden of het niet mogelijk zal wezen in die richting met deze opvatting in de toekomst rekening te houden.

Nogmaals dank aan den Spreker voor zijn belangrijke voordracht en aan de heeren, die aan het debat hebben deelgenomen, voor hun betoonde belangstelling.

Hiermede sluit ik deze vergadering.

De Secretaris, 1)

J. M. R. LACEULLE.

1) Met het oog op de begripsverwarring tusschen den Spreker en den heer Boonacker, die uit gebrek aan tijd niet nader kon worden opgehelderd, is door den Voorzitter, bij uitzondering aan den heer Boonacker veroorloofd zijn meening in beknopten vorm toe te lichten.

BIJLAGE A.

Gebruik makende van de vergunning van het Bestuur heb ik de eer het navolgende ter verduidelijking van het door mij geopperde denkbeeld aan dit verslag toe te voegen.

Aannemende, dat verdedigende stellingen, als door Spreker geschetst, bij onze defensie dikwerf zullen voorkomen, zou onze organisatie daarmede rekening moeten houden. Zulke stellingen zijn eenige malen zoo lang als de normale, alzoo het voorterrein ook eenige malen zoo groot.

Zal de verdediger het voordeel hebben, dat aan betere kennis van het terrein verbonden is, dan kost de verkenning ook eenige malen meer werkkraft als anders.

Talrijke staven onttrekken *onmisbare* krachten aan het beroepskader (de officieren, enz.) der troepen -- vooral onmisbaar bij een legervorming als de onze --; bovendien schijnen er andere nadeelen aan verbonden te zijn.

Wijders is het bij jonge troepen, of troepen met veel reservisten, waar aanvankelijk het onderling verband in de compagnieën wel wat te wenschen zal overlaten, in het algemeen bedenkelijk, in de nabijheid van den vijand kader, vooral beroepskader, tijdelijk van den troep te verwijderen, terwijl er bovendien bezwaar aan verbonden is, dienstplichtig kader, dat reeds zooveel leeren moet, voldoende in het verkennen als hier bedoeld te oefenen.

Alzoo kunnen de noodige verkenningen noch geheel door staven geschieden, noch ook de ontbrekende krachten tijdelijk van de troepen verkregen worden. Daarentegen schijnt het wel mogelijk om eenigszins technisch ontwikkelde dienstplichtigen, die men overigens *niet* als kader of officieren opvoedt, in terreinleer en op het terrein toegepaste pionniërdienst en veldversterkingskunst zoo te bekwamen, dat zij terreinen in détail kunnen verkennen; weten wat in den beschikbaren tijd tot

verbetering kan worden gedaan, daaromtrent rapport kunnen uitbrengen, enz.

Zulke verkenners zonden in vreedstijd bij de genie kunnen worden geoefend en alsdan in oorlogstijd organisatorisch onder de genie moeten ressorteeren.

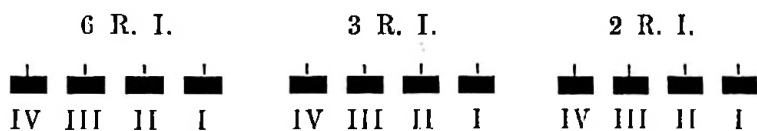
Te velde zonden zij evenals trouwens de genietroepen zelve ter beschikking zijn van den generalen staf der divisie, die hen ook tijdelijk geheel of deels onder de bevelen van commandanten van grootere of kleinere onderdeelen zou kunnen stellen.

Terwijl zij tijdens het in gereedheid brengen der stelling in het voorterrein zonden worden gebruikt om alles te verkennen, wat ons vuur, enz. zou kunnen belemmeren of den tegenstander dekking of cenig ander voordeel verschaffen, zouden zij later kunnen behulpzaam zijn bij verkenning van terreinen achter de stelling, waarlangs of waarop onze troepen eventueel zonden moeten terngtrekken.

BOONACKER,
Oud-Kolonel der Genie.

BIJLAGE I.

Ordre de bataille van de 3de Nederlandsche Divisie.

2 R. H.

3 R. V.-A.

Pont. tr.

K. G. T.

3.

Tel. Afd.

GENEESK. AFD.

Veldhosp.

Verbandp. Afd.

MUNITIE-TR.

Art. Mud.-tr.

Inf. Mud.-tr.

VERPLEGINGSTR.

Geldermalsen, 10 September 1901. 1 n.m.

Legeringsbevel voor den 10/11 September 1901.

1. Omtrent den vijand zijn geen nadere berichten ingekomen.
2. De divisie zal de volgende kantonnementen betrekken:
- 2 R. I. te Tiel, met uitzondering van Station en omgeving.
- 3 R. I. te Maurik, Ravenswaaij en Rijswijk (gem. Maurik) en te Zoelen. Staf te Zoelen.
- 6 R. I. te Kerk-Avezaath en Kapel-Avezaath (gem. Zoelen); te Wadenoyen en Passewaay (gem. Wadenoyen); te Zoelmond (gem. Beusichem); te station Tiel en omgeving (gem. Tiel) en te Geldermalsen. Staf te Wadenoyen.

$\frac{5}{2}$ R. H. te Erichem (gem. Buren).

$\frac{1}{3}$ R. V. A. te Buren.

$\frac{II}{3}$ R. V. A. te Buurmalsen en te Asch (gem. Buren).

$\frac{3}{K. G. T.}$ te Geldermalsen.

Ponton-, Infanterie- en Artillerie-munitietrein te Geldermalsen.

Geneeskundige afdeling en Verplegingstrein te Tricht (gem. Buurmalsen).

3. Het hoofdkwartier der divisie wordt gevestigd te Geldermalsen (Logement).

4. De beveiliging in oostelijke richting, ongeveer in de lijn Echteld—Eck-en-Wiel geschiedt van af 6 n.m. door de zorg van 2 R. I. tusschen Waal en Ommerwetering en door 3 R. I. tusschen Ommerwetering en den Neder-Rijn.

5. Ten 6 n. m. trekt $\frac{5}{2}$ R. H. achter de voorposten terug en betreft zijn kantonnement.

6. De Telegraaf-afdeeling zorgt zoodra mogelijk voor telegraphische gemeenschap tusschen Geldermalsen, Wadenoyen, Tiel, Zoelen, Maurik, Buren en Buurmalsen. De afdeeling is daar gekantonneerd, waar zulks met den telegraafdienst het best is overeen te brengen.

7. De verpleging geschiedt door de zorg van den kwartiergever.

De Generaal-Majoor.
Commandant der 3^e Divisie.

BIJLAGE III.

Overzicht van de Dislocatie der 3de Divisie van
10 op 11 Sept. 1901.

STAVEN, KORPSEN EN TREINEN.	Onderdeelen.		PLAATS VAN LEGERING.	GEMEENTE.
	Bataljon of Afd.	Compagnie, Eskadron of Batterij.		
Hoofdkwartier der Divisie	—	—	Geldermalsen (Logement de ..)	Geldermalsen.
2e Regt. Infanterie, Staf	—	—	Tiel.	Tiel.
	I	—	Tiel.	Tiel.
	II	—	Tiel.	Tiel.
	III	—	Tiel.	Tiel.
3e Regt. Infanterie, Staf	IV	—	op voorposten.	—
	—	—	Zoelen.	Zoelen.
	I	—	Zoelen.	Zoelen.
	II	—	Maurik.	Maurik.
	III	Staf 1 en 2	Rijswijk.	Maurik.
	III	3 en 4	Ravenswaaj.	Maurik.
	IV	—	op voorposten.	—
6e Regt. Infanterie, Staf	—	—	Wadenoyen.	Wadenoyen.
	I	—	Zoelmond.	Beusichem.
	II	Staf 1 en 2	Kapel Avezaath.	Zoelen.
	II	3	Kerk Avezaath.	Zoelen.
	II	4	Station Tiel.	Tiel.
	III	Staf 1 en 2	Wadenoyen.	Wadenoyen.
	III	3 en $\frac{1}{2}$ 4	Drumpt.	Wadenoyen.
	III	$\frac{1}{2}$ 4	Passewaay.	Wadenoyen.
	IV	—	Geldermalsen.	Geldermalsen.
	2e Regt. Huzaren . . .	—	5	Erichem.
3e Regt. Veld-Artillerie	I	—	Buren.	Buren.
	II	Staf 4 en 5	Buurmalsen.	Buurmalsen.
Korps Genietroepen . . .	II	6	Asch.	Buren.
	—	3	Geldermalsen.	Geldermalsen.
Telegraaf-afdeeling . . .	—	—	Zoelen. (1)	Zoelen.
Art. en Inf. Munitietrein . . .	—	—	Geldermalsen.	Geldermalsen.
Pontontrein	—	—	Geldermalsen.	Geldermalsen.
Geneeskundige Afd.	—	—	Tricht.	Buurmalsen.
Verplegingstrein	—	—	Tricht.	Buurmalsen.

1) In hoofdzaak, overigens verspreid over het kantonement.

3e DIVISIE.
SECTIE I.
N^o.

BIJLAGE IV.

Geldermalsen, 10 September 1901. 11 n.m.

Divisiebevel voor den 11^{en} September 1901.

1. De hoofdmacht van een vijandelijk Legerkorps heeft heden namiddag de lijn Heteren—Valburg bereikt. De voorhoede daarvan bevindt zich waarschijnlijk in de lijn Randwijk—Andelst.

Door de cavalerie der Divisie is de aanwezigheid van vijandelijke ruitery te Kesteren geconstateerd.

Het is zeer waarschijnlijk dat de westwaartsche beweging van dat legerkorps morgen zal worden voortgezet.

2. Ik heb de opdracht ontvangen het verder voorwaartsrukken van den vijand door de Betuwe met kracht te beletten. Wijk-bij-Duurstede wordt door een troepenafdeeling van de 1e Divisie vastgehouden.

Ter voldoening aan bovenvermelde opdracht zal de 3e DIVISIE morgen cene *vluchtig versterkte stelling* inrichten en bezetten en daarin den vijand afwachten.

Van den rechter- naar den linkervleugel is het ALGEMEEN BELOOP dier stelling als volgt :

van Waardmanshuis a/d Waal in noordelijke richting tot de Kellensche Wetering, deze volgen tot Br. en Dr. ten O. van »De Start» en vandaar naar de »Particuliere Brug» over de Linge. Hier springt de stelling westwaarts terug in de richting van Zoelen, gaat oostelijk om dit dorp heen en volgt daarna de Lange Steeg, de Schutters Steeg, de Zeeg en de Woerd om ter hoogte van Dijkhof den Rijbandijk te bereiken.

De stelling wordt door de Linge in *twee* regimentssectoren

verdeeld. De rechter sector (exclusief de Linge) wordt bezet door $\frac{I, II \text{ en } III}{2 \text{ R. I.}}$ en de linker sector (inclusief de Linge) door 3 R. I.

Algemeene Reserve: $6 \text{ R. I.} + \frac{IV}{2 \text{ R. I.}}$. Aanvankelijk wordt opgesteld: $\frac{I}{6 \text{ R. I.}}$ aan den Middelweg op $\pm 1000 \text{ M.}$ ten W. van Rijswijk; $\frac{II, III, \frac{3}{4} IV}{6 \text{ R. I.}}$ aan den Burenschendijk nabij de Hooge Korn; en $\frac{IV}{2 \text{ R. I.}}$ nabij 't Huis ten Ham, ten W. van Drumpt.

3. De beveiliging van de werkzaamheden, ongeveer in de lijn Echteld—Maurik wordt van af 6 v.m. opgedragen aan $\frac{IV}{2 \text{ R. I.}} + \frac{5}{2 \text{ R. H.}}$ (na aftrek van 2 officierspatrouilles, zie punt 4).

Bescherming te verleenen aan detachementen genietroepen, die buiten het rayon van beveiliging werkzaamheden te verrichten hebben (zie hierna punt 6).

Vijandelijke ruiter- en wielrijderafdeelingen met kracht afwijzen. Tegenover eenigszins belangrijke infanterie-afdeelingen zal slechts zolang stand gehouden worden, als mogelijk is zonder den geregelden terugtocht in gevaar te brengen.

Terugtochtswegen: Waaldijk en Meesche straat in het zuiden, Weg op den rechter Linge-oever en Retsche straat in het centrum, en Perkstraat en zoo noodig Rijnbandijk in het noorden.

Na terugkeer achter de stelling, neemt $\frac{IV}{2 \text{ R. I.}}$ zijn standplaats bij de Algemeene Reserve in (zie punt 2).

4. $\frac{5}{2 \text{ R. H.}}$ stelt zich 6¹⁶ v.m. na aftrek van 2 officierspatrouilles (sterk 1 officier, 1 wachtmeester en 3 huzaren, waarvoor opdracht hierbij) ter beschikking van Commandant $\frac{IV}{2 \text{ R. I.}}$ te »Groote Brug.»

Nadat het eskadron uit het voorterrein is teruggekeerd,

(punt 3) gaat het bij Tiel over op den linker Waaloever, om door verkenning aan die zijde de beveiliging van den rechtervleugel der stelling op zich te nemen.

Ter bewaking van het pontveer en eventueele opname van de cavalerie wordt ééne compagnie van $\frac{IV}{6 R. I.}$ aangewezen.

5. De Artillerie-commandant doet :

1°, door één Afdeeling ter hoogte van »de Veluw" een stelling inrichten voor 3 batterijen, van waaruit het terrein vóór de stelling ten O. van Zoelen, — zoowel ten N. als ten Z. van de Linge — krachtig kan worden bevuurd en van waaruit vervolgens de »Grootte Brug" zoomede het ten N. en ten Z. daarvan zich uitstrekkende bedekte terrein kan worden onder vuur genomen; voorts in het verlengde genomen kunnen worden de uit het Oosten naar dat terrein voerende wegen, zoomede de Eegsche Straat en de weg van Hoekenstein naar Echteld. Schootsveld: van 't Huis Medel tot Groot Breedslag in »Het Hornixveld."

2°, door twee batterijen opstellingen inrichten nabij Rijswijk van waaruit »de Perk" en de »Nederwijker Maat" krachtig onder vuur genomen kunnen worden, zoomede de uitgangen van het westelijk van Maurik gelegen bedekte terrein. Tevens moet de Rijnbandijk, de weg door Maurik en de weg langs de Mauriksche wetering in de lengterichting bestreken worden, terwijl bovendien getracht moet worden vuur te brengen in de niterwaarden van den Neder-Rijn. Geheele schootsveld: van Groot Breedslag tot den Amerongschendijk.

3°, door één batterij nabij Latestein een stelling inrichten waarvan het schootsveld zich uitstrekt van 't Huis Medel tot de Waal. Getracht moet worden den rechter Waaldijk in de lengte te bestrijken en de westelijke uitgangen van Echteld te bevuren.

Wanneer genoemde opstellingen gereed zijn, zullen andere batterij-stellingen gezocht en zooveel mogelijk voorbereid worden, van waaruit zoodanig vuur kan worden ontwikkeld dat aan de genoemde opdrachten nog krachtiger kan worden vol-

daan. Deze stellingen behoeven niet in de nabijheid van eerstgenoemde te worden aangelegd.

Opruimingen in de nabijheid der opstellingen ter verbetering van het schootsveld zullen door het personeel der batterijen worden uitgevoerd; die buiten het algemeen rayon van opruiming (700 M. vóór de infanteriestellingen) speciaal voor de uitwerking van het artillerievuur noodig, zullen zooveel mogelijk door de genietroepen worden verricht. Van dat verlangen moet vóór 7 $\frac{1}{2}$ v.m. door de Afdeulingscommandanten kennis worden gegeven aan den Geniecommandant te kasteel Zoelen. Tevens moet daarbij opgave worden gedaan van verlangde gemeenschappen noodig voor het in batterij komen en welke bezwaarlijk door het personeel der artillerie kunnen worden uitgevoerd.

6. $\frac{3}{\text{K. G. T.}}$ zal vernielen: de »Groote Brug,» de brug bij Echteldsche Kamp en de brug bij de Vogelenzang, alle over de Linge ten O. van Zoelen, en onbruikbaar maken het Wielsche veer over den Neder-Rijn.

NB. Voor zoover die werkzaamheden moeten plaats hebben buiten het rayon van beveiliging, moet aan den Commandant van $\frac{\text{IV}}{2 \text{ K. I.}}$ te »Groote Brug» infanterie bedekking worden aangevraagd.

Verder de volgende colonnewegen aanleggen:

a. van Ruinzigt (ten N. O. van Drumpt) naar den weg Tiel—De Start, met brug over de Doode Linge;

b. door den Grasbroekpolder van Den Os naar Kroeghoutje met brug over de Mauriksche Wetering;

c. door »Polder Rijswijk» van de Heeskampsche kade naar de Broeksteeg, op \pm 700 M. ten W. en ongeveer evenwijdig aan de Zeeg; en

d. van den Zeedijk naar de Ravenswaaijsche Steeg met brug over de Mauriksche Wetering op \pm 250 M. ten O. van Veldzigt.

Zooveel mogelijk voldoen aan de aanvragen van de Afdeulings-commandanten der Veld-Artillerie vóór 7³⁰ v.m., en soort-

gelijke van Sector- en Vakcommandanten vóór 7 v. m. ingekomen (punten 5 en 10). Bij eventueel verschil van meening omtrent de noodzakelijkheid mijne beslissing in te roepen.

Ter beschikking als hulparbeiders voor de colonnewegen achter de stelling staat $\frac{1/2 \text{ IV}}{6 \text{ R. I.}}$ ten 6³⁰ v.m. aan Burenschen dijk.

T'en einde aan bovenbedoelde aanvragen van Sector-, Vak- en Afdeclingscommandanten te kunnen voldoen, zullen van betrokken Vakcommandanten hulparbeiders kunnen verkregen worden, tot geen grooter aantal dan $1/2$ sectie per bataljonsvak.

7. De Pontontrein zal het gierpontveer te Tiel voor gebruik door cavalerie uitbreiden en de overzetmiddelen op de Waal tusschen Doodewaard en Tiel naar beneden Tiel vervoeren.

8. De Telegraaf-afdeeling brengt telegraphische gemeenschap tot stand tusschen Teisterband te Kerk-Avezaath, Den Os aan de Avezaathsche Steeg, de Wildeman aan den Rijnbandijk en het Rijkstelegraafkantoor te Tiel.

Telefoonverbindingen tusschen den toren te Zoelen en Teisterband en tusschen dien toren en de standplaats van den Commandant der Afdeeling Veld-artillerie op „de Veluw” en tusschen den toren te Tiel en de standplaats van den Commandant in den rechter Sector (door dezen nader aan te wijzen).

9. Uur van afmarsch uit de kantonnementen 5³⁰ v.m. voor troepen te voet, 6 v.m. voor bereden wapens. $\left. \begin{array}{l} \text{IV} \quad 3 \\ \text{6 R. I.} \quad \text{K. G. T.} \end{array} \right\}$

Pontontrein en Hoofdkwartier worden per spoortrein naar Tiel vervoerd, volgens afzonderlijke bevelen.

Aanvang der werkzaamheden zoo spoedig doenlijk na aankomst ter plaatse. Rust van 9—9³⁰ v.m.

Tot 11³⁰ v.m. kan het werk vermoedelijk worden voortgezet; op dat uur treedt wederom rust in. Omtrent den duur van die rust en het eventueel voortzetten van den arbeid daarna, zullen nadere bevelen worden gegeven.

10. De versterking van het terrein zal door de Sector- en Vakcommandanten worden geregeld. Daarbij te rekenen op

het gereedmaken van opstellingen voor eventueel oprukkende reserve-afdeelingen. Te trachten door opruiming voldoende vrij schootsveld te verkrijgen tot minstens 700 M. Steenen woonhuizen niet in de opruiming te begrijpen; zoo de opruiming daarvan bepaald noodzakelijk is, dan daarvan vóór 7 v.m. te Zoelen kennis geven aan den Geniecommandant.

$\frac{\text{III en } \frac{1}{2} \text{ IV}}{6 \text{ R. I.}}$ ten 6³⁰ v.m. bij Steenbakkerij ten N. van Tiel ter beschikking van Commandant 2 R. I. voor werkzaamheden in 't voorterrein, en $\frac{\text{I en II}}{6 \text{ R. I.}}$ tot gelijk doel ter beschikking van Commandant 3 R. I. resp. te 7 v.m. aan de Woerd en 6³⁵ v.m. te Zoelen.

N.B. $\frac{\frac{1}{2} \text{ IV}}{6 \text{ R. I.}}$ te voorzien van de handbijlen van de andere helft van dat bataljon.

11. De aanvankelijke bezetting van de stelling, te regelen door de Sector- en Vakcommandanten, zal plaats hebben, zoodra de vooruitgeschoven troepen, ingevolge punt 3 op de stelling terugtrekken. Alsdan nemen de afdeelingen, als Algemeene Reserve aangewezen, hare standplaatsen in.

De afdeelingen, bestemd om alsdan dadelijk de loopgraven te bezetten, ruim van patronen te voorzien.

12. Ter plaatse van de vak- en sectorreserves wordt, tevens voor de toegevoegde werkers in het voorterrein, het middagmaal gereedgemaakt, dat na het intreden van de rust ten 11³⁰ v.m. wordt uitgereikt.

13. Drie Hoofdverbandplaatsen worden ingericht: één te Paddepoel ten Z. van Ravenswaaij, één aan »'t Noorder Eind" ten N. van Kerk-Avezaath en één te Drumpt.

Het veldhospitaal wordt gevestigd te Buren.

14. De infanterie- en artillerie-munitietreinen blijven te Geldermalsen, staan aldaar van af 11 v.m. aangespannen, gereed om op telegraphischen last op te rukken.

De bagagetreinen, regimentsgewijze vereenigd, worden wanneer de aanvankelijke bezetting der stelling plaats heeft, op

door de Regiments-commandanten aan te wijzen plaatsen in de lijn Ravenswaaij—Buren—Wadenoyen opgesteld.

15. Het Hoofdkwartier der Divisie wordt morgen ten 5⁴⁵ v.m. van Geldermalsen overgebracht naar Teisterband te Kerk-Avezaath.

Ten 7 v.m. zal door mij nabij de »Particuliere Brug» de stelling in oogenschouw worden genomen. HH. Sectorcommandanten worden verzocht daar tegenwoordig te zijn. Vervolgens zal ik de artilleriestelling op »de Veluw» bezoeken, waarbij de tegenwoordigheid van den Artilleriecommandant wordt verzocht.

*De Generaal-Majoor,
Commandant der 3^e Divisie.*

Tiel, 11 September 1901. 12⁵⁵ v.m.

Regimentsbevel voor den 11den September 1901.

1. Als punt 1 van het divisiebevel.

2. De 3e Divisie heeft in opdracht het voorwaarts rukken van den vijand met kracht te beletten en zal daartoe heden eene *vluchtig versterkte stelling* inrichten en bezetten, tusschen Waal en Neder-Rijn, loopende ten O. om Tiel langs Zoelen naar Rijswijk.

3. Aan $\frac{I, II \text{ en } III}{2 R. I.}$ is opgedragen den zuidelijken sector, tusschen Waal en Linge, te verdedigen.

De ALGEMEENE RICHTING van de stelling in dezen sector is als volgt: van Waardmanshuis a/d Waal in noordelijke richting tot de Kellensche Wetering, deze volgen tot Br. en Dr. ten O. van »De Start» en van daar naar de »Part. Brug» aan de Linge.

De sector is verdeeld in 2 bataljonsvakken door den weg van »Tiel naar »Groote Brug.» Die weg behoort tot het rechtervak.

$\frac{I}{2 R. I.}$ bezet het rechter-, $\frac{II}{2 R. I.}$ het linker vak, $\frac{III}{2 R. I.}$ vormt aanvankelijk de sector-reserve bij de Steenbakkerij ten N. van Tiel.

4. Ten 5³⁰ v.m. afmarsch uit Tiel.

Aanvang arbeid zoo spoedig doenlijk na aankomst ter plaatse. HH. Vakcommandanten zullen daartoe de noodige voorbereidingen treffen.

9—9⁴⁰ v.m. rust op het werk.

11³⁰ v.m. groote rust; alsdan moeten de voorgenomen werkzaamheden gereed zijn.

Omtrent duur van die rust en eventueele voortzetting van de werkzaamheden zullen nadere bevelen gegeven worden.

5. De aanvankelijke bezetting van de stelling wordt geregeld door de Vakcommandanten en geschiedt bij het terugtrekken van de vooruitgeschoven troepen ($\frac{IV}{2 \text{ R. I.}}$), opgesteld in de lijn Echteld—Maurik. Afdelingen in de loopgraven ruim van patronen te voorzien.

6. De versterking van het terrein wordt geregeld door de Vakcommandanten. Voor voldoende vrij schootsveld tot minstens 700 M. moet worden gezorgd.

$\frac{1, 2 \text{ III}}{2 \text{ R. I.}}$ ter beschikking van rechtervak, voor arbeid aan de stelling, $\frac{2, 4 \text{ III}}{2 \text{ R. I.}}$ voor idem van het linkervak.

Voor arbeid aan de opruimingen in het voorterrein is ten 6^u v.m. bij Latestein ter beschikking van Commandant

$\frac{I}{2 \text{ R. I.}}$, $\frac{III \text{ en } \frac{1}{2} IV}{6 \text{ R. I.}}$ en voor gelijk doel terzelfder tijd bij wachthuis 29, $\frac{\frac{1}{2} IV}{6 \text{ R. I.}}$ ter beschikking van Com^{dt}. $\frac{II}{2 \text{ R. I.}}$

7. Een Hoofdverbandplaats wordt gevestigd te Drumpt.

Achter elk bataljon moet een hulpverbandplaats worden ingericht.

8. Als punt 12 van het Divisiebevel.

9. Als aanvankelijke bezetting van de stelling plaats heeft zal de bagagetrein van het Regiment zich vereenigd opstellen te Kapel-Avezaath op den Noorder Lingedijk met het hoofd nabij »de Maan.»

10. Ten 6^u v. m. zal ik de stelling in oogenschouw nemen bij de vakscheiding.

Wanneer de aanvankelijke bezetting van de stelling plaats heeft, bevind ik mij bij de School ten N. van Tiel, alwaar van ieder bataljon één wielrijder-ordonnans present moet zijn.

*De Kolonel,
Commandant van het 2e Regiment Infanterie.*

Tiel, 11 September 1901. 5¹⁶ v.m.

**Bataljonsbevel voor den 11en September 1901,
(mondeling).**

1. Als punt 1 van het regimentsbevel.

2. » » 2 » » »

3. » » 3 » » »

4. » » 4 » » »

5. De 1e Compagnie (geholpen door de 3e) richt een stelling in à cheval van den Waaldijk ter hoogte van den weg naar Waardmanshuis. De linkervleugel échelonsgewijze teruggebogen langs de Kellensche Wetering, de rechter nabij de Zomerkade van den Prins Willemspolder.

De 2e Compagnie (geholpen door de 4e) richt een stelling in achter de Kellensche Wetering ter afsluiting van de Meesche Straat, den spoorweg naar Echteld en den weg naar »De Groote Brug».

Beide compagnieën zijn belast met de aanvankelijke bezetting van de door haar ingerichte stelling. De 3e en de 4e Compagnie zijn vakreserve, opgesteld aan den weg naar Latestein tusschen de Meesche Straat en den weg naar »De Groote Brug.»

$\frac{1}{2} \frac{\text{III}}{\text{R. I.}}$ ter beschikking van de 1e Compagnie en $\frac{1/2}{2} \frac{2 \text{ III.}}{\text{R. I.}}$ ter beschikking van de 2e Compagnie, in hoofdzaak voor het maken van gedekte gemeenschappen.

De 1e en de 2e Compagnie verdeelen de in hare Compagnies kar aanwezige patronen en die uit één patrooncaisson over de loopgraven, die aanvankelijk bezet zullen worden.

6. Voor de loopgraven, die al dadelijk bezet moeten worden, te bezigen het profiel voor st., voor de overige dat voor kn. schutters. Te rekenen op belangrijke versterking door reserveafdeelingen.

De bruggen over de Kellensche Wetering moeten worden versperd.

7. De 3e en 4e Compagnie staan tijdelijk haar handbijlen af aan $\frac{\text{III}}{6 \text{ R. I.}}$ dat te 6¹⁰ v.m. te mijner beschikking komt en belast wordt met de opruiming langs den noorder Waaldijk. $\frac{1/2 \text{ IV}}{6 \text{ R. I.}}$, mede te 6¹⁰ v.m. te mijner beschikking, verricht met één peloton de opruiming nabij wachthuis 28 en met het andere die bij de Parnenbakkerij.

8. Als punt 8 van het regimentsbevel.

9. Een hulpverbandplaats zal worden ingericht in het Gesticht ten N. O. van Tiel.

10. Als punt 9 van het regimentsbevel.

11. De aanvankelijke bezetting geschiedt zoodra de voornitgeschoven troepen van $\frac{\text{IV}}{2 \text{ R. I.}}$ uit het voorterrein terugtrekken. Ik bevind mij alsdan bij de vakreserve.

*De Luitenant-Kolonel,
Commandant v/h 1e Bat. 2e Reg. Inf.*

BIJLAGE VII.

Overzicht van de Indeeling van de Troepen voor de Werkzaamheden en van den Tijdduur, daaraan door hen besteed.

A. INFANTERIE.

AANDUIDING VAN DEN UITGEVOERDEN ARBEID.	LENGTE IN M.	PROFIEL.	DOOR WELKE AFDDELING UITGEVOERD.	GEDURENDE WELK TIJDSVERLOOP.	AANTEKENINGEN.

Rechter Regimentssector. 1)

Rechter Bataljonsvak. 2)

Loopgraaf a.	150 kn. sch.		1/2 1. I	7 1/2—9, 9 1/2—11 1/2	1) 2de Regt. Inf.
id. b 3)	150 st. sch.		1/2 1. I	9 3/4—11 1/2	2) 1ste Bataljon.
id. c.	75 st. sch.		1/2 1. I	6 1/4—9, 9 1/2—9 3/4	3) inrichten van eere kade.
id. d.	75 kn. sch.		1/2 1. I	6 1/4—7 1/2	4) inrichten van een spoorwegdijk.
id. e.	75 st. sch.		1/2 3. I	6 1/4—9, 9 1/2—9 3/4	5) voorzien van de handblijlen van 1. I.
id. f.	75 kn. sch.		1/2 3. I	9 3/4—11 1/2	6) id. van 2. I.
id. g.	75 kn. sch.		1/2 3. I	6 1/4—7 1/2	7) id. van het andere peloton.
id. h.	150 kn. sch.		1/2 3. I	7 1/2—9, 9 1/2—11 1/2	8) id. van 3, 4 I.
id. i.	150 st. sch.		2. I	6 1/4—9, 9 1/2—9 3/4	9) id. van 3 I V.
id. j.	150 kn. sch.		4. I	9 3/4—11 1/2	
id. k. 4)	150 st. sch.		4. I	6 1/4—9, 9 1/2—9 3/4	
id. l.	150 kn. sch.		4. I	9 3/4—11 1/2	
id. m.	100 st. sch.		1/2 1. III 5)	6 1/4—8 1/4	
id. n.	150 st. sch.		1/2 1. III 5)	8 1/4—9, 9 1/2—11 1/2	
id. o.	150 st. sch.		1/2 1. III 5)	9 1/2—11 1/2	
id. p.	150 st. sch.		1/2 1. III 5)	9 1/2—11 1/2	
id. q.	150 st. sch.		1/2 1. III 5)	9 1/2—11 1/2	
id. r.	150 st. sch.		1/2 1. III 5)	9 1/2—11 1/2	
id. s.	150 st. sch.		1/2 1. III 5)	9 1/2—11 1/2	
id. t.	150 st. sch.		1/2 1. III 5)	9 1/2—11 1/2	
id. u.	150 st. sch.		1/2 1. III 5)	9 1/2—11 1/2	
id. v.	150 st. sch.		1/2 1. III 5)	9 1/2—11 1/2	
id. w.	150 st. sch.		1/2 1. III 5)	9 1/2—11 1/2	
id. x.	150 st. sch.		1/2 1. III 5)	9 1/2—11 1/2	
id. y.	150 st. sch.		1/2 1. III 5)	9 1/2—11 1/2	
id. z.	150 st. sch.		1/2 1. III 5)	9 1/2—11 1/2	

1) gedeekte gemeenschap met a. id. d. en e.

id.	id.	id.	id. h. en i.	300	—	1/2 2. III 11 ¹¹) III 8)	6 ^{1/4} —9, 9 ^{1/2} —11 ^{1/2} 6 ^{3/4} —9, 9 ^{1/2} —11 ^{1/2}	10) 2de Bataljon.
Opruiming langs den Waaldijk .	id.	bij Wachthuis 28. . .	—	—	—	6 R. I. 1/2 1. IV 9)	6 ^{1/4} —9, 9 ^{1/2} —11 ^{1/2}	11) voorzien van alle handbijlen der compic.
id.	id.	bij Pannembakkerij .	—	—	—	6 R. I. 1/2 1. IV 9)	6 ^{3/4} —9, 9 ^{1/2} —11 ^{1/2} 6 ^{3/4} —9, 9 ^{1/2} —11 ^{1/2}	12) voorzien van de handbijlen van 1 II en van 2 R. I.
<i>Linker Bataljonszak. 10)</i>								
Loopgraaf m.	id.	n.	150	—	—	1. II	6 ^{1/4} —9, 9 ^{1/2} —9 ^{3/4}	4 IV
id.	id.	o.	150	—	—	1. II	9 ^{3/4} —11 ^{1/2}	6 R. I.
id.	id.	p.	75	—	—	1/2 4. II	6 ^{1/4} —7 ^{1/2}	6 R. I.
id.	id.	q.	75	—	—	1/2 4. II	7 ^{1/2} —9	6 R. I.
id.	id.	r.	150	—	—	4. II	9 ^{1/2} —11 ^{1/2}	6 R. I.
id.	id.	s.	150	—	—	2. II	9 ^{3/4} —11 ^{1/2}	6 R. I.
id.	id.	t.	75	—	—	1/2 2. II	6 ^{1/4} —9, 9 ^{1/2} —11 ^{1/2}	6 R. I.
id.	id.	u.	150	—	—	3. III	9 ^{3/4} —11 ^{1/2}	6 R. I.
id.	id.	v.	75	—	—	1/2 3. III	6 ^{1/2} —9, 9 ^{1/2} —10	6 R. I.
id.	id.	w.	150	—	—	4. III	10—11 ^{1/2}	6 R. I.
id.	id.	x.	150	—	—	1/2 4. III	6 ^{1/2} —7 ^{3/4}	6 R. I.
id.	id.	y.	150	—	—	3. II	7 ^{3/4} —9, 9 ^{1/2} —11 ^{1/2}	6 R. I.
id.	id.		75	—	—	3. II	6 ^{1/2} —9, 9 ^{1/2} —10	6 R. I.
Gedekte gemeenschap met m. en n.	id.		200	—	—	1/2 3. II	10—11 ^{1/2}	6 R. I.
id.	id.	id. p. en q.	250	—	—	1/2 4. II 11)	6 ^{1/4} —9	6 R. I.
id.	id.	id. v—w .	150	—	—	1/2 2. II 11)	9 ^{3/4} —11 ^{1/2}	6 R. I.
Verbeteren gemeenschap m. x—y.	id.	id. v—w .	150	—	—	1/2 3. III 11)	10—11 ^{1/2}	6 R. I.
Opruiming bij Koelenhof en t. Z.	id.	id. v—w .	150	—	—	1/2 4. III 11)	7 ^{3/4} —9, 9 ^{1/2} —11 ^{1/2}	6 R. I.
daarvan	id.	id. v—w .	—	—	—	1/4 3. II 11)	10—11 ^{1/2}	6 R. I.
Opruiming in den polder Kellen en bij Eegsche Straat	id.	id. v—w .	—	—	—	1/2 2. IV 12)	6 ^{3/4} —9, 9 ^{1/2} —11 ^{1/2}	6 R. I.
id.	id.	id. v—w .	—	—	—	6 R. I.	6 ^{3/4} —9, 9 ^{1/2} —11 ^{1/2}	6 R. I.

AANDUIDING VAN DEN UITGEVOERDEN ARBEID.		LENGTE IN M.	PROFIE.	DOOR WELKE AFDEELING UITGEVOERD.	GEDURENDE WELK TIJDSVERLOOP.	AANTEKENINGEN.
Linker Regimentssector. ¹³⁾						
<i>Rechter Bataljonsvak. ¹⁴⁾</i>						
Loopgraaf a.	150	kn. sch.	1. I	9 ¹ / ₂ —11 ¹ / ₂	12) 3de Regt. Inf.	
id. b.	150	st. sch.	1. I	6—9	14) 1ste Bataljon.	
id. c.	75	st. sch.	1/2 1. IV	7 ¹ / ₂ —9, 9 ¹ / ₂ —11 ¹ / ₂	15) 2. IV beschikt over de handbijlen van 1. IV.	
id. d.	75	kn. sch.	1/2 1. IV	7 ¹ / ₂ —9	16) voorzien van 4 handbijlen van 1. I.	
id. e.	150	kn. sch.	4. I	9 ¹ / ₂ —11 ¹ / ₂	17) voorzien van de handbijlen van 4. I.	
id. f.	150	kn. sch.	4. I	6—7 ¹ / ₄	18) id. van 3. I.	
id. g.	150	kn. sch.	4. I	7 ¹ / ₄ —9	19) id. van 2. I.	
id. h.	150	kn. sch.	2. I	9 ¹ / ₂ —11 ¹ / ₂	20) voorzien van 12 handbijlen van 3. R. I.	
id. i.	150	st. sch.	2. I	9 ¹ / ₂ —11 ¹ / ₂		
id. k.	150	st. sch.	3. I	6—9		
id. l.	150	kn. sch.	3. I	6—9		
Gedekte gemeenschap met c.	60	—	3. I	9 ¹ / ₂ —11 ¹ / ₂		
id. e.	100	—	1/8 2. IV ¹⁵⁾ 16)	7 ¹ / ₂ —9, 9 ¹ / ₂ —11 ¹ / ₂		
id. f. en g.	100	—	1/4 2. IV ¹⁵⁾ 17)	7 ¹ / ₂ —9, 9 ¹ / ₂ —11 ¹ / ₂		
id. l.	75	—	1/4 2. IV ¹⁵⁾ 17)	7 ¹ / ₂ —9, 9 ¹ / ₂ —11 ¹ / ₂		
Opruiming drieh. perceel bij k.	—	—	1/4 2. IV ¹⁵⁾ 18)	9 ¹ / ₂ —11 ¹ / ₂		
id. langs de Linge	—	—	1/2 3. II ¹⁹⁾	7 ¹ / ₂ —9		
id. langs Retsche straat.	—	—	6 R. I.	6 ³ / ₄ —9, 9 ¹ / ₂ —11 ¹ / ₂		
	—	—	1/2 3. II ¹⁹⁾	6 ³ / ₄ —9, 9 ¹ / ₂ —11 ¹ / ₂		
	—	—	6 R. I.			

id.	bij Rojestein en Wit- tenstein	—	—	4. II ²⁰⁾ G.R.I.	6 ³ / ₄ —9, 9 ¹ / ₂ —11 ¹ / ₂
<i>Tweede Bataljonsvak. 21)</i>					
Loopgraaft	37.5	st. sch.	1/4 1. II	6 ³ / ₄ —9, 9 ¹ / ₂ —10 ¹ / ₄	
id.	112.5	kn. sch.	3/4 1. II	6 ³ / ₄ —8	
id.	150	st. sch.	1/2 1. II	8—9, 9 ¹ / ₂ —11 ¹ / ₂	
id.	150	kn. sch.	1/2 3. IV	7 ¹ / ₄ —9, 9 ¹ / ₂ —10 ¹ / ₂	
id.	75	st. sch.	1/4 2. II	6 ³ / ₄ —9, 9 ¹ / ₂ —11 ¹ / ₂	
id.	75	kn. sch.	1/4 2. II	6 ³ / ₄ —8	
id.	75 ²³⁾	st. sch.	1/4 2. II	6 ³ / ₄ —9, 9 ¹ / ₂ —11 ¹ / ₂	
id.	75	kn. sch.	1/4 2. II	6 ³ / ₄ —9, 9 ¹ / ₂ —10 ¹ / ₄	
id.	150	kn. sch.	1/2 3. II	6 ³ / ₄ —9, 9 ¹ / ₂ —10	
id.	75	st. sch.	1/2 3. II	6 ³ / ₄ —9, 9 ¹ / ₂ —10 ¹ / ₄	
id.	75	kn. sch.	1/2 3. II	10—11 ¹ / ₂	
Gedekte gemeenschap met <i>o.</i>	400	—	1/2 3. IV ²⁴⁾	7 ¹ / ₄ —9, 9 ¹ / ₂ —10 ¹ / ₂	
Verbetering gemeenschap met <i>p</i>	—	—	3. IV	10 ¹ / ₂ —11 ¹ / ₂	
Masker vóór de Zeeg	700	—	1/4 1. II ²⁵⁾	10 ¹ / ₄ —11 ¹ / ₂	
Gedekte gemeenschap met <i>r.</i>	100	—	1/4 1. II ²⁵⁾	8—9, 9 ¹ / ₂ —11 ¹ / ₂	
Opruiming t. N. Mauriksche wetering	—	—	1/4 2. II	8—9, 9 ¹ / ₂ —11 ¹ / ₂	
	—	—	1/2 4. II ²⁵⁾	6 ³ / ₄ —9, 9 ¹ / ₂ —11 ¹ / ₂	
	—	—	1/4 2. II	10 ¹ / ₄ —11 ¹ / ₂	
	—	—	1/2 3. II ²⁴⁾	10 ¹ / ₄ —11 ¹ / ₂	
	—	—	1/2 4. II ²⁵⁾	6 ³ / ₄ —9, 9 ¹ / ₂ —11 ¹ / ₂	
<i>Linker Bataljonsvak. 27)</i>					
Loopgraaft	150	kn. sch.	1. III	9 ³ / ₄ —11 ¹ / ₂	
id.	75	kn. sch.	1/2 4. IV	7 ¹ / ₄ —8 ¹ / ₂	
id.	150	st. sch.	1. III	6 ³ / ₄ —9, 9 ¹ / ₂ —9 ³ / ₄	
id.	75	kn. sch.	1/2 4. IV	8 ¹ / ₂ —9, 9 ¹ / ₂ —10 ¹ / ₂	
id.	150	kn. sch.	1/2 2. III	6 ¹ / ₄ —9	

21) 2de Bataljon.

22) inrichten van een weg.

23) inrichten van een
kade.24) voorzien van de hand-
bijlen van het andere pelo-
ton.25) voorzien van alle
handbijlen van de compie.26) voorzien van de hand-
bijlen van 2. II.

27) 3de Bataljon.

AANDUIDING VAN DEN UITGEVOERDEN ARBEID.		LENGTE IN M.	PROFIEF.	DOOR WELKE AFDEELING UITGEVOERD.	GEDURENDE WELK TIJDSVERLOOP.	AANTEKENINGEN.
id.	<i>g.</i> ²⁸⁾	150	st. sch.	1/2 2. III	6 1/4—9, 9 1/2—9 3/4	28) inrichten van een weg.
id.	<i>z.</i>	37.5	st. sch.	1/4 4. IV	7 1/4—9, 9 1/2—10 3/4	29) gedeeltelijk inrichten van een oprit en een weg.
id.	<i>aa.</i>	37.5	kn. sch.	1/4 2. III	9 1/2—11 1/2	
id.	<i>bb.</i>	75	kn. sch.	1/2 2. III	9 3/4—11 1/2	
id.	<i>cc.</i> ²⁹⁾	150	kn. sch.	4. III	6 3/4—8	30) inrichten van eene kade.
id.	<i>dd.</i>	37.5	st. sch.	1/4 3. III	6 3/4—9, 9 1/2—10 1/4	
id.	<i>ee.</i> ³⁰⁾	112.5	kn. sch.	3/4 4. III	8—9, 9 1/2—10	31) voorzien van de hand- bijlen van 1. III.
id.	<i>ff.</i>	150	st. sch.	3/4 3. III	6 3/4—9, 9 1/2—10 1/4	
id.	<i>gg.</i>	37.5	st. sch.	1/4 4. III	8—9, 9 1/2—11 1/2	
id.	<i>hh.</i> ³¹⁾	112.5	kn. sch.	3/4 4. III	10—11 1/2	32) voorzien van alle handbijlen van de compie.
id.	<i>ii.</i> ³²⁾	150	kn. sch.	3. III	10 1/4—11 1/2	
Gedekte gemeenschap met <i>t--u</i> .		120	—	1/2 4. IV	10 1/2—11 1/2	
			—	1/4 1. I ³¹⁾		
			—	6 R. I.		
id.	id. <i>v--w</i> .	200	—	1/4 4. IV	7 1/4—9, 9 1/2—11 1/2	
			—	1/4 4. IV	10 3/4—11 1/2	
			—	1/4 1. I ³¹⁾		
			—	6 R. I.		
id.	id. <i>x</i> .	80	—	1/4 2. III ³²⁾	9 1/2—11 1/2	
Opruiming bij De Woerd		—	—	1/2 1. I ³¹⁾	7 1/4—9, 9 1/2—11 1/2	
			—	6 R. I.		
			—	2. I. ³³⁾		
id.	bij Oltenstein	—	—	6 R. I.	7 1/4—9, 9 1/2—11 1/2	
			—	6 R. I.		

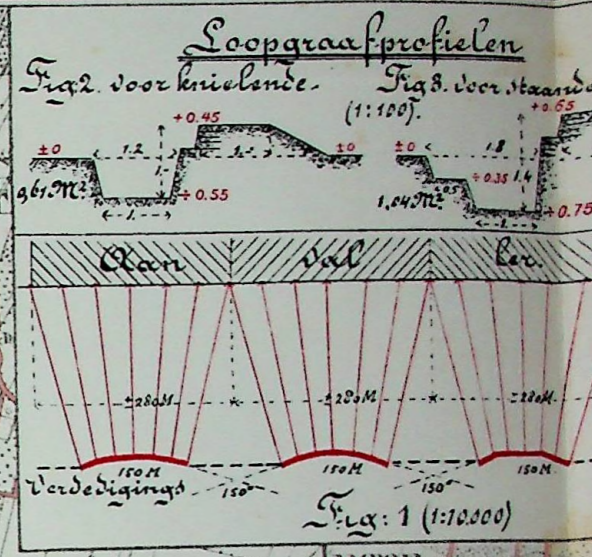
id.	bij De Perk . . .	—	—	3. I. ³³³⁾ 6 R. I.	7 $\frac{1}{4}$ —9, 9 $\frac{1}{2}$ —11 $\frac{1}{2}$
id.	langs Rijnbandijk tot 700 M.	—	—	4. I. ³³³⁾ 6 R. I.	7 $\frac{1}{4}$ —9, 9 $\frac{1}{2}$ —11 $\frac{1}{2}$
id.	langs Rijnbandijk boven de 700 M. . .	—	—	1. II ³⁴⁾ 6 R. I.	8—9, 9 $\frac{1}{2}$ —11 $\frac{1}{2}$
id.	langs de Perkstraat boven de 700 M. . .	—	—	2. II. ³⁴⁾ 6 R. I.	8—9, 9 $\frac{1}{2}$ —11 $\frac{1}{2}$

B. VELDARTILLERIE (3de Regiment).

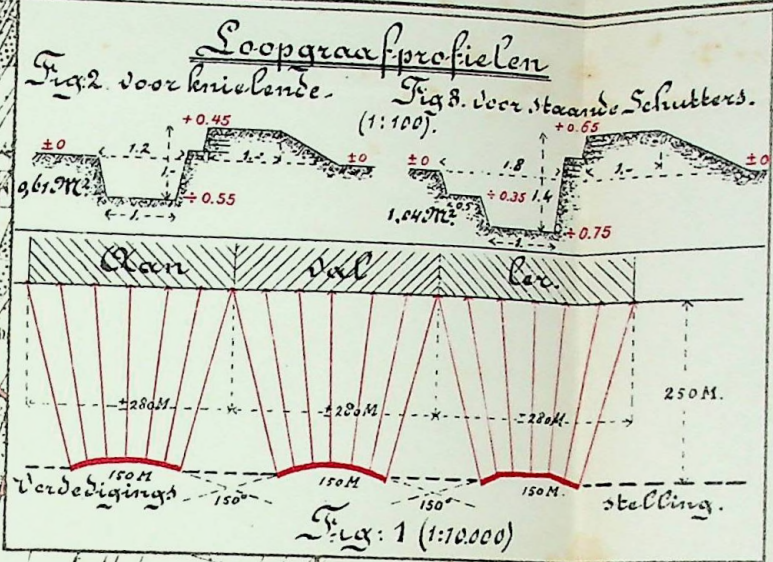
AANDUIDING VAN DEN UITGEVOERDEN ARBEID.	AANTAL SECTIËN, AL OF NIET VOORZIEN VAN SCHUIJLPLAATSSEN.	DOOR WELKE EENHEID UITGEVOERD.	GEDURENDE WELK TIJDSVERLOOP.	AANTEKENINGEN.
Artillerie-stelling				
A. 1)	3, zonder overdekte schuil- plaatsen.	Eenig personeel der 6e Batt. ⁴⁾ $\frac{3}{8}$ 2. III	$7\frac{1}{2}$ —9, $9\frac{1}{2}$ — $11\frac{1}{2}$	¹⁾ Ingesneden in den Waadrijk.
B.	3, zonder eenige dekking ²⁾	+ 2 R. I.	11— $11\frac{1}{2}$	²⁾ Alleen het in-bat- terij-komen en de waar- neming voorbereid.
C.	3, met overdekte schuilpl.	6e Batt. ³⁾	$7\frac{1}{2}$ —9, $9\frac{1}{2}$ —11	³⁾ verminderd met 1 wachtm. } per 1 korporaal } 2 kanonniers } sectie.
D. 5)	3, met id.	$\frac{1}{2}$ 2e Batt. ⁶⁾	$6\frac{3}{4}$ —9	⁴⁾ het sub ³⁾ uitge- zonderde personeel.
E.	3, met id.	2e Batt. ⁶⁾	$6\frac{3}{4}$ —9, $9\frac{1}{2}$ — $10\frac{1}{4}$	⁵⁾ opstelling op het maniveld, achter den "Overdijk".
F.	3, met id.	3e Batt. ⁶⁾	$6\frac{3}{4}$ —9, $9\frac{1}{2}$ — $10\frac{1}{4}$	⁶⁾ Het niet met graaf- werk e. a. belaste perso- neel verbeterd het schootsveld.
G.	3, zondereenige dekking ²⁾	$\frac{1}{2}$ 1e Batt.	$10\frac{1}{4}$ — $10\frac{3}{4}$	
H.	3, met dekkingseulen	$\frac{1}{2}$ 1e Batt.	$10\frac{1}{4}$ — $11\frac{1}{2}$	
K.	3, met overdekte schuilpl.	1e Batt.	$9\frac{3}{4}$ — $11\frac{1}{2}$	
Schijn-emplace- menten tusschen de artillerie-stel- lingen D, E en F	—	$\frac{1}{2}$ 2e Batt. 2e Batt.	$10\frac{1}{4}$ — $10\frac{3}{4}$ $10\frac{3}{4}$ — $11\frac{1}{2}$	

Artilleriestelling		Eenig personeel der 4e Batt. ¹⁾ 4e Batt. ³⁾ $\frac{1}{2}$ 5e Batt. $\frac{1}{3}$ 5e Batt. $\frac{1}{3}$ 5e Batt. $\frac{1}{6}$ 5e Batt.	7 $\frac{1}{2}$ —9, 9 $\frac{1}{2}$ —11 $\frac{1}{2}$ 7 $\frac{1}{2}$ —9, 9 $\frac{1}{2}$ —11 7 $\frac{1}{2}$ —9, 9 $\frac{1}{2}$ —11 $\frac{1}{2}$ 10 $\frac{1}{4}$ —11 $\frac{1}{2}$ 7 $\frac{1}{2}$ —9, 9 $\frac{1}{2}$ —10 7 $\frac{1}{2}$ —9, 9 $\frac{1}{2}$ —11 $\frac{1}{2}$	7) Ingesneden in den Rijnbandtjck. 9) inrichten van eene kade.
L.	3, met dekkingsgenlen			
M.	3, <i>met</i> overdekte schuilpl.			
N.	2, <i>met</i> id.			
O. 7)	1, met dekkingsgenlen			
P. 8)	2, zonder overdekte schuil- plaatsen 1, <i>met</i> overdekte schuil- plaats.			

Vluchtig versterkte Stelling voor eene Nederlandsche Divisie.

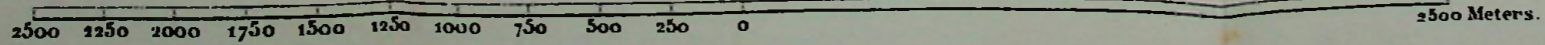
Uluhtig versterkte Stelling voor eene Nederlandsche Divisie.

- Verklaring der Teekens.**
- Loopgr. v. knielende Schutters.
 - id. v. staande Schutters.
 - Gedekte gemeenschap.
 - Colonneweg met brug.
 - //// Spruimingen.
 - X Vernield of afgebroken.
 - ⊕ Halvingzonken opstelling voor 1 Sectie Veldart met overdekte schuilplaats.
 - ⊕=⊕ Opstelling voor 1 Batt. Veld art. met dekkingsoeulen.
 - ⊕—⊕ idem zonder dekkingsoeulen.
 - Sectorgrens.
 - Vakgrens.
 - Inf. Cav. met de beveling van de werkzaamheden belast.
 - Inf. } aankomelijke bezetting
 - Cav. }
 - Art. }
 - Genie }

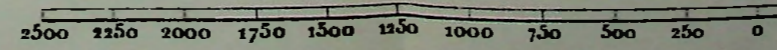
Schaal van 5000 Meters.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Schaal van 5000 Meters.

2500 M